

Ihmisen ja ympäristön hyvinvointi: terveys ja kestävä kehitys politiikka-asiakirjoissa

HYVINVOIPA. Osatavoite 1. Mitä politiikkaohjelmat sanovat ja oheistavat terveyttä edistävästä ravitsemuksesta ja liikunnasta sekä kestävä kehityksen mukaisista ruokavalinnoista?

Helmi Risku-Norja, Anna-Maria Isola, Sampsa Nisonen

Ihmisen ja ympäristön hyvinvointi: terveys ja kestävä kehitys politiikka-asiakirjoissa

---

**HYVINVOIPA. Osatavoite 1. Mitä
politiikkaohjelmat sanovat ja
oheistavat terveyttä edistävästä
ravitsemuksesta ja liikunnasta sekä
kestävän kehityksen mukaisista
ruokavalinnoista?**

Helmi Risku-Norja, Anna-Maria Isola, Sampsa Nisonen

ISBN 978-952-487-426-7

ISSN 1798-6419

www-osoite: <http://www.mtt.fi/mttraportti/pdf/mttraportti79.pdf>

Copyright: MTT

Kirjoittajat: Helmi Risku-Norja, Anna-Maria Isola, Sampsa Nisonen

Julkaisija ja kustantaja: MTT, 31600 Jokioinen

Julkaisuvuosi: 2012

Kannen kuva: Hugo Simberg, Vanhus ja lapsi (1913). Maalauksen omistaa Pohjanmaan museo

---

Ihmisen ja ympäristön hyvinvointi: terveys ja kestävä kehitys politiikka-asiakirjoissa

---

Risku-Norja, Helmi¹⁾, Isola, Anna-Maria²⁾, Nisonen, Sampsa¹⁾

¹⁾MTT, Taloustutkimus, Latokartanonkaari 9, 00790 Helsinki, etunimi.sukunimi@mtt.fi

²⁾THL, PL 30, 00271 Helsinki, etunimi.sukunimi@thl.fi

Tiivistelmä

HYVINVOIPA-hankkeen kohteena on suomalainen terveys- ja ruokapolitiikka elintapojen ja kestävän kehityksen kontekstissa. Yhteisenä rajapintana nähdään kestävän kehityksentavoitteiden tukeminen ja terveyden edistäminen. Hanke toteutetaan kolmen valtion tutkimuslaitoksen – Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskuksen (MTT), Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) ja Valtion taloudellinen tutkimuslaitoksen (VATT) – yhteistyönä vuosina 2011–2013. Hankkeen ensimmäinen osa tarkastelee terveyden edistämistä, ruoka- ja liikuntavalintoja ja ruokahuollon kestävä kehitystä käsitteleviä politiikka-asiakirjoja. Asiakirjoja tarkastellaan valtionhallinnon, tutkimuksen, terveydenhuollon, palvelujärjestelmien ja kansanterveysjärjestöjen toimintojen ja väestön kohderyhmien valossa. Hankkeessa selvitetään terveylliseen liikuntaan ja ravitsemukseen sekä kestävän kehityksen edistämiseen liittyvien periaatepäätösten, kansallisten politiikkaohjelmien ja strategioiden tavoitteita ja toimenpide-ehdotuksia ja niiden toteutumista. Hankkeen muissa osissa kiinnitetään huomiota alempiin sosioekonomisiin ryhmiin ja siihen, onko heillä mahdollisuuksia kohtuulliseen elämään, sosiaali- ja terveyspalveluihin sekä kestävän kehityksen tavoitteita tukevaan ruokaan ja liikuntaan. Sen lisäksi hanke kokoaa suomalaisia kokemuksia informaatio-ohjauksen toimivuudesta sekä arvioi taloudellisia ohjauskeinoja. Koko hankkeen tavoitteena on selvitysten pohjalta tehdä ehdotuksia tarvittavista ohjaustoimista ja niiden keskinäisestä priorisoinnista, jotka esitetään hankkeen loppuraportissa.

Tämä raportti koskee hankkeen ensimmäistä vaihetta. Siinä tarkastellaan, miten 2000-luvun politiikka-asiakirjoissa puhutaan terveyttä edistävästä ravitsemuksesta ja liikunnasta sekä kestävän kehityksen mukaisista ruokavalinnoista. Selvitys perustuu liki kolmeen kymmeneen politiikka-asiakirjan laadulliseen sisältöanalyysiin. Aineiston asiakirjat käsittelevät nimenomaisesti joko liikuntaa, ravitsemusta, ruokaa ja kestävä kehitystä yhdessä tai jotain näistä yksinomaan. Aineisto sisältää eri politiikka-asiakirjatyyppisiä, kuten hallitusohjelmia, politiikkaohjelmia, periaatepäätöksiä, toimintaohjelmia, selontekoja, selvityksiä, strategioita, suosituksia ja arviointeja. Laajoja kokonaisuuksia käsittelevät dokumentit analysoitiin vain soveltuvien osien.

Tehtävänä oli analysoida politiikkadokumenteissa esitettyjä terveyttä edistäviä toimenpide-ehdotuksia erityisesti ruokatottumusten ja liikunnan osalta sekä sitä, perustellaanko toimia kestävän kehityksen tavoitteilla, ja jos perustellaan, niin minkälaisia näkökulmia perusteluissa tuodaan esiin. Tutkimuksessa selvitettiin, mitä toimenpiteitä ja minkälaisia ohjauskeinoja politiikka-asiakirjoissa esitetään sekä mihin väestöryhmiin ne kohdistetaan. Erikseen arvioitiin, missä määrin ehdotusten vaikutukset vahvistavat toisiaan ja tukevat kestävyystavoitteita tai ovat keskenään tai kestävyystavoitteiden suhteen ristiriitaisia.

Aineisto analysoitiin kolmesta näkökulmasta: terveyden edistämisen, ruoan ja kestävän kehityksen kannalta. Terveystieteiden edistämisen kysymyksissä painottui eri kohderyhmien tunnistaminen. Kestävyyskysymyksissä yhtenä tarkastelunäkökulmana oli se, minkälaisiin asioihin maininnat kestävästä kehityksestä liitetään ja miten asiakirjat ilmaisevat kestävyystavoitteita ruoka- ja liikuntakontekstissa. Toinen lähestymistapa tutki sitä, ovatko asiakirjoissa esitetyt kestävyystavoitteet johdonmukaisia vai onko eri tavoitteiden välillä mahdollisesti ristiriitaisia.

Liikuntaa, ravitsemusta, terveyttä ja ruokaa lähestytään vaihdellen. Esitetyt tavoitteet ovat siten asiakirja-kohtaisia, eivätkä ne välttämättä tue toisiaan. Eri asiakirjojen tavoitteenasettelussa otetaan kuitenkin väistämättä kantaa myös kestävyyskysymyksiin, vaikka sitä ei aina tehdä tietoisesti. Kestävän kehityksen käsite on usein jäänyt hyvin abstraktiksi, ja kun siitä puhutaan, lähestytään asiaa lähinnä ympäristönäkökulmasta. Terveyskysymyksiin painottuvissa asiakirjoissa kestävän kehityksen käsitettä ei juurikaan tuoda julkilausuttuna esiin. Julkilausumattomana asiakirjoissa sen sijaan ilmenee kytköksiä, jotka liittyvät

kansalaisten yhdenvertaisuuteen sekä taloudellisiin, sosiaalisiin ja sivistyksellisiin oikeuksiin, joiden turvaaminen on oleellinen osa kestävästä kehitystä.

Asiakirjoissa painotetaan voimakkaasti kansalaisten henkilökohtaisten valintojen merkitystä sekä oman terveytensä että ympäristön hyvinvoinnin kannalta. Kasvatuksen, koulutuksen ja viestinnän rooli nähdään keskeisenä pyrittäessä muuttamaan toimintatapoja kestävämpään suuntaan. Viestinnän tehoa heikentää kuitenkin se, että kestävyyskäsitettä ei ole pystytty kunnolla avaamaan käytännöllisessä yhteydessä. Yleiset ja väljät määritelmät mahdollistavat sen, että keskenään aivan vastakkaisiakin tavoitteita voidaan perustella kestävyysargumenteilla, jolloin informatiiviselta ohjaukselta katoaa suunta.

Myös julkisten toimijoiden rooli nähdään tärkeänä ja todetaan, että terveyttä ja kestävyystavoitteita tukevien valintojen tulisi olla helppoja houkuttelevia ja edullisia. Tämä edellyttää sekä uusia yhteiskunnan ohjauskeinoja että rakenteellisia muutoksia toimintaympäristöjen muuttamiseksi. Konkreettisia toimenpite-ehdotuksia tarkastelluissa asiakirjoissa on verrattain niukasti, mutta niitä on runsaasti ohjelmia jatkavissa toimenpidesuunnitelmissa.

Jo syntyneiden ongelmien ratkaiseminen vaatii enemmän resursseja kuin ongelmien synnyn ehkäiseminen ennalta. On tärkeitä, että ruoka-, liikunta- sekä sosiaali- ja terveyspolitiikan aloilla edetään samaan suuntaan eikä niin, että yhden osa-alueen myönteinen kehitys ei aiheuta ongelmia jollakin toisella osa-alueella. Eri politiikoiden tavoitteet saadaan virtaviivaistettua, kun osa-alueitten kehitystarpeita tarkastellaan kestävä kehityksen periaatteiden pohjalta. Kun käsite tuodaan ruoka- ja liikuntakontekstiin, voidaan tavoitteetkin muotoilla selkeästi ja asettaa mittarit tavoitteiden toteutumisen seuraamiseksi.

Terveysten edistämisen politiikka kattaa rakenteelliset edellytykset sekä yhteisölliset (sosiaaliset) että yksilölliset edellytykset vaalia terveyttä tukevia valintoja (Health in all policies). Terveysten edistämisen ja kestävä kehityksen pyrkimykset olisivat periaatteessa verrattain helposti yhdistettävissä toisiinsa ruoan ja ravitsemuksen kautta: ruoka on ravitsemuksellisesti täysipainoista, maukasta, edullista ja kaikkien ulottuvilla, ympäristöasiat otetaan huomioon suosimalla tarjonnassa lähellä tuotettuja, kotimaisia ja sesonginmukaisia tuotteita ja ruokakulttuuriin liittyvänä näkökohtana kiinnitetään huomiota ruoanvalmistukseen, ateriaritmiin ja itse ateriointitilanteeseen sekä ruoan yhteisölliseen merkitykseen. Liikunta ja ravitsemus puolestaan ovat kiinteästi kytköksissä toisiinsa terveyden edistämisen näkökulman kautta. Kestävyys ja liikuntakin voidaan yhdistää, ja näin tulisi tehdä liikuntapolitiikan puitteissa. Sesonginmukaisen ja lähiruoan tapaan vuodenaikaisliikunta, lähiliikunta sekä hyötyliikunta mukaan lukien työmatkat voisivat olla askelia kohti nykyistä kestävämpiä liikuntamuotoja, jotka tulotasoon katsomatta ovat kaikkien ulottuvilla.

Avainsanat:

ruoka, ravitsemus, liikunta, terveys, kestävä kehitys, politiikkatekstianalyysi, ruokapolitiikka, terveyspolitiikka, kohderyhmät, yhteiskunta, kansalainen, väestöryhmien väliset erot, yhdenvertaisuus

---

Human and environmental well-being: Health and sustainability in policy documents

---

Risku-Norja, Helmi¹⁾, Isola, Anna-Maria²⁾, Nisonen, Sampsa¹⁾

¹⁾MTT Economic Research, Latokartanonkaari 9, FI-00790 Helsinki, firstname.lastname@mtt.fi

²⁾National Institute for Health and Welfare (THL), P.O.Box 30, FI-00271 Helsinki,
firstname.lastname@thl.fi

Abstract

The focus of the HYVINVOIPA (WELL-BEING) project is the Finnish health and food policy in the context of sustainable development, the mutual interface being the promotion of health and sustainable development. The project is carried out in 2011–2013 as a co-operation of three state research institutions, MTT Agrifood Research Finland, THL National Institute for Health and Well-fare and VATT Government Institute for Economic Research.

The first work package of the project was the analysis of the policy documents which deal with health promotion, nutrition and physical activity and sustainability of food provision. The documents are considered in light of the activities of state administration, research, public health service systems and the target groups of the population. The task is to clarify the goals and measures that are proposed in the policy documents in support of health-promoting physical activity and nutrition and sustainable development. In the other work packages attention is paid especially to the lower socio-economic groups and their possibilities to fair living and to social and health services as well as to their access to the kind of food and motion that support the sustainability goals. In addition, the project compiles Finnish experiences on the functioning of the informative guidance and evaluates the efficiency of the economic instruments. On the basis of the clarifications the overall goal of the WELL-BEING project is to propose instruments and measures to promote health and sustainable development, and to suggest mutual prioritisation. These will be presented in the final report.

The publication at hand is the report on the results of the first work package of the project. The aim was to examine the relevant policy documents in order to capture the articulation of health promoting nutrition and physical activity and sustainable food choices. The report is based on qualitative analyses of nearly 30 policy documents from the past decennium; these deal either specifically with physical activity, nutrition and sustainable development or they are more comprehensive and address both the sustainability and health topics. The material represents different types of policy documents: government programs, decisions-in-principle and reports, policy and action programs, strategies, disquisitions, recommendations and evaluations. In the documents dealing with broad entireties, attention was paid only to the relevant parts as dictated by the research task.

The task was to analyse the documents in view of the aims and measures regarding health promoting food habits and physical activity and to find out, whether or not the measures are based on sustainability arguments, and who are the target groups. It was further evaluated, whether the impacts of the food and health policy are mutually synergistic and in line with the sustainability goals or whether are they mutually controversial or in relation to the sustainability goals.

The analysis was carried out from three perspectives. One focus was physical activity, nutrition and health promotion, and attention was paid especially to identifying the target groups. Other approaches dealt with the sustainability thematic; the interest was on the one hand on overall expressions of sustainability and its articulation in the in the context of food, health and physical activity. The other analysis dealt with the compatibility and eventual contradictions among the sustainability goals that are brought up in the various documents.

The analyses showed that the different documents have different approaches to physical activity, nutrition, health and food habits. Regarding sustainability, the proposed goals are, therefore, not necessarily consistent. However, in articulating the goals the documents inevitably take also a stand on sustainability issues, although this is not always done consciously. The concept of sustainable development has often

remained generic, and when it is expressed in concrete terms, it is mostly done from the environmental point of view. In the documents focusing on the health issues, the concept is usually not outspoken, but tacit. Such tacit references are abundant, and they deal with the parity of the citizens, their economic, social and cultural rights, the securing of which is in the core of sustainable development.

The documents stress the significance of the citizens' – "consumers" – personal choices regarding both own health and the environment. The role of the public actors is also seen as important, and it is stated that the choices supporting healthy and sustainable life-style should be attractive, accessible and affordable. This requires from the society both new steering instruments and re-structuring of the operational environment. These are concretised in the action programs such as e.g. the guidelines for developing mass catering services. In strivings towards more sustainable life-styles the role of education, schooling and communication is seen as central. The efficiency of communication is, however, eroded because the sustainability concept has usually not been opened in practical context. The general and loose definitions enable justification of mutually contradictory goals with sustainability arguments blurring thus the message of the informative guidance.

It is more resource demanding to solve the problems that have already arisen than preventing the problems in advance. It is therefore important, that the development of the food and health policies head into the same direction and that positive development in one area does not cause problems in other areas. The goals of the different policies can be streamlined, if they are formulated in line with the sustainability principles. This requires that sustainability is operationalised in the relevant contexts , food, health and physical activity. Articulating the goals in concrete terms enables also defining the indicators to follow-up the realisation of the goals.

Health policy covers both the structural and social as well as individual prerequisites to uphold health promoting choices (Health in all policies). In principle, the goals of health promotion and sustainable development could be easily combined through food and nutrition: food is nutritionally balanced, tasty, affordable and accessible to all, environment is accounted for by favouring local and seasonal products and regarding food culture, attention is paid to preparation and rhythm of the meals as well as to the eating occasion itself and to its importance for social cohesion. Physical activity and food are also intimately linked through health promotion. Sustainability and physical activity can also be linked, and this should to be done within the frame of policy for physical activity. Like local and seasonal food, seasonal activity close to own housing and functional activity including the trip to work could be steps towards more sustainable forms of physical activity that are accessible to all regardless the income level.

Keywords:

Food nutrition, physical activity, health, sustainable development, policy text analysis, food policy, health policy, target groups, society, citizen, parity, differences between population groups

---

Sisällysluettelo

---

1 Johdanto	8
2 Tutkimustehtävät ja keskeiset käsitteet	10
2.1 Tutkimustehtävät.....	10
2.2 Keskeiset käsitteet.....	10
2.2.1 Kestävä kehitys	10
2.2.2 Kestävä ruokahuolto	11
2.2.3 Terveiden edistäminen	11
2.2.4 Ruokapolitiikka.....	12
2.2.5 Liikuntapolitiikka.....	13
3 Aineisto ja menetelmät.....	14
3.1 Aineisto	14
3.2 Menetelmät.....	17
3.2.1 Ravitsemus, liikunta ja terveyden edistäminen.....	17
3.2.2 Kestävä kehitys asiakirjojen teksteissä	17
3.2.3 Poliittika-asiakirjojen yhteensopivuusanalyysi: synergiat ja ristiriidat.....	18
3.3 Asiakirjakuvaukset.....	19
3.3.1 Hallitusohjelmat	19
3.3.2 Kestävän kehityksen asiakirjat.....	20
3.3.3 Ruokapolitiikan asiakirjat	25
3.3.4 Liikuntapolitiikan asiakirjat	28
3.3.5 Terveiden edistämisen asiakirjat	28
4 Tulokset.....	32
4.1 Ravitsemus, liikunta ja terveys poliittika-asiakirjoissa	32
4.1.1 Kohderyhmät.....	32
4.1.2 Kohderyhmien tavoittaminen.....	33
4.1.3 Rakenteisiin kohdistuvat toimenpiteet	34
4.1.4 Yksilön valintoihin kohdistuvat toimenpiteet	34
4.2 Kestävä kehitys asiakirjoissa.....	34
4.2.1 Miten kestävä kehitys asiakirjoissa esitetään ja mihin asioihin se liitetään?	35
4.2.2 Terveiden edistäminen, liikunta, ravitsemus ja kestävä kehitys	37
4.2.3 Kestävä kehitys ja ruoka	37
4.2.4 Toimenpiteitä kestävä ruoantuotannon ja -kulutuksen edistämiseksi	38
4.2.5 Kestävä ruoantuotannon ja -kulutuksen määrittelyä: lähi- ja luomuruoka	39
4.3 Poliittika-asiakirjojen yhteensopivuusanalyysin tulokset	41
4.3.1 Vuorovaikutusten taulukointi.....	41
4.3.2 Poliittika-asiakirjojen yhteensopivuus: Taulukoiden tulkinta.....	42
5 Pohdintaa	44
5.1 Terveiden edistäminen poliittika-asiakirjoissa: mistä vaietaan?	44
5.2 Ongelmakohtia terveyden edistämisen kannalta	45
5.3 Kestävyyden kannalta ongelmallisia kohtia.....	46
5.4 Mahdollisuudet edistää ihmisen ja ympäristön hyvinvointia ruokaa ja liikuntaa käsittelevien poliittika-asiakirjojen valossa.....	48
5.5 Tutkimuksen kriittinen tarkastelu	48
6 Johtopäätökset	50
Lähteet.....	52
Liitteet	58

---

1 Johdanto

Kestävä kehitys tarkoittaa, että ympäristö, ihminen ja talous otetaan tasavertaisesti huomioon päätöksenteossa ja toiminnassa. Kestävä kehitys on siten kaikkea ihmistoimintaa yhdistävä päämäärä, ja se tulisi sisällyttää kaikkiin politiikkoihin (UN 2005). Demokratiaan kuuluvien perusoikeuksien turvaaminen nähdään nykyisin entistä selvemmin osana kestävästä kehitystä (Wilderer ym. 2005). Nämä oikeudet voidaan jakaa taloudellisiin, sosiaalisiin ja sivistyksellisiin oikeuksiin (TSS-oikeudet) ja kansalaisoikeuksiin ja poliittisiin oikeuksiin (KP-oikeudet). Edelliset tarkoittavat perustuslain velvoittamana esimerkiksi oikeutta työhön, opetukseen, välttämättömään toimeentuloon ja riittäviin sosiaali- ja terveystalouteihin. Jälkimmäiset takaavat yksilöille ja ryhmille yhtäläiset oikeudet yhteiskunnalliseen ja poliittiseen osallistumiseen. Nämä perusoikeudet ovat olleet tärkeitä, kun Suomea pohjoismaisena hyvinvointivaltiona rakennettiin viime vuosikymmenen jälkipuoliskolta alkaen, ja niiden merkitystä osana kestävästä kehitystä on viime aikoina tuota korostetusti esiin (esim. UN 2012).

Kestävä kehitys on suomalaisen yhteiskuntakehityksen perusta, ja suomalainen sosiaali- ja terveystaloudellinen politiikka nojaa yhdenvertaisuuden eli universalismin ja vahvoihin sosiaalisten oikeuksien periaatteisiin, joiden mukaisesti jokaisella kansalaisella tulisi olla mahdollisuudet kohtuulliseen elämään ja sosiaali- ja terveystalouteihin. Siitä huolimatta viime vuosien kehitys ei ole edennyt kohti näitä päämääriä.

Suomalaisessa yhteiskuntapolitiikassa on paljon keskusteltu siitä, että 2000-luvulla suomalaisen hyvinvointivaltion perusrakenteisiin on tullut säröjä. Erityisesti universalismin periaatetta on viimeaikaisessa keskustelussa jo haastettu (ks. Hiilamo 2011, Korkman 2011). Esille on myös nostettu, että hyvinvointivaltio on kohdannut peruuttamattomia rakenteellisia ongelmia, jotka uhkaavat sen rahoitusta. Näitä ovat mm. väestön ikääntyminen, globalisaatio ja perhemallin muuttuminen, ja niihin etsitään ratkaisuja niin EU:n kuin Suomen kansallisvaltion tasolla.

Samaan aikaan hyvinvointivaltion rakenteellisten ongelmien kanssa ovat Suomessa lisääntyneet myös pienituloisuuteen liittyvät ongelmat. Tulonerot, koulutus- ja terveyserot ovat kasvaneet viime vuosina. Leipäjonot ilmaantuivat kaupunkien katukuvaan 1990-luvun lopulla, eikä ole näköpiirissä, että ne ainaakaan lähivuosina olisivat katoamassa (Karjalainen 2000, SVT 2009). Köyhien määrä kasvaa, ja toimeentulo-ongelmien kanssa painiskelevat lapsiperheistä etenkin yksinhuoltajat. Köyhyysrajaksi on vakiintunut 60 prosenttia mediaanituloista. Ihmisiä, joiden tulot ovat alle 60 prosenttia mediaanista, Suomessa on noin 700 000 (SVT 2009). Syrjäytymisen vaarassa ovat erityisesti vähän koulutetut nuoret (miehet), yli puoli vuotta työttöminä olleet, osa-aikatyöllistetyt, maahanmuuttajat, yksinhuoltajaäidit sekä pienituloiset yksineläjät.

Sekä terveyden edistäminen että kestävä kehityksen periaatteiden juurruttaminen ovat olleet vahvasti, mutta toisistaan erillään, suomalaisen yhteiskuntapolitiikan asialistalla viime vuosina. Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskuksen MTT:n, Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen THL:n ja Valtion taloudellisen tutkimuslaitoksen VATT:in yhteinen HYVINVOIPA-hanke (2011–2013) tuo yhteen nämä kaksi ajankohtaista poliittista teemaa ja pureutuu siihen, miten ja miltä osin kestävä kehityksen periaatteet on onnistuttu tuomaan suomalaiseen sosiaali- ja terveystalouteen sekä ruoka- ja liikuntapolitiikkaan. Hankkeen loppuraportissa yhdistetään koko hankkeen tulokset ja tulosten perusteella ehdotetaan ohjaustoimia terveyden ja kestävä kehityksen edistämiseen ja esitetään, minkälaiseen tärkeysjärjestykseen ne tulisi asettaa.

Hanketta rahoittavat Sosiaali- ja terveysministeriö, Maa- ja metsätalousministeriö, Työ- ja elinkeinoministeriö, Opetus- ja kulttuuriministeriö sekä tutkimukseen osallistuvien tutkijoiden taustaorganisaatiot THL, MTT ja VATT. Hankkeen johtoryhmän jäsenet on esitelty liitteessä 4.

Käsissä on nyt HYVINVOIPA-hankkeen ensimmäisen vaiheen raportti joka kertoo sen, miten 2000-luvulla erityyppisissä politiikka-asiakirjoissa kirjoitetaan kestävästä kehityksen ja suomalaisen väestön terveyden edistämisestä. Raportissa tarkastellaan sitä, miten ja miltä osin kestävä kehityksen periaatteet ohjaavat politiikka-asiakirjoissa suomalaista terveyden edistämisen politiikkaa ruoan, ravitsemuksen ja liikunnan osalta. Tämän raportin analyysit ovat toteuttaneet projektitutkijat Anna-Maria Isola THL:ssä

(16.8.–30.11.2011) ja Sampsa Nisonen MTT:llä (1.9.2011–30.3.2012) sekä MTT:n vanhempi tutkija Helmi Risku-Norja.

Asiakirjoja analysoitiin kolmesta eri näkökulmasta, joissa toisaalta keskityttiin terveyden edistämiseen ja toisaalta kestävästä kehityksen tematiikkaan. Raportin aluksi esitellään tutkimustehtävät ja keskeiset käsitteet viitekehysineen luvussa 2. Sen jälkeen luvussa 3 esitellään aineisto ja menetelmät sekä analyysin ensimmäisen vaiheen tuloksena lyhyet kuvaukset tutkimuksen kohteena olleista politiikka-asiakirjoista. Luvussa 4 esitetään analyysien tulokset. Luvussa 5 tulokset kootaan yhteen ja pohditaan, minkälaisia kansalaisten terveyden ja ympäristön hyvinvoinnin edistämiseen liittyviä ongelmakohtia ja mahdollisuuksia suomalaisessa yhteiskuntapolitiikassa asiakirjojen perusteella tunnistetaan sekä tarkastellaan politiikkatavoitteita ja -toimenpiteitä sosiaalisen, taloudellisen ja ekologisen kestävyysnäkökulmasta. Viimeisessä luvussa esitetään johtopäätökset.

---

2 Tutkimustehtävät ja keskeiset käsitteet

2.1 Tutkimustehtävät

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan politiikkadokumenteissa esitettyjä toimenpiteitä ja toimenpide-ehdotuksia terveyden edistämiseksi erityisesti ruokatottumusten ja liikunnan osalta sekä sitä, miten kestävä kehityksen näkökulma näkyy politiikassa. Tutkimustehtävänä oli selvittää:

- miten kestävä kehitys ja terveyden edistäminen määritellään politiikka-asiakirjoissa
- mitkä ovat terveyden edistämisen politiikan kohderyhmät
- minkälaisia ristiriitoja ja yhdenmukaisuuksia politiikka-asiakirjat sisältävät, kun kyse on ruokapolitiikasta ja kestävästä kehityksestä.

Erityisesti tutkimusryhmää kiinnosti, miten alemmat sosioekonomiset ryhmät eli vähän koulutetut, alhaisen ammattiaseman omaavat ja pienituloiset ihmiset otetaan huomioon politiikka-asiakirjoissa terveyden edistämisen kohderyhmänä ja toimijoina.

Tutkimustehtävät nousivat tarpeesta selvittää ruokapolitiikan johdonmukaisuutta. Johdonmukaisuutta analysoitiin kestävä kehityksen mukaisesti ympäristö-, terveys- ja talousulottuvuuksien näkökulmista. Kolmannen tutkimustehtävän yhteydessä tarkasteltiin myös sitä, missä määrin tavoitteiden ja toimenpiteiden keskinäiset vuorovaikutukset on tiedostettu ja siten otettu huomioon.

Käsillä olevassa HYVINVOIPA-hankkeen raportissa kestävä kehityksen ja terveyden edistämistä ruoka- ja liikuntakontekstissa lähestyttiin kolmesta tarkastelukulmasta: 1) Terveyden edistämisen politiikan asiakirjoissa eriteltiin kohderyhmiä. Kestävyyttä tarkasteltiin yhtäältä siitä näkökulmasta, 2) minkälaisissa yhteyksissä kestävydestä puhutaan ja miten käsitettä käytetään politiikka-asiakirjoissa ja toisaalta siitä, 3) minkälaisia toisiaan tukevia yhteneväisyyksiä ja ristiriitaisuuksia kestävyystavoitteisiin liittyi. Näiden kolmen näkökulman tarkemmat tutkimuskysymykset ja analyttiset valinnat on esitelty luvussa 3.2.

2.2 Keskeiset käsitteet

Raportissa käytetyt keskeisimmät käsitteet ovat terveyden edistäminen sekä kestävä kehitys. Molempien käsitteiden ympärillä käyty keskustelu on juurtunut suomalaiseen yhteiskuntapolitiikkaan erityisesti YK:n ja EU:n tavoitteista. Eritoten terveyden edistämisen käsitteistöön ja kieleen on EU antanut suuren panoksen, joka sosiaalisen, taloudellisen ja työllisyyden yhdistämistavoitteissaan painottaa väestön toimintakyvyn lisäämistä tuottavuuden takia (ks. Palola 2010, s. 32).

Politiikan osa-alueet, joita raportissa käsitellään, ovat terveyden edistämisen politiikka, liikuntapolitiikka ja ruokapolitiikka. Terveyden edistämisen politiikka kuuluu sosiaali- ja terveystalouteen. Sitä ohjaa kansanterveyslaki (aiemmin vuoteen 2011 kansanterveyslaki), joka antaa osoittaa vastuun terveyden edistämistä kunnille. Kestävä kehityksen edistäminen kaikkea ihmistoimintaa yhdistävä päämääränä puolestaan tulisi sisällyttää kaikkiin politiikkoihin (UN 2005).

2.2.1 Kestävä kehitys

Kestävä kehityksen käsitteestä on monia määritelmiä, ja yhtä oikeaa määritelmää tuskin voidaan esittää. Alun perin puhuttiin jatkuvasta maailmanlaajuisesta yhteiskunnallisesta muutoksesta, jonka päämääränä on tyydyttää nykyhetken tarpeet viemättä tulevilta sukupolvilta mahdollisuutta tyydyttää omat tarpeensa (WCED 1987). Langin ja Heasmanin (2004) mukaan kestävyudessa on kysymys ihmisen ja ympäristön hyvinvoinnista, MEA-asiakirjoissa (MEA 2005) puolestaan korostetaan ekosysteemien toimivuutta.

Kestävän kehityksen käsitteeseen liittyy muutamia tulkinnallisia ongelmia. Kestävä kehitys ymmärretään usein pelkästään ympäristökysymyksenä (Ehrenfeld 2008), ja viime aikoina vielä kapeammin ilmastonmuutoksena. Sekaannusta lisää, että ”ympäristöllä” voidaan tarkoittaa joko fyysistä (pelkästään luonnonympäristö tai luonnonympäristö ja rakennettu ympäristö) ympäristöä tai se ymmärretään laajemmin paitsi fyysisenä ympäristönä myös ihmisten välisenä sosiaalisen vuorovaikutuksen kenttänä (Hesselink ym. 2000, Wolff 2004, Cabezas ym. 2005). Puhutaan myös kestävyys vahvasta ja heikosta tulkinnasta. Vahva tulkinta korostaa ekologisen, taloudellisen ja sosio-kulttuurisen ulottuvuuksien integroimista siten, että tavoitteena tulisi olla itseisarvoisen talouskasvun sijaan talouskasvun ja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden yhdistäminen ja turvaaminen yli sukupolvien ekosysteemien kantokyvyn puitteissa. Heikossa tulkinnassa korostuu taloudellinen kestävyys, joka turvaa muiden ulottuvuuksien toteutumisen (Ayres ym. 2001).

Yhteistä kaikissa näissä määritelmässä on ihmiskeskeinen lähtökohta ja suuntautuminen tulevaisuuteen. Yhtäältä niissä sovitellaan ihmistoimintaa luonnon antamiin reunaehtoihin. Toisaalta sopeutetaan luontoa ihmistoimintaan siten, että tulevienkin ihmisukupolvien elämä maapallolla olisi mahdollista. Se, miten tämä käytännössä tapahtuu, on jäänyt suurelta osin avoimeksi.

2.2.2 Kestävä ruokahuolto

Kestävyys määrittely on ongelmallista ja kovin yleiselle tasolla esitetyt määrittelyt mahdollistavat sen että hyvin monenlaisia tavoitteita voidaan perustella kestävyysargumenteilla. Kestävyystutkimuksessa on sen vuoksi ruvettu korostamaan tarvetta sitoa tavoitteet sellaiseen käytännön toimintaan, joka on yhteiskunnan kannalta merkityksellistä ja jonka kautta voidaan nähdä yhteydet maailmanlaajuisiin kestävyysongelmiin (Tappeiner ym. 2007, Tappeiner ym. 2007, DeVries & Petersen 2009, Kauffman 2009).

Kun tässä tutkimuksessa kestävyyttä tarkastellaan erityisesti ruokakontekstissa, käytetään määrittelyssä seitsemää kestävä ruokahuollon kriteeriä, jotka on rakennettu yleisten kestävyysmääritelmien (WCDE 1987, UN 2002, MEA 2005) ja ruokajärjestelmätutkimusten pohjalta (Lang & Heasman 2004, Gliessman 2007, Patel 2008) ja sovitettu ruoan tuotannon ja kulutuksen tarkasteluun. Nämä kriteerit ovat:

- 1) Ruoan terveellisyys ja turvallisuus
  - 2) Kulutuksen oikeudenmukaisuus ja huoltovarmuus
  - 3) Taloudellinen toteutettavuus
  - 4) Ruoan kulttuurisuus ja omaleimaisuus
  - 5) Eettisyys
  - 6) Ekologinen kestävyys
  - 7) Esteettisyys
- (FAO 2010, Risku-Norja ym. 2010, Helenius 2011, SusFoodEranet 2012).

2.2.3 Terveiden edistäminen

Terveystieteen (1326/2010) mukaan kansanterveystyö on yksilöön, väestöön, yhteisöihin ja elinympäristöön kohdistuvaa terveyden edistämistä, sairauksien ja tapaturmien ehkäisemistä sekä sairanhoidon. Terveiden edistäminen tukee laajojen yhteiskunnallisten tavoitteiden toteuttamista kuten nuorten syrjäytymisen ehkäisy, työllisyysasteen nostaminen, ikäihmisten toimintakyvyn vahvistaminen ja terveyserojen kaventaminen (VN 2007c). Terveiden edistäminen on lähinnä yhteiskunnallinen tavoite, ei oikeusperiaate (ks. Pajukoski 2009, s. 83–85). Suomalaisessa sosiaali- ja terveyspolitiikassa on viime aikoina painotettu entistä enemmän terveyden edistämistä. Erityisesti alempien sosioekonomisten ryhmien terveyttä halutaan parantaa, jotta sosioekonomisten ryhmien väliset terveyserot kaventuisivat. Tämä on tarpeen, koska vähän koulutettujen ja pienituloisten eli alempien sosioekonomisten ryhmien odotettu elinikä on huomattavasti alhaisempi kuin korkeasti koulutettujen ja keskituloisten, ylempien sosioekonomisten ryhmien. Syyksi nähdään se, että alempien sosioekonomisten ryhmien elintavat ovat muita ryhmiä epäterveellisempiä (Helakorpi ym. 2012). Näiden ryhmien terveyskäyttäytymistä ja elintapoja pyritään muuttamaan lisäämällä informaatio-ohjausta tai elinympäristöön vaikuttamalla. Terveyskäyttäytymisellä tarkoitetaan yksilön toimintaa, joka vaikuttaa hänen terveyteensä. Terveysteen vaikuttavia elintapoja ovat tupakointi, alkoholin käyttö, huumeidenkäyttö, hammashoito, uni, liikenteessä käyttäytyminen, hygienia, seksuaalikäyttäytyminen, liikunta ja ruokatottumukset (Koivusilta 2011, s. 123–124). Näistä kahteen viimeiseen keskitytään terveyskäyttäytymisen osalta tässä raportissa.

Yksilön terveyskäyttäytyminen on osin tiedostettua ja osin tiedostamatonta. Siihen vaikuttavat taloudelliset voimavarat, muiden ihmisten vaikutus, tarjolla oleva tieto, elinympäristö esimerkiksi harrastusmahdollisuuksineen tai välimatkoineen, henkilökohtaiset voimavarat, ominaisuudet ja ajattelutavat (Koivusilta 2011, s. 126).

Alempien sosioekonomisten ryhmien huonoa terveyttä selitetään useammalla kilpailevalla mallilla. Sosioekonomisten ryhmien välisiin terveyseroihin etsitään syytä psykososiaalisista tekijöistä, elintavoista ja tuloeroista (Rahkonen ym. 2011). Psykososiaalisilla tekijöillä tarkoitetaan esimerkiksi sitä, että työstä saatava palkka, harrastusmahdollisuudet, jopa asuinalue mahdollistavat käyttäytymisen terveyttä edistävästi, liikunnan ja virkistämisen ilman päihteitä (Koivusilta 2011, s. 127–129). Kun näitä mahdollistavia tekijöitä ei ole, terveyttä kuluttavat tottumukset voidaan ymmärtää selviytymiskeinoiksi turhautuneisuuden ja väsymyksen keskellä.

Ratkaisuja etsitään niin EU:n kuin Suomen kansallisvaltion tasolla. EU ehdottaa hyvinvointivaltion uudelleen järjestämistä siten, että sen passivoivat elementit poistetaan ja ne korvataan aktivointipolitiikalla (Palola 2010). Suomessa on puolestaan ehdotettu mahdollisuuksien sosiaalipolitiikkaa (Hiilamo 2011) ja EU:ta mukaillen aktivoivaa työvoimapolitiikkaa ja perhepolitiikkaan panostamista (Korkman 2011).

Monissa tutkimuksissa on todettu (esim. Pekurinen ym. 2010), että sosiaali- ja terveydenhuollon rakenteet johtavat terveyspalvelujen epätasaiseen käyttöön. Pienituloiset käyttävät palveluita vähemmän (STM 2011). Siksi suomalaista sosiaali- ja terveyspolitiikka järjestelmiseen uudistetaan. Vuonna 2005 valtioneuvosto perusti PARAS-hankkeen kunta- ja palvelurakenteen ja erityisesti hyvinvointipalvelujen uudistamiseksi. Muutoksella tähdätään siihen, että Terveyspalvelulaki (1326/2010) yhdisti kansanterveyslain (66/1972) ja erikoissairaanhoidon lain (1062/1989). Lain tarkoituksena on mm. 1) edistää ja ylläpitää väestön terveyttä, hyvinvointia, työ- ja toimintakykyä sekä sosiaalista turvallisuutta; 2) kaventaa väestöryhmien välisiä terveyseroja; ja 3) toteuttaa väestön tarvitsemien palvelujen yhdenvertaista saatavuutta, laatua ja potilasturvallisuutta.

Sosiaali- ja terveysministeriö on kirjannut yhdeksän tavoitetta sosiaali- ja terveydenhuollon uudistamiseksi. Yksi niistä kuuluu: ”Väestön yleisen terveyden parantaminen edellyttää monissa tapauksissa panostamista heikoimmassa asemassa olevien sosiaalisten ja terveydellisten ongelmien yhtäaikaiseen ratkaisuun samassa palvelukokonaisuudessa” (STM 2011).

2.2.4 Ruokapolitiikka

Ruokapolitiikka koskee ruoantuotantoon ja -kulutukseen, valvontaan ja jakeluun liittyviä tavoitteita ja ohjauskeinoja. Tässä yhteydessä pohditaan siten, minkälaisia muutoksia tarvitaan elintarviketuotannon ja elintarvikkeiden kulutuksen rakenteeseen ja minkälaisia yhteiskunnan ohjauskeinoja tarvitaan, jotta ruokapolitiikka pitkän ajan kuluessa tukisi kestävyystavoitteita, joihin olennaisesti kuuluu myös kansalaisten tarpeiden ja hyvinvoinnin turvaaminen.

Ruoantuotannon kestävyyttä uhkaavat sekä paikallisesti että maailmanlaajuisesti mittavat sosiaaliset, kulttuuriset ja taloudelliset ongelmat sekä ympäristönkuormitus. Alati kasvava ruoan maailmanlaajuinen kauppa on nostanut näkyvästi julkiseen keskusteluun ruoantuotannon aiheuttaman ympäristökuormituksen, kysymykset oikeudenmukaisuudesta ja eriarvoisuudesta ruokatuotannossa, eläinten hyvinvoinnin sekä ruoan riittävyyden. Viime vuosien ruokakriisit ovat tuoneet ongelmat hyvin konkreettisella tavalla lähelle kuluttajia. Se on puolestaan lisännyt tarvetta tuntea ruoan alkuperä ja tuotantotapa sekä etsiä järkevimpiä ja kestävämpiä vaihtoehtoja nykyiselle elintarviketuotannolle ja -kulutukselle. Keskusteluun ovat nousseet viime aikoina voimakkaasti kansalaisten ja paikallisyhteisöjen ruokaa koskeva itsemääräämisoikeus (food sovereignty) esimerkiksi suhteessa ruokakulttuuriin.

Kuluttajat ovat kiinnostuneita ruoasta, sen terveellisyydestä ja maittavuudesta sekä ruoantuotannon aiheuttamista ympäristöongelmista sekä eettisistä kysymyksistä (Kupiainen & Järvinen 2009, Latvala ym. 2011). Ruoasta puhuttaessa kestävyys eri ulottuvuudet on siten helppo nähdä ja hahmottaa käsitettävissä muodossa, ja ruokapolitiikan linjauksissa nämä ulottuvuudet tulee ottaa huomioon.

2.2.5 Liikuntapolitiikka

Opetusministeriön mukaan liikuntapolitiikan tavoitteena on väestön hyvinvoinnin, kilpa- ja huippu-urheilun ja liikuntaan liittyvän kansalaistoiminnan edistäminen, lasten ja nuorten kasvun ja kehityksen tukeminen, tasa-arvon, suvaitsevaisuuden ja kulttuurisen moninaisuuden edistäminen sekä ympäristön kestävä kehityksen edistäminen. Liikuntapolitiikkaa ohjataan lainsäädännöllä ja sen toteuttamiseen käytetään valtion budjetti- sekä veikkausvoittovaroja. Liikuntapolitiikan kohderyhmiksi opetusministeriö mainitsee lapset ja nuoret, aikuiset, erityisryhmät, kansalaistoiminnan, huippu-urheilijat. Liikuntaan liittyviä lakeja ja asetuksia on seitsemän: liikuntalaki, liikunta-asetus, laki ja asetus opetus- ja kulttuuritoiminnan rahoituksesta, valtionavustuslaki, laki ja asetus vapaasta sivistystyöstä. Näissä laeissa ja asetuksissa päätetään muun muassa avustusten myöntämisestä ja käytöstä. Valtio ja kunnat vastaavat liikunta- paikoista.

---

3 Aineisto ja menetelmät

3.1 Aineisto

Aineisto muodostettiin politiikka-asiakirjoista, jotka käsittelevät nimenomaisesti joko liikuntaa, ravitsemusta ja kestäväää kehitystä yhdessä tai jotain näistä yksinomaan. Tärkeitä valintakriteereitä oli neljä: 1) Dokumentin tuli olla joko vaikuttavuudeltaan erittäin merkittävä tai sitten sen tuli käsitellä tarkasti juuri tämän työn aihepiiriä. Niinpä esimerkiksi hallitusohjelmat, jotka käsittelevät enimmäkseen monia muitakin asioita kuin terveyden edistämistä, liikuntaa ja ruokaa, politiikan perusasiakirjoina ne kuluvaan mukaan. Toisaalta erilaiset ravitsemussuositukset ovat vähemmän velvoittavia, mutta niiden sisältö vastaa nimenomaan tämän työn aihepiiriä. 2) Valittujen dokumenttien tuli kattaa kaikki keskeiset terveyden edistämiseen, ruokapolitiikkaan ja kestäväää kehitykseen liittyvät näkökulmat ja 3) niiden tuli edustaa tuoreinta näkemystä tarkastelemistaan teemoista. 4) Toimenpidesuunnitelmat jouduttiin jättämään analyysin ulkopuolelle, jotta aineisto saatiin rajattua ja analysoitua systemaattisesti.

Analysoitavana oli yhteensä 28 kansallista dokumenttia viimeisten kymmenen vuoden ajalta. Valtaosa tarkastelluista asiakirjoista käsittelee tämän tutkimuksen kaikkia kolmea aihepiiriä, mutta joukossa on muutamia, joiden sisältö leimallisesti liittyy pelkästään terveyden edistämiseen tai kestävyysmatematiikkaan. Laajoja kokonaisuuksia käsittelevät dokumentit analysoitiin vain soveltuvien osien. Asiakirjat ja työnjako on esitetty liitteessä 1.

Aineisto sisältää eri politiikka-asiakirjatyyppisiä. Näitä ovat hallitusohjelmat, politiikkaohjelmat, periaatepäätökset, toimintaohjelmat, selonteot, selvitykset, strategiat, suositukset ja arvioinnit. Asiakirjat sijoittuvat päätöksenteon eri asteille seuraavasti:

Hallitusohjelma on perusasiakirja, joka toimii tärkeimpänä poliittisen ohjauksen välineenä yhteiskuntapolitiikassa, ja jota konkretisoidaan politiikkaohjelmilla.

Politiikkaohjelma on Matti Vanhasen I hallituksen käyttöön ottama malli. Sillä tarkoitetaan hallitusohjelmaan sisältyvien tehtäväkokonaisuuksien valmistelua, johon integroidaan lukuisia hallinnonaloja. Poliitiikkaohjelmat voivat kestoltaan ylittää hallitusohjelman. Ne eivät toimi rahanjakokanavina.

Periaatepäätös antaa ohjeita ja suuntaviivoja asioiden valmistelulle. Luonteeltaan periaatepäätökset ovat poliittisia kannanottoja. Lopulliset päätökset tekee asiaa käsittelevä ja valmisteleva viranomais. Periaatepäätöksillä ei ole välittömiä oikeudellisia vaikutuksia kansalaisiin.

Selonteko on valtioneuvoston eduskunnalle antama selvitys valtakunnan hallintoa tai kansainvälisiä suhteita koskevasta asiasta. Selontekoa käsitellään useimmiten valiokunnassa. Kansanedustajat käsittelevät asiaa valiokunnan mietinnön perusteella.

Toimenpide- tai edistämishjelmilla konkretisoidaan yleisemmissä politiikka-asiakirjoissa esitettyjä politiikkatavoitteita toimenpiteiksi ja (pilotti)hankkeiksi siten, että toimenpideohjelmat toimivat myös rahoituskanavina, kun kunnat haluavat kehittää toimenpideohjelman tavoitteisiin sopivia toimintamalleja. Ministeriöt vastaavat toimenpideohjelmista. Ohjelmien suunnitteluun ja toteutukseen osallistuu asiantuntijoita julkiselta, yksityiseltä ja kolmannelta sektorilta.

Strategia on kooste yleisistä menettelytavoista, joilla pyritään etenemään kohti pitkän tähtäimen päämäärää. Strategioihin on useimmiten sisällytetty myös konkreettisia tavoitteita sekä keinovalikoima tavoitteiden toteuttamiseksi.

Selvitys on toimeksiantona tehty, tiettyä asiakokonaisuutta koskeva asiantuntijalausunto, jota käytetään politiikka-asiakirjojen tausta-aineistona.

Arviointi on puolestaan perusteltu näkemys siitä, miten hyvin asetetut politiikkatavoitteet on saavutettu. Arviointi voi olla sisäinen itsearviointi tai sen voi antaa toimeksiantona ulkopuolisen tahon tehtäväksi.

Ravitsemus- ja liikuntasuositukset, joiden noudattaminen perustuu vapaaehtoisuuteen, on tarkoitettu esimerkiksi päiväkotien, koulujen ja työpaikkaravintoloiden ruokailun suunnitteluun. Suosituksia on tarkoitettu käytettäväksi myös ravitsemusopetuksen ja -tiedotuksen sekä elintarvike- ja ravitsemuspolitiikan perustana. Ne palvelevat myös tutkimuksia, joissa arvioidaan ravinnon saannin riittävyyttä.

Kullekin dokumentille on annettu numeerinen painoarvo, jossa 6 vastaa suurinta ja 1 pienintä poliittista painoarvoa. Asetetut painoarvot riippuvat dokumentin tyypistä. Hallitusohjelmilla on kaikista suurin painoarvo, koska ne antavat kehyksen kaikille muille kansallisille ohjelmille. Valtioneuvoston periaatepäätökset ja näitä täsmentävät ja konkretisoivat politiikka- ja toimintaohjelmat ovat myös painavia asiakirjoja. Samaan painoarvoluokkaan sijoitettiin myös Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet, sillä se on myös vahvasti velvoittava, vaikkakaan sitä ei pidetä varsinaisena politiikka-asiakirjana. Selonteko on valtioneuvoston eduskunnalle esittämä seikkaperäinen linjanotto johonkin tiettyyn politiikkaan ja sitä käsitellään tarkasti valiokunnissa ja täysistunnossa. Strategiat ja suositukset ovat vähemmän painavia, ohjeistavia dokumentteja. Selvityksen tarkoitus on yksinomaan tiedonanto, eikä siinä suoraan ehdoteta toimenpiteitä. Tässä asiakirjoille esitetty poliittinen painoarvo on ohjeellinen ja se on tarkoitettu apuvälineeksi arvioitaessa esitettyjen toimenpiteiden velvoittavuutta; annettuihin painoarvoihin tulisi suhtautua lähinnä neuvoa-antavina. Tähän tutkimukseen valitut dokumentit on esitetty Taulukossa 1.

Taulukko 1. Työssä käsitellyt asiakirjat ja niiden luokittelu. Asiakirjaryhmät: I = Hallitusohjelma; II = Kestävän kehitys; III = Ruokapolitiikka; IV = Liikuntapolitiikka; V = Ravitsemus ja terveys

Asiakirja	Tyyppi	Painoarvo	Ryhmä ja/tai aihepiiri	Viite
1. Matti Vanhanen 2007	Hallitusohjelma	6	I: Yleinen	VN 2007b
2. Jyrki Katainen 2011	Hallitusohjelma	6	I: Yleinen	VN 2011
3. Terveystiedon edistäminen	Politiikkaohjelma	5	IV, V: Liikunta, ravitsemus, hyvinvointi	VN 2007c
4. Lapset, nuoret ja perheet	Politiikkaohjelma	5	V: Hyvinvointi	VN 2007a
5. Terveystietä edistävän liikunnan ja ravinnon kehittämislinjat	Periaatepäätös	4	IV, V: Terveys, liikunta, ravitsemus	STM 2008
6. Liikunnan edistäminen	Periaatepäätös	4	IV: Liikunta	VN 2008
7. Periaatepäätös kansallisesta kestävästä kehityksen strategiasta	Periaatepäätös	4	II: Kestävä kehitys , yleinen	VN 2006b
8. Selonteko ruokapolitiikasta	Selonteko	4	III: Ruokapolitiikka	VN 2010
9. Älykäs ja vastuullinen luonnonvaratalous	Selonteko	4	II: Kestävä kehitys, luonnonvarat	TEM 2010
10. Perusopetuksen opetussuunnitelma	Opetussuunnitelma	4	II, IV, V: Opetus ja kasvatustieteet, yleinen	OPH 2004
11. Liikkuva ja hyvinvoiva Suomi	Toimintaohjelma	3	IV: Liikunta	OM 2008
12. Kuluttajapolitiittinen ohjelma	Toimintaohjelma	3	II: Kestävä kehitys , kuluttajat	TEM 2008
13. Kestävän tuotannon ja kulutuksen ohjelma	Toimintaohjelma	3	II: Kestävä kehitys, tuotanto ja kulutus	KULTU 2005
14. Kestävät hankinnat	Toimintaohjelma	3	II: Kestävä kehitys, julkiset hankinnat	YM 2008
15. Suomalaisen ruokakulttuurin edistämishankkeet	Toimintaohjelma	3	II, III: Kestävä kehitys, ruoka	SRE 2008
16. Kansallinen kestävästä kehityksen strategia	Strategia	2	II: Kestävä kehitys yleinen	VN 2006a
17. Esitys kansalliseksi ruokastrategiaksi	Strategia	2	III: Ruokapolitiikka	Ruokastrategia 2010
18. Luonnonvarastrategia	Strategia	2	II: kestävä kehitys , ruokaketju	MMM 2001
19. Luonnonvarastrategia	Strategia	2	II: kestävä kehitys luonnonvarat, talous	SITRA 2010
20. Kestävää kehitystä edistävän kasvatuksen ja koulutuksen strategia	Strategia	2	II: Kestävä kehitys, opetus ja koulutus	OM 2006
21. Suomalaiset ravitsemussuositukset	Suositus	2	V: Ravitsemus ja terveys	VRN 2005
22. Kouluruokailusuositukset	Suositus	2	V: Ravitsemus ja terveys	VRN 2008
23. Joukkoruokailun kehittäminen	Suositus	2	V: Ravitsemus ja terveys	STM 2010
24. Ravitsemussuositukset ikäryhmittäin	Suositus	2	V: Ravitsemus ja terveys	VRN 2010
25. Elintarvikevalintojen ja ohjauskeinojen haasteet globaalissa toimintaympäristössä	Selvitys	1	II, III: Kestävä kehitys, ruokapolitiikka, tutkimus	Setu 2010
26. MMM:n luonnonvarastrategian arviointi	Arviointi	1	II, III: Kestävä kehitys ruokapolitiikka	Ahvenharju ym.. 2008
27. Kansallisen ruokakulttuurin edistämishankkeen loppuraportti	Arviointi	1	II, III: Kestävä kehitys, ruokapolitiikka	SRE 2011
28. Kansallinen kestävästä kehityksen arviointi.	Arviointi	1	II: Kestävä kehitys, yleinen	YM 2009

3.2 Menetelmät

Analyysit toteutettiin kvalitatiivisen sisältöanalyysin menetelmin, mikä tarkoittaa tässä tekstien asiasisältöjen erittelyä, luokittelua ja tiivistämistä sekä niiden tulkitsemista suhteessa tutkimuksen tavoitteisiin. (Mayring 2000) Tukena käytettiin lisäksi kvantitatiivista otetta arvioitaessa politiikkatavoitteiden koherenssia (3.2.3), mutta numeerinen sisällön erittely eli käsitteiden esiintymistiheys on jätetty analyysin ulkopuolelle. Työkaluna tutkimuksessa käytettiin laadullisen aineiston Atlas.ti-hallintasovellusta.

Analyysin kannalta keskeinen vaihe oli aineiston koodaus, mikä tarkoittaa sitä, että asiakirjoista tunnistettiin ja eriteltiin merkityksellisiä tekstikokonaisuuksia, joiden pituus vaihteli virkkeistä, kappaleisiin ja lukuihin. Nämä kokonaisuudet koottiin niitä kuvaavien nimikkeiden eli koodien alle. Koodit mahdollistavat siten asiakirjoissa esiintyvän informaation luokittelun aineiston perusteella. Koodauksen avulla asiakirjojen sisältöä voitiin jäsentää tehokkaasti ja luoda pohjaa erilaisille jatkoanalyysille. Koska aineistoa tarkasteltiin kolmesta eri näkökulmasta ja niiden omien tavoitteenasettelujen kautta – terveyden edistämisen, kestävän kehityksen ja asiakirjojen keskinäisen koherenssin kannalta – kukin tarkastelutapa vaati oman merkityksellisten sisältöjen määrittelyn ja erittelyn. Näiden kolmen kokonaisuuden analyysin erityispiirteet esitellään seuraavissa kolmessa alaluvussa.

3.2.1 Ravitsemus, liikunta ja terveyden edistäminen

Ravitsemusta, liikuntaa ja terveyttä käsittelevien politiikka-asiakirjojen analyysissa oli mukana 13 asiakirjaa (Liite1). Analyysi eteni viisiportaaisesti: 1) Ensin asiakirjat koodattiin merkityskokonaisuuksien perusteella. Sen jälkeen analyysiä tarkennettiin siten, että 2) teksteistä eriteltiin politiikan kohderyhmät. 3) Kohderyhmittäin analysoitiin ongelmat ja niiden mahdolliset seuraukset sekä tavoitteet ja keinot ongelmien korjaamiseksi. Tässä analyysivaiheessa tavoitteet ja keinot luokiteltiin sen mukaan, tähtäävätkö ne yksilön valintojen, rakenteiden, elinympäristön tai psykososiaalisten tekijöiden muuttamiseen. Analyysin apuvälineenä Michien ym. (2011) kehittämää elintapamuutoksen ratasmallia (behaviour- change-wheel). Malli on tarkoitettu apuvälineeksi terveyden edistämisen interventioiden suunnitteluun, mutta se palvelee erinomaisesti tutkimusta silloin, kun kartoitetaan sitä, otetaanko politiikassa kaikki politiikan lohkot mukaan, ja mitkä lohkot korostuvat. Mallin mukaan hyvän terveyden edistämisen interventioissa otetaan huomioon säännöstely, palvelut, lainsäädäntö, viestintä ja markkinointi, ympäristöllinen ja sosiaalinen suunnittelu, suositukset sekä rahoitukselliset ja verotukselliset toimenpiteet. Edellä mainittujen lisäksi politiikkakategoriaksi lisättiin koulutus, koska se toistui asiakirjoissa tiheästi. 4) Analyysin viimeisessä vaiheessa eriteltiin sellaiset toimijat, jotka asetettiin politiikan toteuttajiksi eli ne, joille osoitetaan vastuu toimenpiteistä. 5) Analyysin aikana tarkasteltiin myös, mihin saman ajanjakson politiikka-asiakirjoihin viitattiin tavoitteena arvioida, olivatko asiakirjat keskenään johdonmukaisia.

3.2.2 Kestävä kehitys asiakirjojen teksteissä

Kestävyysskysymysten osalta asiakirjoja tarkasteltiin siitä näkökulmasta, miten kestävän kehityksen käsite hahmottuu asiakirjoissa, miten niissä ilmaistaan kestävyystavoitteiden mukainen ruoantuotanto ja -kulutus, miten niissä puhutaan terveydestä ja liikunnasta suhteessa kestävään kehitykseen, ja löytyykö niistä mainintoja liikunnan, terveyden ja kestävän kehityksen välisistä kytkennöistä.

Analyysin apuna käytettiin kestävän ruokahuollon kriteerejä eli ruoan terveellisuutta ja turvallisuutta, kulutuksen oikeudenmukaisuutta ja huoltovarmuutta, taloudellista toteutettavuutta, ruoan kulttuurisuutta ja omaleimaisuutta, eettisyyttä, ekologista kestävyyttä ja ekologisuutta (2.2.2).

Mukana olivat kaikki 28 asiakirjaa (Liite 1). Niistä etsittiin ensinnäkin sellaisia kestävyysmainintoja, jotka on selkeästi lausuttu julki. Sen lisäksi huomiota kiinnitettiin myös julkilausumattomiin mainintoihin, jotka edustavat kestävyuden jotain ulottuvuutta, mutta joissa kytkentää kestävään kehitykseen ei ole tunnistettu tai se on jätetty lausumatta julki. Tarkasteltavana olivat siis sekä ilmisällöt (manifest content) että piiloiset merkitykset (latent content) (Mayring 2000).

Aineistosta haettiin kaikki kestävästä kehitystä koskevat maininnat ja ne ryhmiteltiin sen mukaan, minkälaisen asioiden yhteydessä ne esiintyvät ja minkälaisia kestävyuden ulottuvuuksia ne edustavat. Yksityiskohtaisemmin tarkasteltiin niitä asiakirjojen suoria lainauksia, joissa kestävyttä koskevat maininnat liittyvät ruoan tuotantoon ja -kulutukseen sekä lähi- ja luomuruokaan. Mainintoja tarkasteltiin yllä esitettyjen kestävän ruokahuollon kriteereiden valossa; näin saatiin esiin myös sellaiset yhteydet kestävyYTEEN, joita

ei esitetä julkilausuttuna, mutta jotka tosiasiallisesti edustavat joitakin kestävyiden ulottuvuutta. Tekstikohdat tulkittiin perusteluksi, tavoitteeksi, toimenpiteeksi, vastuutahoksi, vaikuttavuudeksi tai kohderyhmäryhmäksi ja koodattiin jaotellun mukaisesti.

Analyysiä ohjasivat seuraavat tutkimuskysymykset:

- Miten kestävä kehitys asiakirjoissa esitetään ja mihin asioihin se liitetään?
- Minkälaisia yhteyksiä nähdään ruoan / terveyden / hyvinvoinnin / liikunnan ja kestävä kehityksen välillä?
- Minkälaisia yhteyksiä lähiruolla ja luomuruolla nähdään kestävyyspyrkimyksiin?
- Miten asiakirjoissa on määritelty tai ilmaistu kestävyystavoitteiden mukainen ruoantuotanto ja -kulutus?

3.2.3 Poliittika-asiakirjojen yhteensopivuusanalyysi: synergiat ja ristiriidat

Kun ruokaa tarkastellaan kestävä kehityksen näkökulmasta, pyritään ottamaan huomioon sekä ympäristö-, talous-, että terveyskysymykset. Ruokaa käsitteleviä poliittika-asiakirjoja löytyy laaja kirjo; jotkut tarkastelevat ruokaa ja ravitsemusta lähinnä terveydellisestä näkökulmasta, kun taas toisissa ruokaa lähestytään ennen kaikkea ympäristövaikutusten kautta. Vaikka asiakirjat tavoittelisivat samoja asioita ja vaikka niissä ehdotettaisiin toimenpiteitä, voivat esitetyt tavoitteet ja toimenpiteet erota toisistaan paljonkin. Erilaiset lähtökohdat ja tavoitteet voivat puolestaan aiheuttaa ristiriitoja, jotka vähentävät ruoka- ja ravitsemuspolitiikan tehoa. Toisaalta asiakirjoissa esitetyt toimenpiteet saattavat myös vahvistaa toisiaan eli niiden välillä on synergioita. Kun tunnistetaan eri poliittikoiden keskenään vuorovaikuttavat tavoitteet, voidaan poliittikatavoitteita yhdenmukaistaa sekä toimenpiteitä virtaviivaistamalla aktiivisesti välttää ristiriitoja ja vahvistaa synergioita. Asiakirjojen yhteensopivuusanalyysin tavoitteena oli selvittää vuorovaikutusten tyyppi – synergia, ristiriita vai ei vuorovaikutusta – sekä vuorovaikutusten yleisyys.

Tarkastelussa oli mukana 13 asiakirjaa (Liite 1). Asiakirjat valittiin siten, että ne kattavat kestävyiden kannalta keskeiset ruoka- ja ravitsemuspolitiikan alueet: terveys, talous ja ympäristö. Lisäksi uusin hallitusohjelma aihepiiriltään yleisenä, mutta poliittiselta painoarvoltaan merkittävänä asiakirjana oli mukana tässä tarkastelussa.

Analyysi toteutettiin induktiivisesti etenemällä asiakirjojen sisällön kuvauksessa yksityiskohdista yleisempään. Analyysissa käytettiin myös kvantitatiivista otetta. Koodauksen tuloksena aineiston sisältö tiivistyi 178 merkitykselliseen kohtaan (koodiin). Näiden koodien joukosta valittiin tärkeimmät järjestämällä koodit listaksi sen mukaan, kuinka useasti niihin oli viitattu aineistossa ja karsimalla pois ne koodit, joihin oli viitattu harvemmin kuin kuusi kertaa. Tarkastelun kohteeksi jäi sen jälkeen 52 koodia, joiden tulkittiin edelleen edustavan aineistoa hyvin. Analyysin selkeyttämiseksi 52 koodin joukosta valittiin merkittävimmät ympäristö-, talous- ja terveysaiheiset koodit, 10 kappaletta kutakin (Liite 3, taulukkojen sarakeotsikot). Vasta tämän jälkeen asiakirjoja pystyttiin vertailemaan keskenään. Ensimmäiseksi vertailtiin eri asiakirjojen ympäristökoodeja keskenään, minkä jälkeen työtä jatkettiin vertaamalla asiakirjojen ympäristökoodeja erikseen sekä talous- että terveyskoodeihin. Yhteensä tutkittavia vuorovaikutuksia oli 255 kappaletta. (Nisonen 2012.)

Synergiat ja ristiriidat ovat asiakirjojen sisältöä, joka tulee ilmi koodien välisissä suhteissa vasta kun tarkastelussa siirrytään yksittäisen asiakirjan tasolta kokonaisuuden tasolle. Koodien välisiä vuorovaikutuksia tutkittiin soveltamalla Jantusen ja Kosolan (2011) käyttämää menetelmää. He muodostivat taulukon, jossa heidän aineistonsa tavoitteet (koodit) muodostivat rivien ja sarakkeiden otsikot, minkä jälkeen he arvioivat ja kirjasiivat yksi kerrallaan taulukon soluihin otsikoita vastaavien tavoitteiden vuorovaikutuksen laadun. Sama toimenpide tehtiin tavoitteiden ja toimenpiteiden kesken. Menetelmää muokattiin HYVIN-VOIPA-hankkeessa siten, että valitut koodit jaettiin kolmeen teemaan: ympäristö-, terveys- ja talousryhmään. Ryhmien koodeja verrattiin yksi kerrallaan muiden ryhmien koodeihin ja arvioitiin, onko niiden välillä vuorovaikutusta ja jos on, onko kysymyksessä samansuuntainen vai vastakkainen vuorovaikutus.

3.3 Asiakirjakuvaukset

Vaikka useissa asiakirjoissa käsitellään kaikkia tämän tutkimuksen teemoja (Taulukko 1), jokaisella asiakirjalla on selkeästi oma painotuksensa. Sen vuoksi ennen varsinaista analyysia kustakin asiakirjasta esitetään lyhyt yhteenveto, jossa kerrotaan, mikä taho on laatinut asiakirjan, missä tarkoituksessa se on laadittu ja mitä HYVINVOIPA-hankkeen kannalta keskeisiä aiheita siinä käsitellään. Asiakirjoista esitellään ensin hallitusohjelmat, sitten kestävän kehityksen, ruokapolitiikan ja lopuksi terveyden edistämisen asiakirjat kronologisessa järjestyksessä. Asiakirjojen esittelyt ovat jo analyysin tulosta, koska ne ovat tiivistelmä keskeisistä analyysiä ohjanneista sisällöistä.

3.3.1 Hallitusohjelmat

Matti Vanhasen II hallituksen ohjelma (VN 2007b).

Matti Vanhasen toisen hallituksen ohjelma painotti, että suomalaisten hyvinvoinnin edellytyksenä on työllisyyden ja tuottavuuden tuntuva kasvu: ”Väestön voimavarat on saatava nykyistä laajemmin käyttöön”. Ohjelmassa mainittiin myös, että ”terveet ja hyvinvoivat ihmiset ovat Suomen taloudellisen menestyksen ja kilpailukyyn perusta.” Hallitus sitoutui myös toimeenpanemaan hallinnonalojen yhteistyönä vuonna 2006 hyväksytyn kansallisen kestävän kehityksen strategian sekä toteuttamaan kestävän kulutuksen ja tuotannon ohjelman.

Sosiaali- ja terveystalouden lisäksi hallitusohjelmassa oli oma lukunsa kulttuuri-, liikunta- ja nuorisopolitiikasta. Hallitus käynnisti terveyden edistämisen politiikkaohjelman.

Kestävä kehitys ilmaistaan hallitusohjelmassa hyvin yleisin sanakääntein: ”Kansainvälisessä politiikassa ja erityisesti kansainvälisen kaupan pelisääntöjen kehittämisessä korostetaan ympäristöarvoja ja kestävän kehityksen periaatteita.”; ”Kansalaisten hyvinvointi ja taloudellinen kilpailukyky perustuvat ekologisesti, taloudellisesti, sosiaalisesti ja kulttuurisesti kestävän kehityksen ehdot täyttävään kulutukseen ja tuotantoon.”

Eniten puhutaan julkisen talouden kestävydestä, joka on edellytyksenä hyvinvointipolitiikan rahoitus pohjan turvaamiseksi. Julkisen talouden kestävyydellä tarkoitetaan menojen ja tulojen tasapainoa, siis sitä, ettei synny yllättäviä tarpeita verojen korottamiseen tai julkisten menojen leikkaamiseen.

Ruokaa koskevat asiat käsitellään maatalous- ja elintarviketuotannon yhteydessä. Hallitus käynnisti suomalaisen ruoan edistämishallituksen, jonka tavoitteena on ruoan arvostuksen kohottaminen, laadun kehittäminen, ravitsemuskäyttäytymisen ohjaaminen sekä luomu- ja lähiruoan edistäminen.

Kuluttajat eivät ole hallitusohjelmassa keskeisesti esillä. Kuluttajien luottamuksesta elintarvikeketjuun on maininta puhuttaessa tavanomaisen, luonnonmukaisen ja muuntogeenisen maataloustuotannon rinnakkaisesta. Lisäksi hallitus käynnisti uuden kuluttajapolitiittisen ohjelman vuosille 2008–2011 (katso kohdassa 3.3.2).

Jyrki Kataisen hallituksen ohjelma (VN 2011).

Jyrki Kataisen hallituksen hallitusohjelmassa korostetaan Suomea pohjoismaisena hyvinvointiyhteiskuntana. Taloudellinen kestävyys nähdään tasa-arvoisen hyvinvointiyhteiskunnan edellytyksenä. Hallituskauden aikana uudistetaan liikuntalaki ja edistetään liikuntajärjestelmän rakennemuutosta.

Hallitusohjelma on laadittu vaikeiden hallitusneuvottelujen tuloksena EU:n taloudellisessa kriisitilanteessa, mikä näkyy myös sisällössä. Hyvinvointiyhteiskunnan perusrakenteiden turvaaminen edellyttää korkeata työllisyysastetta ja vahvaa kilpailukykyä, joka perustuu osaamiseen ja luovuuteen, mikä puolestaan edellyttää toimivaa koulutusjärjestelmää. Eriarvoisuuden kasvu on uhka suomalaiselle yhteiskunnalle ja elämäntavalle. Siksi hallitusohjelman keskeinen tavoite on tulo-, hyvinvointi- ja terveyserojen kaventaminen.

Terveyden edistämisen ja terveyserojen kaventamisen politiikka näkyy muun muassa veropoliittisessa linjauksessa, jonka mukaisesti ympäristö- ja terveysperustaisia veroja ryhdytään painottamaan. Tämä tulisi näkemään koulutus-, tiede- ja kulttuuripolitiikassa varhaiskasvatuksen sekä sosiaali- ja terveyden-

huollon tiivistyvänä yhteistyönä, perusopetuksen tuntijakouudistuksen taito- ja taideaineita, liikuntaa, yhteiskunnallista kasvatusta sekä arvo- ja ympäristökasvatusta koskevissa painotuksissa ja oppilashuollon kehittämisessä yhdessä sosiaali- ja terveysministeriön kanssa.

Hyvinvointipolitiikassa hallitus korostaa julkisten palveluiden tärkeyttä, tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta. Keskeisenä kohteena on peruspalvelujen vahvistaminen, kuten Matti Vanhasen I ja II hallituksen ohjelmassakin. Hallitus käynnistää syrjäytymistä, köyhyyttä ja terveysongelmia vähentävän toimenpideohjelman yhtenä kolmesta politiikkaohjelmasta.

Hallitusohjelmassa käsitellään ruokapolitiikkaa omana kokonaisuutenaan, ja ruokasektoria kehitetään kansallisessa ruokastrategiassa ja ruokapoliittisessa selonteossa asetettujen suuntaviivojen mukaisesti. Hallitus käynnistää luomualan ja lähiruoan kehittämisohjelman. Terveellisen ravitsemuksen edistämiseen liittyviä tavoitteita ei ruokapolitiikkaa koskevassa osiossa esitetä eikä pohdita ympäristönäkökohtia.

Kestävä kehitys on koko dokumentin läpi toistuva teema. Erityisen paljon puhutaan taloudellisesta kestävydestä, joka nähdään tasa-arvoisen hyvinvointiyhteiskunnan edellytyksenä: ”vain vakaa ja terveellä pohjalla oleva julkinen talous takaa kestävästä hyvinvoinnista”. Ongelmaksi todetaan epäedullisesta ikärakenteesta (huoltosuhteesta) johtuva talouden kestävyysvaje. Ratkaisuksi tarjotaan talouskasvua, joka perustuu työllisyyden ja kilpailukykyyn vahvistamiseen. Ohjelmassa todetaan, että talouskasvun täytyy olla myös ekologisesti ja sosiaalisesti kestävä.

Hallitus aikoo uudistaa kansallisen kestävä kehityksen strategian, jossa määritellään kestävä kehityksen tavoitteet ja periaatteet. Samalla kehitetään mittarit, joilla tavoitteiden toteutumista eri hallinnonaloilla seurataan.

3.3.2 Kestävän kehityksen asiakirjat

Kuluttajapolitiittinen ohjelma vuosille 2008–2011 (TEM 2008).

Kuluttajapolitiikan keskeisiä tavoitteita ovat korkean kuluttajansuojatason varmistaminen, kestävien kulutus- ja tuotantotapojen edistäminen, kuluttajien roolin vahvistaminen sekä toimivien ja turvallisten markkinoiden varmistaminen.

Työ- ja elinkeinoministeriö laatima ohjelma perustuu Matti Vanhasen II hallituksen hallitusohjelmaan (2007b) sekä Valtioneuvoston 15.5.2008 tekemään periaatepäätökseen kuluttajapolitiittisesta ohjelmasta vuosille 2008–2011. Päätahtavoite on kuluttajien hyvinvointi ja oikeusturva. Se edellyttää toimivia markkinoita ja yritysten kilpailukykyä, joilla varmistetaan kuluttajien turvallisuus ja valinnanvapaus sekä tuotteiden ja palveluiden saatavuus, laatu ja kohtuuhintaisuus. Kuluttajainformaation merkitystä korostetaan, samoin lasten ja nuorten erityistä tarvetta suojeluun tuotteiden markkinoinnissa. Kuluttajajärjestöjen merkitys tuodaan esiin ja halutaan turvata riittävät resurssit. Viranomaisten, elinkeinoelämän sekä kuluttaja- ja kansalaisjärjestöjen aktiivista yhteistyötä kannustetaan.

Kestävä kehitys mainitaan ohjelmassa usein, ympäristöasioita tuodaan esiin ja ilmastotavoitteita painotetaan erikseen, mutta myös tuotantoa koskevat eettiset kysymykset mainitaan. Kestävien tuotanto- ja kulutustapojen edistämistä perustellaan paitsi ympäristökysymyksillä myös hyvinvoinnin säilymisen peruskysymyksenä. Ruoasta puhutaan erikseen, ja sen yhteydet kestävyyskysymyksiin tuodaan selvästi esiin sekä ympäristöasioissa että elintarvikkeiden alkuperää koskevan tiedon tarpeellisuudessa.

Kuluttaja-asiaiden neuvottelukunta seuraa ohjelman toteutumista sekä toimii eri tahojen verkostoitumisen edistäjänä. Työ- ja elinkeinoministeriö asettaa virkamiehistä koostuvan ohjelman johtoryhmän, joka vastaa ohjelman toteutuksen seurannasta. Johtoryhmä raportoi puolivuositain kuluttaja-asiaiden neuvottelukunnalle.

Vähemmästä enemmän ja paremmin. Ehdotus kansalliseksi kestävä kulutuksen ja tuotannon ohjelmaksi (KULTU 2005).

KULTU-ohjelman keskeiset asiat ovat hiilidioksidipäästöt, luonnonvarojen kokonaiskulutus, jätemäärät sekä suomalaisten käyttämien tuontikulutustavaroitten ympäristövaikutukset tuotantomaissa.

Ympäristöministeriö sekä kauppa- ja teollisuusministeriö asettivat laajapohjaisen Kestävän kulutuksen ja tuotannon toimikunnan (KULTU), jonka tehtäväksi tuli laatia ehdotus kansalliseksi kestävän kulutuksen ja tuotannon ohjelmaksi. Tehtävänannon taustalla olivat YK:n Kestävän kehityksen huippukokouksen päätökset (WSSD 2002). Näiden velvoittamana hallitusohjelmaan kirjattiin päätös laatia kansallinen, hallinnonalat ylittävä ohjelma ekologisesti, sosiaalisesti ja taloudellisesti kestävästä tuotanto- ja kulutustavoista (VN 2007b).

Ohjelma koostuu ehdotusosasta (visiot, tavoitteet ja toimenpiteet) sekä laajasta taustamuistiosta. Keskeiset kysymykset, joihin ehdotuksessa haettiin ratkaisua, ovat hiilidioksidipäästöt, luonnonvarojen kokonaiskulutus, jätemäärät sekä suomalaisten käyttämien tuontikulutustavaroiden ympäristövaikutukset tuotantomaissa, jotka ovat enenevässä määrin EU:n ulkopuolella. Ohjelman aikajänne on parisenkymmentä vuotta, ja se käsittelee laajasti yhteiskunnan eri osa-alueita; mukana ovat liikkuminen, rakentaminen, yhdyskuntarakkeen, elintarviketuotanto. Ohjelman periaatteet halutaan mukaan organisaatioiden suunnitteluun, päätöksentekoon ja jokapäiväiseen käytännön toimintaan.

Terveyden edistämistä käsitellään sekä liikunnan että ravitsemuksen kannalta. Ruokaa koskevat asiat liittyvät maatalouteen, luomuun ja julkisiin ruokapalveluihin sekä kuluttajainformaatioon. Ohjelmassa esitetään, että julkisissa hankinnoissa asetetaan kriteereitä kestävästi tuotetuille elintarvikkeille sekä edistetään lähiruokaa ja reilun kaupan tuotteiden saatavuutta.

Kuten Johannesburgin päätösasiakirjassa myös KULTU-ohjelmassa kestävyyttä tarkastellaan painottaen ympäristökysymyksiä. Yhteisöllisyyttä, elämänlaatua ja muita aineettomia seikkoja ei tuoda esiin kestävyyskontekstissa, eikä asiakirjassa myöskään kiinnitetä huomiota kansalaisten yhdenvertaisuuden mahdollisuuksiin, kansalaisvaikuttamiseen eikä kulttuurisiin näkökohtiin.

Kohti kestäviä valintoja. Kansallisesti ja globaalisti kestävä Suomi (VN 2006a) ja asiaa koskeva periaatepäätös (VN 2006b). Kansallinen kestävän kehityksen kokonaisarviointi (YM 2009).

Strategian päämääränä on luoda kestävää hyvinvointia turvallisessa, osallisuutta edistävässä ja moniarvoisessa yhteiskunnassa, jossa kaikki kantavat vastuuta ympäristöstä.

Kohti kestäviä valintoja -asiakirja on 2007 hallitusohjelman (VN 2007b) velvoittamana laadittu kestävän kehityksen strategia, jonka aikajänne on vuoteen 2030. Strategiaa ovat olleet muotoilemassa kaikki eri hallinnonalat sekä kansalaisjärjestöjen, ammattiliittojen, julkisten alojen ja elinkeinoelämän sekä etujärjestöjen edustajia, toimeksiantajana oli Suomen kestävän kehityksen toimikunta. Toimikunta hyväksyi strategiatyöryhmän esityksen kansalliseksi kestävän kehityksen strategiaksi ja sille esitetyt seurantaindikaattorit kokouksessaan 13.6.2006. Valtioneuvoston periaatepäätös 14.12.2006 vahvisti strategian toimeenpanon sekä arvioinnin kahden vuoden välein. Toimeenpano ei edellytä erillistä määrärahaa, ainoastaan voimavarojen uudelleen kohdentamista.

Strategian lähtökohtana hyvinvointiyhteiskunnan kehittämisessä ovat laajat demokraattisen yhteiskunnan KP- ja TSS-oikeudet¹, yksilönvapaus, sananvapaus, uskonnonvapaus, poliittiset oikeudet ja näiden oikeuksien edelleen kehittäminen. Tämä turvataan ylläpitämällä yhteiskunnassa tietoisesti ja aktiivisesti arvokeskustelua. Hyvinvointiyhteiskunta perustuu korkean työllisyysasteeseen ja korkeaan osaamiseen, mikä puolestaan turvataan vahvistamalla kilpailukykyä, kehittämällä työelämää ja huolehtimalla väestön tasavertaisista koulutusmahdollisuuksista.

HYVINVOIPA-hankkeen kannalta keskeiset tavoitteet ovat tuotantotapojen ja kulutustottumusten muuttaminen vähemmän ympäristöä rasittavaan suuntaan sekä terveyden edistäminen. Ruoasta ei erikseen puhuta kestävän tuotannon ja kulutuksen yhteydessä; tosin puhutaan lähituotannon, luomutuotannon sekä Reilun kaupan tuotteiden tuotannon ja markkinoinnin edistämisestä ruokaa kuitenkin erikseen mainitsematta. Ruokaa ja liikuntaa koskevat asiat liitetään selkeästi terveyden edistämiseen.

Asiakirja on luonteeltaan kansallinen periaateasiakirja, joka pyrkii ottamaan huomioon eri toimijatahojen näkemykset siten, että kestävän kehityksen sosiaaliset, kulttuuriset, taloudelliset näkökohdat sisällytetään läpäisyperiaatteella mahdollisimman tasapuolisesti ympäristönäkökohtien rinnalla kaikkiin politiikkoihin. Tavoitteena on, että tunnistettaisiin entistä paremmin eri hallinnonalojen ja toimijoiden yhteiset mahdollisuu-

¹ KP ja TSS oikeudet: kansalais-poliittiset ja taloudelliset, sosiaaliset ja sivistykselliset oikeudet

suudet, mutta myös mahdollisesti ristiriitaiset näkemykset kestävän kehityksen edistämisessä. Strategian linjaukset otetaan huomioon, kun tavoitteet ja toimenpiteet täsmennetään muiden poikkihallinnollisten sekä eri hallinnonalojen omien toimintaohjelmien ja strategioissa (mm (KULTU 2005, OM 2006) sekä ja kuntatason päätöksenteossa.

Strategian toimeenpano vahvistettiin valtioneuvoston periaatepäätöksellä ympäristöministeriön esityksestä 14.12.2006 edellyttäen että se tehdään kohdentamalla voimavaroja uudelleen ilman erillistä määrärahaa tai lisärahoitusta valtion talousarviossa (VN 2006b).

Ympäristöministeriön toimeksiannosta strategian toteutumisesta on laadittu kokonaisarvio (YM 2009). Siinä todetaan, että vaikka kestävän kehityksen strategian sisältöjen painoarvo on lisääntynyt hallinnossa, strategian ohjaava merkitys on pikemminkin vähentynyt. Kaikenkattava kestävän kehityksen strategia jää väistämättä liian yleiseksi eikä sillä ole riittävää poliittista painoarvoa eikä toimeenpanomekanismia; konkreettiset tavoitteet ja toimenpiteet asetetaan eri hallinnonalojen omien strategioiden kautta. Strategiayön lisäarvo on ollut strategiaprosessissa, jossa toimijat ovat päässeet keskustelemaan yhdessä kehityksen strategian teemoista. Sen sijaan strategian merkitystoimenpiteidensuuntaamisessa tai niiden käynnistämisessä on ollut vähäinen.

Ehdotus kestävien julkisten hankintojen toimintaohjelmaksi (YM 2008).

Ohjelman painotus on ympäristökysymyksissä ja siinä tarkastellaan volyymiltaan suurimpia ja ympäristövaikutuksiltaan merkittävimpiä julkisia hankintoja, joista elintarvikkeet muodostavat yhden ryhmän.

YM:n 2007 asettaman julkisten hankintojen työryhmän tehtävänä oli valmistella valtioneuvostolle esitys kestävien julkisten hankintojen toimintaohjelmaksi. Esityksestä vastasivat TEM ja YM yhteistyössä muiden ministeriöiden, asiantuntijaorganisaatioiden, yritysten, yhteisöjen, valmistajien sekä hankkijoiden kanssa. Lähtökohtana oli 2007 hallitusohjelman (VN 2007b) tavoite toteuttaa kestävän kulutuksen ja tuotannon ohjelma (KULTU 2005) ja julkisia hankintoja koskeva lainsäädäntö sekä erinäiset asiaa koskevat EU asiakirjat. Ehdotuksessa tarkastellaan volyymiltaan suurimpia ja ympäristövaikutuksiltaan merkittävimpiä julkisia hankintoja, joista energian, palvelujen ja kiinteistöjen ohella elintarvikkeet muodostavat yhden ryhmän.

Toimintaohjelmaehdotuksen painotus on tietoisesti rajattu ympäristöasioihin. Toimintaohjelmassa ei käsitellä liikuntaa eikä terveydenedistämistä. Elintarvikkeiden osalta koulut, sairaalat, päiväkodit, puolustusvoimat sekä kuntien ja valtion virastot kuuluvat julkisten hankintojen piiriin.

Ohjelman tavoitteet kohdistuvat ensisijaisesti valtionhallintoon ja eri ministeriöiden alaisten laitoksiin ja virastoihin, mutta tavoitteiden huomioonottamista suositellaan myös kuntien strategioissa ja hankintapolitiikassa. Ohjelma koskee nimenomaan julkisia hankintoja, joilla on tärkeä rooli kysynnän ja tarjonnan ohjaamisessa; julkisten hankintojen volyymi on suuri, joten yrityksille on kannattavaa ottaa julkisten hankintojen valintaperusteet huomioon tuotesuunnittelussaan.

Luonnonvarastrategia (MMM 2001), Luonnonvarastrategian arviointi (MMM 2008).

Strategia koskee uusiutuvien luonnonvarojen kestävää käyttöä, ja sitä tarkastellaan maaseudun, maa- ja elintarviketalouden, metsä-, poro-, riista- ja kalatalouden sekä vesitalouden kannalta.

Luonnonvarastrategia on Maa- ja metsätalousministeriön laatima asiakirja, jonka pyrkimyksenä on osaltaan edistää hallituksen hyväksymää Suomen kestävän kehityksen ohjelmaa (YM 1998). Strategia ulottuu vuoteen 2010, mikäli tarvetta ilmenee, strategiaa piti tarkistettaman ennen vuotta 2010. Strategia kattaa seuraavat toimialat: maaseutu, maatalous ja elintarviketuotanto, metsätalous, porotalous, riistatalous, kalatalous ja vesitalous. Strategia oli tarkoitettu toteuttaa eri toimialojen omien strategioiden ja ohjelmien kautta yhteistyössä eri toimijoiden kanssa.

Strategiassa kuvataan toimintaympäristöä melko kattavasti ja etsitään linjauksia uusiutuvien luonnonvarojen käytön, hoidon ja suojelun kesken siten, että turvataan näiden luonnonvarojen kannattava hyödyntäminen, mutta otetaan myös huomioon luonnon- ja ympäristönsuojelutavoitteet ja tuotantoeläinten eettinen kohtelu sekä huolehditaan erilaisten aineellisten ja henkisten tarpeiden täyttämisestä. Lähtökohtana on luonnonvarojen kestävä käyttö, maaseudun elinvoimaisuus ja elintarvikkeiden laatu. Strategia rakentuu uusiutuvien luonnonvarojen kestävän käytön seitsemän päämäärään varaan, jotka koskevat (1) uusiutuvi-

en luonnonvarojen eettistä ja vastuullista hoitoa ja käyttöä, (2) ekosysteemien toimivuutta, biodiversiteettiä ja maaseutumaisemia, (3) maaseudun elinvoimaisuutta, (4) kuluttajälähtöistä ja kannattavaa elinkeinotoimintaa, (5) luonnonvarojen innovatiivista ja ekotehokasta käyttöä, (6) tuotteiden laatua ja turvallisuutta sekä (7) tietoa ja osaamista. Kunkin päämäärän osalta esitetään kaikille toimialoille yhteiset tavoitteet, jotka ovat toteutettavissa ministeriön ja sen hallinnonalan käytettävissä olevin keinoin. Konkreettisten tavoitteiden sijaan kullekin toimialalle on määritelty toimialakohtaiset toimintalinjat, joita seuraten strategian yleistavoitteet saavutetaan.

Strategian loppuun on koottu toimialoittain päämäärien ja tavoitteiden merkittävimmät ympäristövaikutukset samoin kuin niiden taloudelliset ja sosiaaliset vaikutukset. Nämä odotettavissa olevat vaikutukset ovat itse asiassa strategian konkreettisia tavoitteita, joskin arviot tiettyjen tavoitteiden ja toimintalinjojen vaikutuksista ovat laadullisia ja pysyttelevät yleisellä tasolla, mutta joitakin määrällisiäkin tavoitteita on annettu.

Luonnonvarastrategiassa kestävyyttä tarkastellaan voittopuolisesti ympäristövaikutusten kautta, mutta kiinnitetään huomiota myös muihin kestävyuden osa-alueisiin, taloudellisiin toimintaedellytyksiin, tuotannon jatkuvuuteen sekä eettisiin kysymyksiin ja ruoan laatuun ja kuluttajien tarpeisiin.

Seurannan apuvälineeksi uudistettiin aiemman mittariston pohjalta uusiutuvien luonnonvarojen kestävä käytön indikaattorit (Yli-Viikari ym. 2002, MMM 2004). Esitetyt indikaattorit perustuvat pääosin aikasarja-aineistoihin, ja ne osoittavat, onko muutoksen suunta kestävyystavoitteiden mukaista; määrällisiä tavoitteita kestäväälle käytölle ei indikaattorienkaan yhteydessä ole asetettu.

Maa- ja metsätalousministeriö on teettänyt selvityksen luonnonvarastrategiansa toimeenpanosta ja toteutumista (Ahvenharju ym. 2008, Yli-Viikari ym. 2007). Yli-Viikari ym. (2012) ovat myös tarkastelleet luonnonvaramittariston käyttöä ja käytettävyyttä. Selvityksissä todetaan, että strategia on luonteeltaan periaatteellinen, ja sen vaikutus näkyy ennen kaikkea luonnonvarojen kestävä käyttöä koskevan tietoisuuden ja keskustelun lisääntymisenä. Strategian päämäärät ja yhteiset tavoitteet on otettu mukaan eri Maa- ja metsätalousministeriön eri osastojen omista strategioissa, mutta toimeenpanon ohjaus ja seuranta on ollut puutteellista. Nykyiset luonnonvaramittarit eivät myöskään sovellu seurantaan eikä seurannalle ole muotoutunut toimivaa käytäntöä. Strategian valmistumisen jälkeen luonnonvara-alan toimintaympäristössä on tapahtunut suuria muutoksia, ja luonnonvarojen kestävä käytön merkitys on entisestään kasvanut. Tämä näkyy myös luonnonvarojen kestävä käytön kansallisissa ja kansainvälisissä velvoitteissa, sopimuksissa ja toimialakohtaisissa strategioissa. Luonnonvarastrategian päivittäminen koko hallinnon alaa koskevana periaateasiakirjana nähdään tarpeelliseksi.

Älykkäästi luonnon voimin. Kansallinen luonnonvarastrategia (SITRA 2010). Älykäs ja vastuullinen luonnonvaratalous. Valtioneuvoston luonnonvaratalousselonteko eduskunnalle (TEM 2010).

Sekä uusiutuvia että uusiutumattomia luonnonvaroja koskevan strategian peruslähtökohtana on lisätä hyvinvointia ja kilpailukykyä sekä parantaa Suomen huoltovarmuutta, näkökulma on yrityspainotteinen. Keskeisiä asioita ovat huoltovarmuus ja paikalliset voimavarat sekä suomalainen luonnonvara-alan osaaminen. Ruoantuotantoa käsitellään osana kokonaisvaltaista biotaloutta.

SITRAn kansallinen luonnonvarastrategia käsittää sekä uusiutuvat että uusiutumattomat luonnonvarat. Strategia on laadittu laajan asiantuntijaverkoston tukemana yhteistyössä politiikan, hallinnon, elinkeinoelämän, tutkimuksen, järjestöjen sekä median kanssa. Strategia luovutettiin pääministerille huhtikuussa 2009. Vastuu strategian toteuttamisesta ja kehittämisestä on poliittisilla päätöksentekijöillä, työhön osallistuneilla sekä yhteiskunnan toimijoilla laajasti. Älykkyydellä viitataan innovatiivisuuteen ja samalla kestäväan ja vastuullisen toimintaan, jotka ovat olennainen osa tulevaisuuden menestystä. Peruslähtökohtana on lisätä hyvinvointia ja kilpailukykyä sekä parantaa Suomen huoltovarmuutta, näkökulma on yrityspainotteinen.

Strategiassa ja selonteossa maataloutta ja ruoantuotantoa ei käsitellä erikseen, vaan ne nähdään osana laajempaa biotaloutta, joka on ilmastomuutoksen ja luonnonvarojen käytön kestävyyskannalta merkittävä kokonaisuus. Biotalouskehittämistä koskevat keskeiset asiat koskevat siten myös ruoantuotantoa. Strategiassa ei puhuta terveyden edistämisestä muuten kuin yleisesti mainitsemalla luonnonvarojen kestävä käytön merkityksen hyvinvoinnin edistämisessä.

Kestävyys käsitetään laajasti: luonnonvarojen hyödyntämiseen perustuva yritystoiminta nähdään ihmisen hyvinvoinnin lähteenä ja se turvaa ekosysteemien toimivuuden niin, että ne voivat tuottaa ihmisen ja luonnon kannalta tärkeitä palveluja tulevaisuudessakin. Näin ymmärrettynä kestävyyttä tarkastellaan sekä kansallisella että globaalilla tasolla.

Kokonaisvaltaista luonnonvarapolitiikkaa korostava selonteossa painotetaan huoltovarmuutta ja paikallisia voimavaroja sekä suomalaista luonnonvara-alan osaamista tärkeänä kilpailutekijänä, työllistäjänä ja aluekehityksen moottorina. Selonteko luo pohjan hallitusohjelmaan kirjatulle luonnonvarastrategian päivitykselle.

Keskeiset muutostarpeet koskevat luonnonvarapolitiikan vastuullista johtamista, tulevaisuuden ymmärrystä ja innovatiivisia ratkaisuja, muutoksen mahdollistavien rakenteita sekä uusien toimintatapojen valtavirtaistamista arjen ratkaisuissa.

Ruokaan suoraan liittyviä mainintoja on vähän; todetaan, että maapallonlaajuisesti tarkasteltuna tulevaisuuden ruokahuolto edellyttää maatalouden tehostamista sekä lisääntyvää mineraalipohjaisten lannoitteiden koneiden ja laitteiden käyttöä.

Yleisesti todetaan, että hyvinvointia ja vaurautta on luotava kestävämmiin. Kestävyyden ulottuvuudet yhdistetään ekosysteemipalvelu-käsitteen kautta; ekosysteemipalvelut tuottavat sekä aineellisia luonnonvaroja (raaka-aineita) että maisema- ja virkistysarvoja ja mahdollistavat niiden hyödyntämisen.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet (OPH 2004).

Kestävän kehitys on perusopetuksen arvopohja ja sen tulee näkyä niin opetuksessa kuin koulujen arjessakin. Liikuntaa, terveyttä ja ruokaa koskevia asioita käsitellään erikseen.

Perusopetuslain 14 §:n mukaisesti opetushallitus on laatinut perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet. Se sisältää opetuksen järjestämisen ja toteuttamisen lähtökohdat (arvopohja, tehtävä ja rakenne) opimista tukevat toimintamuodot sekä vuosiluokittaiset kuvaukset oppiainekohtaisista tiedollisista ja taidollisista tavoitteista ja arvioinnin perusteista. Asiakirja on kansallinen kehys, jonka pohjalta opetuksen järjestäjä laatii kunta- ja/tai koulukohtaiset opetussuunnitelmat, joissa täsmennetään ja täydennetään perusteissa olevia tavoitteita ja keskeisiä sisältöjä.

Kestävän kehityksen ajatus ilmenee perusopetuksen lähtökohdista: ”Arvopohjana ovat ihmisoikeudet, tasa-arvo, demokratia, luonnon monimuotoisuuden ja ympäristön elinkelpoisuuden säilyttäminen sekä monikulttuurisuuden hyväksyminen. Perusopetus edistää yhteisöllisyyttä, vastuullisuutta sekä yksilön oikeuksien ja vapauksien kunnioittamista”. Opetussuunnitelman perusteissa kestävä kehitys ja kestävä kehityksen periaatteet mainitaan tavan takaa. Käsite on kuitenkin ilmaistu ainoastaan hyvin yleisellä tasolla eikä sitä ole millään tavoin selitetty eikä ole kerrottu, miten se voisi opetuksessa tai koulun arjessa toteutua.

Opetussuunnitelman perusteissa kouluruokailua ei liitetä opetuksen sisältöihin. Kouluruokailua koskevat asiat on esitetty oppilashuollon yhteydessä, ja ohjeistuksessa mainitaan terveys- ja ravitsemuskasvatus sekä tapakasvatus. Ruokakasvatusta ei nykyisessä valtakunnallisessa opetussuunnitelmassa mainita.

Liikuntaa, terveyttä ja ruokaa koskevia asioita käsitellään sekä omina oppiaineinaan että yhteydessä muihin oppiaineisiin; esim. terveystieto käsittelee sekä liikuntaa että ruokaa; ruokaan liittyvät asiat tulevat esiin luonnollisestikin kotitalouden yhteydessä, mutta monissa muissakin yhteyksissä: ympäristö ja luonnontieto, biologia, kemia, vieraat kielet.

Kestävän kehityksen edistäminen koulutuksessa/ BAL TIC 21E -ohjelma, Baltic 21E -ohjelman toimeenpano sekä kansallinen strategia YK:n kestävä kehitystä edistävän koulutuksen vuosikymmentä (2005–2014) varten (OM 2006).

Strategia lähtökohtana on kestävä kehitys kaiken toiminnan läpäisevänä koulutuspoliittisena painopisteenä.

Strategia kestävä kehityksen edistämiseksi koulutuksessa liittyy YK:n kestävä kehitystä edistävän koulutuksen vuosikymmenen (DESD, Decade of Education for Sustainable Development) ja Itämeren alueen

kestävän kehityksen Baltic 21-ohjelman tavoitteisiin. Strategia koskee yleissivistävää, ammatillista, ammattikorkeakoulu- ja yliopistokoulutusta sekä vapaata sivistystyötä, tutkimusta ja kehittämistyötä ja siinä painotetaan kasvatuksen, koulutuksen ja viestinnän merkitystä pyrittäessä muuttamaan toimintatapoja kestävämpään suuntaan. Strategian on laatinut Opetusministeriön asettama työryhmä.

Keskeiset linjaukset koskevat tavoitteita, jotka liittyvät kestäväan kehitykseen kaiken toiminnan läpäisevänä koulutuspoliittisena painopisteenä, yhteistyö- ja kehittämiskeskusverkostojen rakentamiseen sekä oppilaitoskohtaisiin kestäväan kehityksen ohjelmiin ja sertifiointiin. Kestäväan kehityksen toimikunnan koulutusjaosto on täsmentänyt strategiaa laatimalla konkreettisen toimenpanosuunnitelman vuosille 2006–2014 ja nimeämällä toimenpiteille vastuutahot sekä esittämällä toteutumisen seurannan ja arvioinnin kohteet.

Yhteistyötä sekä osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien turvaamista korostetaan. Koulutuksen sisällöistä puhuttaessa kestävyttä käsitellään ainoastaan yleisellä tasolla tai ympäristöasioita painottaen: "Kestäväan kehityksen edistämisen tavoitteena tulee olla, että opiskelija tuntee kestäväan kehityksen periaatteet ja motivoituu toimimaan niiden puolesta opiskelussa, työssä ja kansalaisena. Hän tuntee ympäristömyönteiset työ- ja toimintatavat ja toimii niiden mukaisesti sekä erityisesti tunnistaa tavanomaiset ongelmajätteen ja hallitsee niiden käsittelyn. Hän arvostaa luonnon monimuotoisuutta ja ymmärtää kestäväan kehityksen taloudellisia, sosiaalisia ja kulttuurisia ulottuvuuksia sekä osaa toimia niiden puolesta." Mainintoja terveyden edistämisestä, ravinnosta tai liikunnasta ei ole. Konkretia koskee kestäväan kehityksen koulutuksen ja yhteistyömuotojen kehittämisen ja järjestämisen tapoja.

3.3.3 Ruokapolitiikan asiakirjat

Huomisen ruoka. Esitys kansalliseksi ruokastrategiaksi (Ruokastrategia 2010).

Kansallisen ruokastrategian painopisteitä ovat kuluttajalähtöisyys, vientiin ja korkeaan laatuun perustuva kilpailukyky maailmanmarkkinoilla, ruoka-alan kasvuhakuisuus ja kannattavuus.

Ruokastrategia perustuu Matti Vanhasen II hallituksen ohjelmaan (VN 2007b), jossa luvattiin perustaa ruokapolitiittinen työryhmä. Strategiaesitystä on ollut laatimassa yli kymmenen viraston tai tutkimuslaitoksen edustajaa sekä yksi konsultti. Strategia ulottuu vuoteen 2030. Asiakirjassa todetaan kuitenkin, että se tarvitsee jatkuvaa päivitystä, jotta tavoitteet perustuvat ajantasaiseen tietämykseen toimintaympäristöstä ja ne pystytään sovittamaan toimintaympäristön ennakoimattomiin muutoksiin. Ruokastrategian lähtökohdaksi on tiukasti kiinni 2011 hallitusohjelman ruokapolitiikkaa koskevissa linjauksissa eikä tuo varsinaisesti mitään uutta näkökulmaa asiaan. Keskeisiä asioita ovat kuluttajalähtöisyys, vientiin ja korkeaan laatuun perustuva kilpailukyky maailmanmarkkinoilla, ruoka-alan kasvuhakuisuus ja kannattavuus. Strategian tarkoitus on "varmistaa suomalaisille kuluttajille kaikissa olosuhteissa riittävästi turvallista, maistuvaa, terveellistä, vastuullisesti tuotettua ja kohtuuhintaista ruokaa".

Strategian toteutuksessa keskeinen rooli on elintarvike-, maatalous-, ravitsemus- ja ympäristöpoliittisilla toimijoilla sekä elinkeinoelämällä ja kuntien ammattitaitoisella henkilöstöllä. Julkisen ruokapalvelualan merkitystä korostetaan puhuttaessa "integroidusta näkökulmasta".

Strategiassa puhutaan hyvin vähän ruoan terveysvaikutuksista, ongelmana mainitaan väestön lisääntyvä ylipaino. Strategia lähestyy ruokaa kokonaishyvinvoinnin kannalta.

Huoltovarmuuskysymys samoin kuin lähi-, luomu- ja sesonkiruoka mainitaan strategiassa ottamatta kuitenkaan vahvasti kantaa asiaan. Kestävä kehitys -käsite ei myöskään esiinny kovin näkyvästi. Kestävä tuotanto mainitaan maatalouden yhteydessä ja se rajataan koskemaan vesiensuojelua ja ilmastonmuutokseen sopeutumista. Eettinen kestävyys mainitaan maahanmuuttajien rekrytoinnissa ruokasektorille. Kestävyuden sijaan verrattain paljon puhutaan vastuullisuudesta.

Strategia kokoa hallitusohjelman tavoitteet taulukoituna seitsemän teeman alle: kuluttajien tarpeet ja kilpailukyky, osaaminen ja koulutus, ympäristökysymykset, terveellisen syöminen, maatalous, huoltovarmuus sekä yhteistyö ja ruokajärjestelmän ohjaus. Näissä taulukoissa on julkilausuttuja kestävyystavoitteita ainoastaan ympäristökysymyksissä. Niissäkin toimenpiteet kohdistuvat mittareiden muodostamiseen ja tämän tiedon käyttämistä kilpailuetuna.

Valtioneuvoston selonteko ruokapolitiikasta (VN 2010).

Selonteko vahvistaa kansallisen ruokastrategian linjaukset, jotka koskevat ruokasektorin kilpailukykyä, ruokaketjun jäljitettävyyttä ja vastuullisuusjärjestelmää, elintarvike- ja kuluttajatutkimusta, kehitystä ja innovaatioita, julkisen sektorin ruokapalveluja, ruokakasvatusta, terveyttä edistäviä ruokavalintoja sekä luomu- ja lähiruokaa ja huoltovarmuutta.

Valtioneuvostoin laatima selonteko käsittelee Huomisen ruoka -strategiaa valmistelleen johtoryhmän esitystä kansalliseksi ruokastrategiaksi ja siinä esitetyjä toimenpiteitä ruokastrategian tavoitteiden toteuttamiseksi lähivuosina. Selonteko vahvistaa ruokastrategiassa esitetyt linjaukset, ja selonteossa käsitellään myös rahoitustarpeita koskevat asiat.

Ruoka -strategian tavoitteiden toteuttamiseksi tarvitaan kuluttajalähtöisyyttä, yhteistä päätöstä tehdä ruoka-alasta kasvuala, ruoan ja ruoan tekijöiden arvostuksen lisäämistä sekä uutta MMM:n koordinoimaa poikkihallinnollista yhteistyötä ruokapolitiikkaan liittyvissä kysymyksissä. Alan kasvua ja kehitystä tukee hyvin koordinoitu korkean tason tutkimus- ja kehitystyö. Joitakin lieviä painotuseroja on, ja uutena asian selonteossa on nostettu esiin kestävä kalatalous ja vesiviljely. Selonteossa konkretisoidaan koulujen ja päiväkotien ruokakasvatusta, painotetaan jonkin verran enemmän huoltovarmuuskysymyksiä sekä Suomessa kiinnittämällä huomiota kotimaisen ruoantuotannon turvaamiseen ja elintarviketuotannon energiankäyttöön että Suomen kehitysyhteistyössä. Selonteossa kiinnitetään huomiota jätevirtojen vähentämiseen, kun asia ruokastrategiassa ohitettiin sivulausemaininnalla.

Joukkoruokailun merkitys ravitsemuskäyttäytymisen ohjaamisessa nähdään tärkeänä ja sen ulottuvuutta tulisi parantaa kaikki väestöryhmät kattavaksi. Ruoasta ja terveydestä puhuttaessa korostetaan myös elintarviketurvallisuutta yhtenä kilpailutekijänä.

Kestävyydestä puhuttaessa korostetaan ammattikeittiöiden roolia.

Suomalaisen ruokakulttuurin edistämishjelma 2008–2011 (SRE 2008) ja ohjelman loppuraportti (MMM 2011).

Ohjelmassa painotetaan ruoan ja ruoantekijöitten arvostamista, ruoan laatua, luomu- ja lähiruokaa, ravitsemuskäyttäytymistä sekä elintarvikealan kansainvälistymistä.

Suomalaisen ruokakulttuurin edistämishjelma oli Matti Vanhasen II hallituksen vuonna 2008 käynnistämä, valtion budjettirahoitteinen MMM:n johdolla toteutettu poikkihallinnollinen (MMM, TEM, VM, OM, YM, STM, UM) ohjelma. Ohjelman sisällöstä, toteutuksesta, tavoitteiden ja mittareiden määrittelystä vastasi ministeriöiden sekä ohjelman eri osa-alueiden edustajista koostuva ohjausryhmä. Mukana oli jäseniä valtion laitoksista, ravitsemusalan asiantuntijoita, yksityisten yritysten sekä kuntien edustajia.

Ohjelman ensisijaisena tavoitteena oli ruoan ja ruoantekijöitten arvostuksen kohottaminen, mutta huomiota kiinnitettiin myös laadun kehittämiseen, luomu- ja lähiruokan käytön lisäämiseen, ravitsemuskäyttäytymisen ohjaukseen sekä elintarvikealan kansainvälistymisen edistämiseen. Kullekin osa-alueelle oli määritetty mittarit ohjelman toteutumisen arvioimiseksi. Ohjelmassa kehitettiin myös yhteistyön muotoja tarkoituksena vakiinnuttaa uudet toimintatavat niin, että ne jäivät käyttöön ohjelman päättymisen jälkeen.

Ohjelma suunnattiin toisaalta alan toimijoille ja päättäjille, toisaalta kuluttajille ja ruoan tulevaisuuden takia erityisesti lapsiin nuoriin ja nuoriin perheisiin. Tavoitteet ja toimenpiteet sovitettiin yhteen muihin käynnissä oleviin ohjelmiin². Ohjelman yhteydet terveyden edistämiseen ilmenevät ravitsemuskäyttäytymisen ja ruokaosaamisen ohjaamisessa.

Ohjelmassa ruokaa käsitellään muita asiakirjoja paljon laajemmin kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin lähteenä; tällä viitattiin paitsi ihmisten terveyteen, myös henkiseen, taloudelliseen, sosiaaliseen sekä ympäristön

² Näitä ovat tässä raportissa käsiteltävät Terveyden edistämisen politiikkaohjelma, Lasten, nuorten, perheiden hyvinvoinnin politiikkaohjelma sekä Valtioneuvoston periaatepäätös terveyttä edistävän liikunnan ja ravinnon kehittämislinjoista, Kestävät julkiset hankinnat toimintaohjelma ja Kuluttajapolitiittinen ohjelma vuosille 2008–2011 sekä koko joukko muita ohjelmia (Kansallinen elintarviketalouden laatuohjelma, Elintarvike- ja ravitsemusohjelma ERA, Maaseutupoliittinen erityisohjelma 2007–2010, Elintarvikealan pienyrityksien imagon parantaminen ja menekinedistäminen (Ruoka-Suomi), Luomumarkkinoiden kehittämisen strategiset tavoitteet 2007–2015, Ny NordiskMat-ohjelma, Osaamiskeskusohjelma, Tekesin sekä työ- ja elinkeinoministeriön pk-yritysten kasvuohjelmat, Lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelma 2007–2011, Manner-Suomen maaseudun kehittämisohjelma 2007–2013).

hyvinvointiin. Kaikki kestävän kehityksen ulottuvuudet ovat siis mukana. Ohjelman niukat maininnat kestävydestä liittyvät kuitenkin lähi- ja luomuruokaan, joita molempia tarkastellaan erikseen.

Ohjelman työryhmä on arvioinut työn tuloksellisuutta loppuraportissaan (SRE 2011). Siinä todetaan, että ohjelma toteutettiin onnistuneesti ohjelman alkuvaiheessa asetettujen tavoitteiden perusteella ja että keskeiset tavoitteet saavutettiin. Suomalaisten asenteet muuttuivat suopeammiksi pientuottajuutta, paikallista (lähi)ruokaa ja suomalaista luomuruokaa kohtaan. Sen sijaan asenteissa ruokakulttuuria ja ruokaketjun ammattilaisia kohtaan ei tapahtunut muutoksia. Erityisenä kohderyhmänä olivat lapset ja nuoret. Huomiota kiinnitettiin heidän ruoka-osaamisensa ja koulu- ja päiväkotiruokailu sekä ruokakasvatus nostettiin laajasti julkiseen keskusteluun. Ohjelman tiedollinen ja taloudellinen myötävaikutus ensimmäisen suomalaisen ruokakulttuuriprofessuurin perustamiseksi oli merkittävä. Ohjelman puitteissa saavutettiin uusia toimijoita ja syntyi uudenlaisia yhteistyökumppanuuksia. Näin rikottiin toimialojen välisiä raja-aitoja. Toimijoiden saattaminen yhteen samojen päämäärien puolesta olikin SRE:n ehkä tärkein toiminnallinen tavoite.

Elintarvikevalintojen ja ohjauskeinojen haasteet globaalissa toimintaympäristössä (Setu 2010).

Asiakirjassa nostetaan esiin kestävän kehityksen näkökulma ja sitä konkretisoidaan nimenomaan elintarvikekontekstissa. Asioita tarkastellaan tulevaisuuden tutkimustarpeita silmälläpitäen.

Sektoritutkimuksen neuvottelukunnan laatima asiakirja on esiselvitys siitä, minkälaista tutkimusta tarvitaan, jotta elintarviketuotannon ja -kulutuksen rakennetta voitaisiin ohjata edistämään sekä kestävää kehitystä että turvaamaan kuluttajien tarpeet ja hyvinvointi. Selvityksen teetti valtioneuvoston sektoritutkimuksen neuvottelukunnan Osaaminen, työ ja hyvinvointi -jaosto ja sen toteutti laajapohjainen työryhmä, jossa mukana olivat MTT vastuullisena organisaationa sekä PPT, KTK, THL ja HY.

Asiakirjassa tarkastellaan toisaalta ravitsemuksellista riittävyyttä ja terveellisyyttä ja toisaalta ohjauskeinoja ja kuluttajakäyttäytymistä; huomio kohdistuu erityisesti ruoan turvallisuuteen, terveellisyteen ja vastuullisuuteen. Kestävän kehityksen näkökulma nostetaan esiin ja konkretisoidaan sitä nimenomaan elintarvikekontekstissa. Ruoan terveellisyys- ja ympäristönäkökulmat yhdistetään kiinteästi toisiinsa. Myös kestävyuden sosiaaliset, kulttuuriset ja taloudelliset ulottuvuudet nähdään tärkeänä muutoksen aikaansaamiseksi.

Keskeinen johtopäätös on, että kestävän kehityksen edistäminen vaatii sekä elintarvikevalintojen ympäristövaikutusten huomioonottamista että ruokavalion muutosta. Näillä seikoilla on vaikutusta myös alkutuotantoon, vaikka se rajattiin tarkastelun ulkopuolelle. Toimenpiteiden ja suositusten sijaan asiakirjassa osoitetaan tutkimusteemoja ja tarpeita mm. kansallisen ruokastrategian (Ruokastrategia 2010) valmistelutyötä silmälläpitäen, samalla painotetaan, että kaikessa tutkimuksessa tulee varmistaa ohjauskeinojen vaikuttavuus.

3.3.4 Liikuntapolitiikan asiakirjat

Liikkuva ja hyvinvoiva Suomi (OM 2008),

Toimintaohjelman päätavoitteet ovat riittämättömästi liikkuvien aktivointi, liikkuvien elämäntavan ylläpitäminen sekä liikuntaerojen kaventaminen.

Liikkuva ja hyvinvoiva Suomi on Opetusministeriön julkaisema, 22-henkisen asiantuntijatyöryhmän laatima toimintaohjelma, joka sisältää 43 toimenpide-ehdotusta. Ohjelma keskittyy pohtimaan riittämättömästi liikkuvia kohderyhmänä.

Tavoitteinaan ohjelma esittää myös, että kuntalaisilla olisi mahdollisuus harrastaa liikuntaa omista lähtökohdistaan, ja että liikunnan asemaa kunnallisena peruspalveluna vahvistetaan ja vakiinnutetaan.

Liikkuva ja hyvinvoiva Suomi -ohjelma lähestyy liikuntaa kolmesta näkökulmasta: 1) Liikunta parantaa työkykyä ja lisää työhyvinvointia. 2) Liikunnan avulla voidaan sosiaalistaa syrjäytyneitä ja syrjäytymisuhan alla olevia tai liikunnan avulla voidaan kasvattaa lapsia sen lisäksi että liikuntaan kasvatetaan. 3) Riittämätön liikkuminen on haitaksi sekä kansalaisille itselleen että yhteiskunnalle. Elintavoista johtuva kielteinen suunta lihavuuden ja 2-tyyppin diabeteksen suhteen ovat yhteydessä riittämättömään liikuntaan. Ohjelma toteaa, että liikunta on kansalaisen perusoikeus, liikunnan oikeutukseen ei tarvita terveystavoitteita.

Asiakirjassa on useita viittauksia kestäväan kehitykseen, mutta ne jäävät hyvin yleiselle tasolle: kunnan tulee edistää asukkaidensa hyvinvointia ja kestäväan kehitystä alueellaan, edistetään kevyen liikunnan mahdollisuuksia osana kestäväan liikenteen mallikunta -toimintaa. Myös tasa-arvo, suvaitsevaisuus, kulttuurinen moninaisuus sekä kestäväan kehityksen tukeminen liikunnan avulla mainitaan.

Valtioneuvoston periaatepäätös liikunnan edistämisen linjoista (VN 2008).

Periaatepäätös tavoittelee liikuntaan yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa ja korostaa liikuntaa kunnallisena peruspalveluna.

Periaatepäätöksen taustalla on keskeiseksi ongelmaksi koettu liikuntaerojen lisääntyminen ja väestön liian vähäinen liikunta. Liikunta mielletään perusoikeudeksi, joka tarjoaa kansalaisille osallistumisen ja osallisuuden kokemuksia. Liikuntaa tarkastellaan myös terveyden edistämisen ja kansantaloudellisten hyötyjen kehiksestä käsin.

Periaatepäätös kokoa liikunnan edistämiseen liittyvät toimenpiteet liikuntapolitiikan käsitteen alle. Liikunnan edistäminen ei saa yksinomaan jäädä liikuntahallinnon vastuulle, vaan liikuntapolitiikka tulee ulottaa neuvoloihin, varhaiskasvatukseen, koulu-, oppilaitos- ja korkeakouluympäristöihin samoin kuin ympäristön suunnitteluun ja työmarkkinoille.

Asiakirjassa on pari yleistä mainintaa kestävydestä: liikunnan arvopohja painottaa tasa-arvon, suvaitsevaisuuden, monikulttuurisuuden ja kestäväan kehityksen tavoitteita, liikunnan edellytykset turvataan kansalaisten, yhteisöjen ja yhteiskunnan kestävillä valinnoilla. Kansalaisten osallistuminen, terveydenedistäminen ja kansantaloudelliset hyödyt ovat edustavat kuitenkin kestävyiden ulottuvuuksia.

3.3.5 Terveyden edistämisen asiakirjat

Terveyden edistämisen politiikkaohjelma (VN 2007c).

Politiikkaohjelman tavoitteena on väestön terveydentilan parantuminen ja terveyserojen kaventuminen luomalla tasa-arvoiset mahdollisuudet edistää liikunnan ja ravinnon kautta kansanterveyttä.

Terveyden edistämisen politiikkaohjelma laadittiin 2007 hallitusohjelman (VN 2007b) pohjalta. Ohjelmassa todetaan, että terveys on ihmisen elämän tärkeimpiä arvoja. Se on myös menestyksen kilpailutekijä, joka tukee laajojen yhteiskunnallisten tavoitteiden toteuttamista. Ohjelmassa esitetään tavoitteita ja toimenpiteitä eri väestöryhmille.

Elintavat mukaan lukien liikunta ja ravitsemus ovat yksi politiikkaohjelman kohdealueista. Muita kohdealueita ovat mielenterveys, päihheet ja työkyvyn ylläpitäminen ja tapaturmien ehkäisy. Ruoan merkitys terveyden kannalta tuodaan esiin ja viitataan ravitsemussuosituksiin (VRN 2005). Asiakirjassa puhutaan myös lähiruosta ja ruoan yhteys kestäväan kehitykseen tuodaan nimenomaan tässä lähiruokakontekstissa.

Lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin politiikkaohjelma (VN2007a).

Politiikkaohjelman lähtökohtana on lasten ja nuorten hyvinvointi. Politiikkaohjelmassa näkyy pyrkimys tasa-arvoon, ja siinä hyvinvointia lähestytään koko väestön ja kansantalouden näkökulmasta.

Lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin politiikkaohjelmaa kuljettaa ajatus siitä, että lasten ja nuorten hyvinvoinnista on pidettävä erityistä huolta. Pyrkimyksenä on yhteiskunnallisen eriarvoisuuden vähentäminen: ihmisillä pitäisi tuloista ja asuinalueesta riippumatta olla mahdollisuus palvelujen käyttöön. Politiikkaohjelmaan vaikuttaneista arvoista mainitaan myös sukupuolten tasa-arvo ja monikulttuurisuus.

Suomen tulevaisuuden uhkakuvina nähdään väestön ikääntyminen ja siitä johtuva väestöllisen ja taloudellisen huoltosuhteen heikkeneminen. Politiikkaohjelma kytkee lasten ja nuorten hyvinvoinnin edistämisen huoleen taloudellisen huoltosuhteen heikkenemisestä. Tavoitteena on, että lapset ja nuoret olisivat tulevaisuudessa työkykyisiä veronmaksajia. Hyvinvoivat lapset ja nuoret tuottavat myös säästöjä kansantaloudelle. Lasten, nuorten ja perheiden hyvinvointia ei lähestytä siten yksinomaan yksilön subjektiivisen hyvinvoinnin, vaan pikemminkin koko väestön ja kansantalouden näkökulmasta.

Politiikkaohjelmassa mainitaan seuraavat asiakirjat, joiden kanssa tavoitteet joiltakin osin yhtyvät: lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelma, lasten oikeuksien tiedottamisen kansallinen viestintästrategia, raportti nuorten syrjäytymisen ehkäisystä, kansanterveysohjelma Terveys 2015, Hyvinvointi 2015, sisäisen turvallisuuden ohjelma, opetusministeriön strategia, kansallinen sosiaali- ja terveystalouden kehittämisohjelma sekä koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelma. Lisäksi mainitaan, että lapsen etua kunnioitettaessa päätöksentekoa ja hallintoa ohjaavana asiakirjana tulisi pitää YK:n lapsen oikeuksien sopimusta.

Asiakirjassa ei ole julkilausuttuja mainintoja kestävästä kehityksestä.

Periaatepäätös terveyttä edistävän liikunnan ja ravinnon kehittämislinjoista (STM 2008).

Periaatepäätös kiinnittää huomiota erityisesti terveyttä edistävien ruoka- ja liikuntatottumusten yleistymiseen huonommassa sosioekonomisessa asemassa olevien keskuudessa.

Periaatepäätöksessä käsitellään sekä liikunnan edistämistä että ravitsemusta yksinomaan terveydellisestä näkökulmasta ja todetaan, että kansanterveydellisiä hyötyjä on syytä tavoitella, sillä siten voidaan säästää kustannuksissa. Suurimmat hyödyt syntyvät, kun työvoiman saatavuus ja suorituskyky paranevat. Vaikka suomalaisten terveys onkin jonkin verran parantunut, ruoka- ja liikuntatottumukset eivät ole muuttuneet toivotulla tavalla. Erityisesti kiinnitetään huomiota vaikeassa sosioekonomisessa oleviin väestöryhmiin.

Periaatepäätös linjaa, että terveellisten valintojen tulisi olla mahdollisia, helppoja, houkuttelevia ja kaikkien saatavilla. Päävastuu ravitsemus- ja liikuntapalvelujen tarjoamisesta osoitetaan kunnille siten, että niiden on turvattava riittävät peruspalvelut. Kuntia velvoitetaan myös arvioimaan terveyden edistämisen politiikan vaikuttavuutta. Muita toimijoita ovat valtionhallinto, järjestöt, elintarvikeyritykset ja liikuntapalvelujen tuottajat.

Asiakirjassa esitetään monipuolisesti erilaisia toimenpiteitä elinympäristön rakenteelliseen vaikuttamiseen, tiedon lisäämiseen sekä ohjaukseen terveellisen ravitsemuksen edistämiseksi. Suuri painoarvo annetaan koulutus- ja kasvatustyölle. Periaatepäätökseen liittyy yksityiskohtainen toimeenpanosuunnitelma. Tutkimustyötä tarvitaan sekä uuden ravitsemustietouden että kansan ravitsemustason seuraamiseksi.

Asiakirjassa ei mainita kestävästä kehityksestä.

Suomalaiset ravitsemussuositukset – ravinto ja liikunta tasapainoon (VRN 2005).

Ravitsemussuosituksilla ohjataan kuluttajien valintoja ja joukkoruokailun suunnittelua. Niitä käytetään ravitsemusopetuksen ja -kasvatuksen perusaineistona sekä arvioitaessa eri väestöryhmien ruoankäyttöä ja ravintoaineiden saantia.

Ravitsemussuositukset perustuvat laajaan tutkimusnäyttöön ruoan ja sairauksien yhteyksistä. Suositukset ruokavalion koostamisesta tähtäävät samanaikaisesti keskeisimpien kansantautien riskien pienentämiseen ja takaavat samalla elimistölle välttämättömien ravintoaineiden riittävän saannin.

Suosituksissa kuvataan suomalaisten ravitsemus ja terveys tänään ja todetaan, että ruokatottumusten hyvä kehitys on hidastunut. Väestöryhmien välillä on terveyseroja, ja ne ovat viime vuosina joissakin tapauksissa jopa kasvaneet. Ravitsemussuositusten tavoitteena on terveyttä kaikin puolin edistävä suosituskokonaisuus, jonka toteuttaminen onnistuu erityyppisillä ruokavalinnoilla. Hyvän ruokavalion rinnalla osana terveyttä edistäviä elintapoja esitetään myös liikuntasuositukset erikseen lapsille ja nuorille sekä aikuisille.

Ravitsemussuosituksissa ei mainita kestävyystavoitteita, vaan ne tukevat nimenomaan terveyden edistämistä keskittyen ravitsemukseen ja liikuntaan. Suositusten mukainen ruokavalio muodostuu kuitenkin pitkälti kasvikunnan tuotteista, sisältäen täysjyväviljavalmisteita, kasviksia, hedelmiä, marjoja sekä perunaa, joten ruoka voidaan valmistaa lähiruoan periaatteita noudattaen.

Joukkoruokailun kehittäminen Suomessa. Joukkoruokailun seuranta- ja kehittämistyöryhmän toimenpidesuositus (STM 2010).

Toimenpidesuositukset painottavat ravitsemuslaatua ja sen merkitystä terveyden kannalta. Ruokapalvelut nähdään osana terveyttä edistävää ja terveysongelmia ehkäisevää poikkihallinnollista toimintaa. Kestävän kehityksen tukeminen mainitaan luonnonmukaisesti tuotetun, kasvisruoan ja sesonginmukaisen ruoan yhteydessä.

Joukkoruokailun toimenpidesuosituksen on laatinut 12-henkinen Sosiaali- ja terveysministeriön asettama asiantuntijaryhmä. Suositukset perustuvat Matti Vanhasen II hallituksen terveyden edistämisen politiikkaohjelman (VN 2007c) tavoitteeseen parantaa väestön terveydentilaa ja kaventaa terveyseroja. Politiikkaohjelman lisäksi joukkoruokailun toimenpidesuositus nojaa periaatepäätökseen terveyttä edistävän ravinnon ja liikunnan kehittämislinjoista (STM 2008), jossa kohderyhmäksi esitettiin erityisesti ”huonoimmassa sosioekonomisessa asemassa olevat”, terveyserojen kaventamisen toimintaohjelmaan (STM 2008) sekä ruokakulttuurin edistämishjelmaan. Toimenpidesuositus perustuu vuonna ravitsemussuositukseen (VRN 2005) ja kouluruokailun suositukseen (VRN 2008).

Maininnat kestävästä kehityksestä liittyvät luomu-, kasvis ja sesonginmukaisen ruoan tarjoamiseen joukkoruokailussa; lähiruokaa ei mainita.

Ravitsemussuositukset ikääntyneille (VRN 2010).

Lähtökohtana on ikääntyneiden hyvän ravitsemuksen turvaaminen edellytyksenä terveyden, toimintakyvyn ja elämänlaadun ylläpitämiseksi.

Ensimmäiset ikääntyneiden ravitsemussuositukset laadittiin terveyttä edistävän liikunnan ja ravinnon periaatepäätöksen nojalla (VN 2008). Sen mukaan ikääntyneille tulisi olla tarjolla riittävästi laadukkaita, helposti saavutettavia ja kustannuksiltaan edullisia ravitsemuspalveluja.

Omat ravitsemussuositukset ovat tarpeen, koska ikääntyneiden ongelmat poikkeavat työikäisten ongelmista. Sairauksien myötä ikääntyneiden liikkuminen vähenee, mikä laskee perusaineenvaihduntaa ja heikentää ruokahalua. Hyvä ravitsemus on edellytys terveyden, toimintakyvyn ja elämänlaadun ylläpitämiseksi. Hyvä ravitsemus myös nopeuttaa sairauksista toipumista ja pienentää terveydenhuollon kustannuksia.

Toisin kuin työikäisillä, ikääntyneillä ylipaino ja lievä lihavuus voivat vähentää kuoleman riskiä.

Asiakirjassa ei ole kestävään kehitykseen liittyviä julkituotuja mainintoja.

Kouluruokailusuositus (VRN 2008).

Kouluruokailu nähdään osana koulun opetus- ja kasvatustehtävää ja oppilaiden hyvinvoinnin edistämistä. Suosituksissa korostetaan kouluaterian terveellisyyttä, monipuolisuutta ja houkuttelevuutta sekä tarvetta ohjata oppilaita täysipainoisten aterioiden koostamisessa.

Valtion ravitsemusneuvottelukunta on täydentänyt kansallisia ravitsemussuosituksia kouluruokailusuosituksella. Kouluruokasuosituksissa ei kuitenkaan puhuta liikunnasta osana terveyden edistämistä kuten ravitsemussuosituksissa, vaan tarkoituksena on antaa suuntaviivat kuntapäätäjille, ruokapalvelusta vastaaville sekä kouluille kouluaikeisen ruokailun järjestämiseksi.

Suosituksessa painotetaan kodin ja koulun yhteistyötä sekä oppilaiden osallisuutta, jotta kouluruokailun tarkoitus ja merkitys oppilaan hyvinvoinnille vahvistuu. Perusopetuslaki (628/1998, 31 §), Lukiolaki (629/1998, 28 §) ja Laki ammatillisesta koulutuksesta (630/1998, 37 §) edellyttävät maksuttoman kouluruokailun järjestämistä. Perusopetuslaki määrittelee lisäksi tarjotun aterian tarkoituksenmukaisesti järjestetyksi ja ohjatuksi sekä täysipainoiseksi. Kouluruokailussa kiinnitetään huomiota terveellisten, monipuolisten ja houkuttelevien vaihtoehtojen saatavuuteen sekä ohjataan oppilasta täysipainoisten aterioiden koostamisessa.

Asiakirjassa ei ole yhtään mainintaa kestävästä kehityksestä. Siinä kuitenkin todetaan, että kouluruokailu on olennainen osa koulun opetus- ja kasvatustehtävää, jota tehdään yhteistyössä kotien kanssa. Kouluruoka edistää myös oppilaiden hyvinvointia ja on siten myös kansanterveydellisesti merkittävä asia.

---

4 Tulokset

4.1 Ravitseminen, liikunta ja terveys politiikka-asiakirjoissa

Politiikan tavoitteet elintapojen ja terveyden edistämisen kentällä ovat selkeät ja toistuvat yhdenmukaisina politiikka-asiakirjasta toiseen. Asiakirjojen välisiä ristiriitaisuuksia politiikkatavoitteiden suhteen ei ilmene, koska tavoitteet ovat yleisluontoisia. Ylipaino ja lihavuus mainitaan kansanterveydellisinä ja -taloudellisinä ongelmina, koska niiden seurauksina nähdään lisääntyntä kakkostyypin diabetesta, verenpainetta ja kolesteroliarvojen nousua.

Politiikka-asiakirjojen yksimielisyydestä huolimatta niitä voinee pitää usein liian yleisinä ja liian moninaisina, eivätkä ne aseta tavoitteille tärkeysjärjestystä. Tavoitteiden selkeyttämiseksi tarvitaan enemmän poikkihallinnollista tarkastelua, jotta terveyttä edistävällä politiikalla olisi edellytykset onnistua. Sosioekonomisten terveyserojen kasvu on toinen keskeinen ongelma, jonka politiikka-asiakirjat tuovat esiin ylipainoisuuden lisäksi.

Seuraavassa tarkastellaan ensin politiikka-asiakirjojen esittämiä kohderyhmiä ja sitä, miten kohderyhmät tavoitetaan. Sen jälkeen tarkastellaan politiikan tavoitteita ja esitettyjä keinoja ensin rakenteellisella ja sitten yksilön tasolla. Lopuksi pohditaan, mitkä näyttäytyvät keskeisinä ongelma-kohtina terveyden edistämisen politiikassa.

Seuraavissa alaluvuissa esitetyt tulokset perustuvat analyysin jälkeen pelkistettyihin tuloksiin, jotka on esitetty taulukoissa asiakirjoittain liitteessä 2.

4.1.1 Kohderyhmät

Terveyden edistämisen politiikan kohderyhminä esitetään lapset, nuoret ja perheet – tulevaisuuden työntekijät ja veronmaksajat sekä työssäkäyvät, alemmat sosioekonomiset ryhmät ja ikääntyneet. Lapset, nuoret ja perheet asettuvat terveyden edistämisen politiikan kohteeksi riippumatta siitä, mihin sosioekonomiseen ryhmään he kuuluvat, mutta satunnaisesti heistä eritellään haavoittuvassa asemassa olevat lapset, nuoret ja perheet ja ravitsemussuosituksissa päiväkotikäiset lapset.

Ikääntyneitä eritellään toimintakyvyn ja asuinalueen (syrjäseutujen ikääntyneet), mutta ei sosioekonomisen aseman mukaan. Toimintakyvyn mukaan mainitaan hyväkuntoiset, toimintakyvyltään heikkenevät, kotihoidossa olevat, palveluja saavat, ympärivuorokautisessa hoidossa olevat ja muistisairaat ikääntyneet. Lisäksi mainitaan veteraanit ja joissakin yhteyksissä puhutaan vanhuksista.

Työikäisiä eritellään ammatin mukaan joukkoruokailusuosituksissa, jossa mainitaan erityisesti fyysisesti raskasta työtä tekevät, kuljetus-, teollisuus-, kauppa- ja palvelualojen työntekijät, pienten ja keskisuurten yritysten työntekijät, rakentajat ja yrittäjät. Työikäisiä eritellään ammatin mukaan myös liikuntaan ja ruokaan liittyvissä asiakirjoissa. Pienituloiset, naisvaltaiset laitostyöntekijät, kuten siivoojat ja keittäjät puuttuvat politiikan kohderyhmistä. Terveyden edistämisen politiikassa korostuu siten entisestään ylipainoisuuden, diabeteksen ja verenpaineen torjunta, kun taas naisvaltaisilla siivous- ja hoitoaloilla yleiset tuki- ja liikuntaelinsairaudet jäävät politiikka-asiakirjoissa miltei huomiotta.

Terveyttä edistävien valintojen tukemista painotetaan erityisesti sosioekonomisesti heikossa asemassa olevien kohdalla. Alemmat sosioekonomiset ryhmät esiintyvät tiheästi, mutta määrittelemättömästi politiikka-asiakirjojen kohderyhmänä. Tähän ryhmään katsotaan kuuluvan seuraavat ryhmät: syrjäytyneet, vähävaraiset, yhteiskunnan instituutioiden ulkopuolella olevat, liikuntatarjonnan marginaaliin jäävät, vähävaraiset, osatyökykyiset, työttömät, nuoret työttömät, pitkäaikaistyöttömät, vähän liikkuvat työttömät. Alempia sosioekonomisia ryhmiä ei kuitenkaan eritellä tarkemmin, mutta työttömät mainitaan satunnaisesti. Työttömiä kohdellaan pääasiassa yhtenä joukkona erottelematta väliaikaista työttömyyttä, jolloin eletään usein ansiosidonnaisella työttömyysturvalla pitempiaikaisesta työttömyydestä, jolloin tuloina on peruspäivärahasta, työmarkkinatuesta tai toimeentulotuesta koostuva perusturva. Perusturvan ja muun

pienituloisuuden välistä eroa ei tunnisteta tai tunnusteta, vaikka tutkimusten mukaan pitkittynyt pienituloisuus haittaa sekä aikuisten että lasten elämää ja terveyttä (Kerätär & Karjalainen 2010).

Erityisryhminä mainitaan politiikka-asiakirjoissa usein etniset ryhmät, maahanmuuttajat, mielenterveyskuntoutujat, koulupudokkaat, vammaiset sekä pienet ja haavoittuvat ryhmät. Erityisryhmiä ei määritellä, joten epäselväksi jää, viitataan sille kulttuuriseen, toimintakyvylliseen vai sosioekonomiseen määrittelyyn 3.

Maininnan politiikka-asiakirjoissa saavat liikunnan osalta huonokuntoiset miehet ja vielä tarkemmin huonokuntoiset keski-ikäiset miehet. Ylipainoisia koskevien mainintojen lisäksi mainitaan erityisesti ylipainoiset lapset. Erityisryhmistä koulupudokkaisiin kiinnitetään huomiota. Opiskelevasta väestöstä huolta kannetaan erityisesti ammattikorkeakoululaisista ja ammattiin opiskelevista. Tavoitteena on, että nämä opiskelijaryhmät saisivat yhtä hyvät terveydenhoitopalvelut kuin yliopisto-opiskelijat saavat.

4.1.2 Kohderyhmien tavoittaminen

Politiikan suorina toteuttajina nähdään kunnat, virastot, ministeriöt, päiväkotit ja koululaitos, kolmas sektori, elinkeinoelämä, toisinaan myös kansalaiset. Kansalaisjärjestöjen tehtävä korostuu erityisesti liikuntapolitiikassa, kun taas ruokapolitiikassa uskotaan päiväkotit ja koululaitoksen kautta tehtävään työhön. Ikääntyneiden kohdalla panostetaan kuntien perusterveydenhuoltoon ja kotihoitoon, työikäisillä taas työterveyshuoltoon ja työelämän ulkopuolella olevilla perusterveydenhuoltoon. Nämä ovat myös toimijoita, joiden kautta terveyden edistämisen politiikan kohderyhmät tavoitetaan.

Politiikan välillisiä toteuttajia ovat esimerkiksi opettajakunta ja terveydenhuoltohenkilöstö. On toisinaan tulkinnallista, määritelläänkö esimerkiksi opettajat tai terveydenhuoltohenkilöstö itse politiikan kohteeksi siten, että heidän tietämystään tulisi ajantasaistaa vai politiikan välilliseksi toteuttajaksi siten, että viestittävät kohderyhmälle terveistä elämäntavoista. Myös työnantajat ovat politiikan välillinen toimija siten, heidän toivotaan löytävän hyvinvointiin liittyvät asiat kilpailueduksi päteviä työntekijöitä etsiessään.

Kansalaisjärjestöjen ja kansanterveysjärjestöjen kykyyn ja mahdollisuuksiin edistää terveyttä uskotaan lujasti. Kansalaisjärjestöt eroavat edellä mainituista välittävistä toimijoista siinä, että ne eivät asetu politiikan kohteeksi, vaan yksinomaan politiikan toteuttajiksi. Kansalaisjärjestöt nähdään siten valtion kumppaneina terveyden edistämässä. Niiden nähdään myös tukevan yksilöiden terveellistä käyttäytymistä.

Yleisesti ottaen uskotaan, että kohderyhmien kanssa työskentelevien kouluttaminen edistää ko. kohderyhmien terveyttä siten, että terveydenhuoltohenkilökunnalla ja esimerkiksi opettajilla on ajantasaista tietoa terveyteen vaikuttavista tekijöistä. Tällöin taustaolettamuksena on ajatus siitä, että ohjauksella voidaan muuttaa terveystietoisuutta. Keskeisenä puutteena politiikka-asiakirjoissa onkin se, että niissä ei pohdita sitä, mikä on tehokasta viestintää ja miten terveystieto integroituisi onnistuneesti kohderyhmän käyttäytymiseen.

Politiikka-asiakirjoissa tunnustetaan, että osa kohderyhmistä jää yhteiskunnan instituutioiden tavoittamattomiin. Näitä ovat koulutuksen ja työelämän ulkopuolelle joutuneet nuoret sekä aikuiset, joille haluttaisiin tarjota opastusta ja tukea terveiden valintojen tekemiseen, jos heidät vain tavoitettaisiin.

Terveyttä edistävän liikunnan ja ravinnon periaatepäätös kirjaa tavoitteeksi: ”On luotava systeemi, joka tavoittaa työelämän ulkopuolella olevat”. Työttömien terveyttä edistävälle toiminnalle ei siten ole olemassa valmiita rakenteita toisin kuin lapsiperheille ja ikääntyneille. Valmiit rakenteet helpottaisivat tavoitellun politiikan toteutumista. Lapset ja nuoret tavoitetaan päiväkotien ja koulujen kautta, alle kouluikäiset neuvolan kautta. Tämä helpottaa kehittämään palveluita, kuten politiikka-asiakirjoista näkyy, lapsiperheille perhekeskusten sekä lapsille ja nuorille koulujen kautta.

³Vasta toinen KASTE-ohjelma (STM 2012), joka ei tässä analyysissä ollut mukana, määrittelee selkeästi riskiryhmät ja käyttää riskiryhmäkäsitettä. Siinä riskiryhmiksi lasketaan pitkäaikaistyöttömät, vammaiset, etniset ja kielelliset vähemmistöt, maahanmuuttajat, mielenterveys- ja päihdekuntoutajat sekä vapautuvat vangit.

4.1.3 Rakenteisiin kohdistuvat toimenpiteet

Rakenteelliset ongelmat tunnustetaan suomalaisessa terveyden edistämisen politiikka-asiakirjoissa. Siitä kertoo ensinnäkin se, että sosiaali- ja lainsäädäntöä uudistetaan. Tämän lisäksi politiikka-asiakirjoissa mainitaan tiheästi, että kuntia kannustetaan kehittämään liikuntaa kunnallisena peruspalveluna tarjoamalla lähiliikuntapaikkoja ja lisäämällä sekä matalan kynnyksen liikuntatiloja että esteettömiä liikuntatiloja. Valtion ohjauksen ongelmana kuitenkin on, että suositusten noudattaminen on kunnille vapaaehtoista (ks. Heinämäki 2012). Lisäksi hallitusohjelmaa konkretisoivissa politiikka-asiakirjoissa rakenteisiin pureutuvat toimet jäävät vähäisiksi.

Toimenpide-ehdotukset jatkavat ja täsmentävät politiikka-asiakirjojen yleisen tason periaatteita, mutta niitä ei tarkastella tässä raportissa. Ohjelmissakin mainitaan joitakin toimivia malleja kuten perheiden hyvinvoinnin yhteydessä mainitut perhekeskukset.

Ikääntyneet tavoitetaan ikääntyneiden palvelujen kautta, työntekijät joukkoruokailun ja työnantajien kautta, lapset päiväkotien, nuoret koulujen ja nuoret aikuiset opiskelijaterveydenhuollon kautta. Näin ollen kyseisille kohderyhmille voidaan toteuttaa politiikka-asiakirjoissa esitetyt arkipäivän liikunnallistaminen, työmatkapyöräilyn tukeminen sekä ruokailuvalintojen terveellistäminen.

Tarve työttömille suunnatuille terveys- ja liikuntapalveluille tiedetään, mutta käytännön sovellukset puuttuvat tai ainakaan niitä ei ole vielä ehditty tuoda asiakirjoissa esiin hyvinä käytäntöinä. Suomalaisessa terveyden edistämisen politiikassa on kehitteillä esimerkiksi työttömien terveyspalvelujen, ruokapalvelujen, kouluopetuksen, elintarvikevalvonnan toimenpiteitä, jotka eivät nyt analysoiduissa politiikka-asiakirjoissa näy. Keskustelua käydään myös hedelmien ja kasvien verotuksen alentamisesta, jotta pienituloisilla olisi varaa vaihtelevaan ja monipuoliseen ruokaan.

Joitakin ehdotuksia mainitaan siitä, miten työelämän ulkopuolella olevat saataisiin liikkumaan. Näitä ovat muun muassa liikuntareseptit ja harrastesetelit, mutta asiakirjoissa ei vielä päästä pohtimaan, mitä muutoksia tällaisten järjestelmien käyttöönotto edellyttää palvelurakenteilta.

4.1.4 Yksilön valintoihin kohdistuvat toimenpiteet

Tavoitteet lihavuuden ja diabeteksen ehkäisemisestä ovat konkreettisia, ja toimenpiteet kohdistuvat pääasiassa yksilön valintoihin. Terveyserot pelkistetään johtuvaksi epäterveellisistä elintavoista ja ylipainosta. Näin näyttäisi olevan erityisesti alempien sosioekonomisten ryhmien, huonokuntoisten keski-ikäisten miesten ja joidenkin miesvaltaisten ammattiryhmien osalta.

Politiikka-asiakirjat antavat ainakin ymmärtää, että opastuksella ja ohjauksella voidaan viime kädessä vaikuttaa yksilön valintoihin eli terveyskäyttäytymiseen. Tämä näkyy usein, kun asiakirjoissa kirjoitetaan ”terveisiin elämäntapoihin ohjaamisesta”, ”terveellisistä valinnoista” ja ”kasautuneista elämäntapaongelmista”. Itse taustaolettamusta ei kyseenalaisteta. Keskeisenä ongelmana esitetään sen sijaan se, että kaikkia ihmisryhmiä ei tavoiteta olemassa olevien instituutioiden kautta.

Politiikka-asiakirjat osoittavat vastuun terveydestä kansalaiselle itselleen. Niissä ei mainita, että yksilön hyvinvointiin vaikuttavat yksilölliset, yhteisölliset ja yhteiskunnalliset tekijät. Tosin yhteisöllisyyden uudet muodot tunnustetaan ja esitetään voimavarana, jonka avulla yksilöiden terveyskäyttäytymiseen voitaisiin vaikuttaa. Politiikka-asiakirjoissa sosiaalityön ja terveydenhuollon yhteistyö näyttäytyy ohuena. Tämä olisi kuitenkin tärkeätä, sillä työelämän ulkopuolella olevia nuoria voidaan tavoittaa juuri sosiaalityön kautta.

4.2 Kestävä kehitys asiakirjoissa

Tässä yhteydessä esitetään tulokset jaoteltuna viiteen alalukuun. Ensin kerrotaan, miten ja minkälaisissa yhteyksissä kestävä kehitys on tuotu julkilausuttuna esiin politiikka-asiakirjoissa ja onko asiakirjoissa mahdollisesti tunnustettavissa julkilausumattomia kestävän kehityksen tavoitteita. Sen jälkeen tarkastelu rajataan koskemaan kestävän kehityksen kytkeytymistä terveyden edistämiseen liikunnan ja ravitsemuksen yhteydessä sekä minkälaisia mainintoja asiakirjoissa on ruoantuotannon ja kulutuksen yhteydestä

kestävään kehitykseen. Seuraavassa alaluvussa esitetään koottuna asiakirjojen toimenpide-ehdotuksia kestävyysedistämiseksi ja lopuksi tarkastellaan, miten asiakirjoissa on määritelty kestävä ruoantuotanto ja -kulutus ja miten luomu- ja lähiruoka tähän liitetään.

4.2.1 Miten kestävä kehitys asiakirjoissa esitetään ja mihin asioihin se liitetään?

Usein asiakirjoissa puhutaan kestävydestä hyvin yleisellä tasolla: ”julkisen hallinnon päätöksenteossa parannetaan taloudellisten, sosiaalisten ja ekologisten näkökulmien yhteensovittamista ja tasapainottamista”. Käsitteenä kestävä kehitys, joka pitää sisällään sosiaalisen, ekologisen ja taloudellisen näkökulman, rinnastetaan sen sisältöön: ”Suomi edistää ihmisoikeuksien, demokratian, oikeusvaltioperiaatteen ja kestävä kehityksen toteutumista kaikkialla maailmassa (VN 2007b). Sama konkretian puute vaivaa joitakin muitakin asiakirjoja (OM 2006, OM 2008, OPH 2004).

Yleisten kestävyysmainintojen lisäksi 2007 hallitusohjelmassa kestävästä kehityksestä puhuttaessa painotetaan ympäristönäkökulmaa, ja kestävyysedistämistä eri poliitikoiden yhteydessä on avattu nimenomaan ympäristökysymysten kautta. Ympäristökysymyksiin kiinnitetään huomiota kaikilla hallitusohjelman osa-alueilla, esim. ulko-, turvallisuus- ja puolustuspolitiikassa painotetaan ympäristöturvallisuutta, veropolitiikassa ympäristönäkökohtia, koulutuspolitiikassa vahvistetaan ympäristökasvatusta jne. Varsinaisen ympäristöpolitiikan lisäksi ympäristökysymyksiä käsitellään erityisen paljon maatalous- ja elintarviketuotannon, liikenne- ja viestintä- ja energiapolitiikan yhteydessä sekä ilmastopolitiikassa, joka on nostettu omaksi politiikan alakseen ympäristöpolitiikan rinnalle. Muista kestävyysedistävistä ulottuvuuksista tai ylipäänsä kestävästä kehityksestä on paljon vähemmän mainintoja. Eniten puhutaan julkisen talouden kestävydestä, joka on edellytyksenä hyvinvointipolitiikan rahoituspohjan turvaamiseksi. Julkisen talouden kestävyydellä tarkoitetaan menojen ja tulojen tasapainoa, siis sitä, ettei synny yllättäviä tarpeita verojen korottamiseen tai julkisten menojen leikkaamiseen. (VN 2007b.)

Kestävien hankintojen toimintaohjelmaehdotuksessa painotus on tietoisesti rajattu ympäristöasioihin (YM 2008). Suomen luonnonsuojeluliitto jättikin siihen täydentävän lausuman koskien tarvetta sisällyttää asiakirjaan myös sosiaalinen kestävyys. Samoin KULTU-ohjelmassa kestävyttä tarkastellaan painottaen ympäristökysymyksiä (KULTU 2005). Keskeisiä teemoja ovat talouskasvun ja ympäristökuormituksen irtikytkentä, biodiversiteetti- ja energiakysymykset (energiatehokkuus ja uusiutuva energia), ympäristöä ja terveyttä uhkaava kemikalisoituminen ja puhdas vesi (YM 2008).

Jyrki Kataisen hallitusohjelmassa kestävä kehitys on kantava teema. Ohjelmassa puhutaan erityisen paljon kestävästä talouskasvusta, ja nähdään että ainoastaan sen avulla voidaan turvata hyvinvointipalvelujen saatavuus ja mahdollistaa yhteiskunnallisesti tasa-arvoinen kehitys. Kestävä talouskasvu edellyttää julkisen talouden vakauttamista, mikä toteutuu vahvistamalla työllisyyttä ja kilpailukykyä. Kestävän kehityksen huomioon ottaminen mainitaan kaikilla hallinnonaloilla. Konkreettiset tavoitteet ilmaistaan pitkälti ympäristötalouden termein: ”kestävän kehityksen edistämiseksi kartoitetaan ympäristölle haitalliset tuet ja suunnataan niitä uudelleen”; ”Selvitetään, miten ympäristövelvoitteet voidaan saavuttaa entistä kustannustehokkaammin taloudellisia ohjauskeinoja kehittämällä”; ”Kehitetään edelleen BKT:n rinnalla ympäristön tilaa ja kestävä kehitystä kuvaavaa mittaristoa.” Ekologisesta kestävydestä puhutaan lähinnä ympäristöpolitiikassa painottaen Itämeri- ja biodiversiteettiasioita sekä energia-, ilmasto ja liikennekysymysten yhteydessä. Talousnäkökulmaa on keskeisesti näissäkin mukana. (VN 2011.)

Muissa yleisasiakirjoissa samoin kuin ruokapolitiikkaa käsittelevissä asiakirjoissa kestävä kehitys nähdään laajemmin. Uusiutuvien luonnonvarojen käyttöä koskevassa luonnonvarastrategiassa kestävyttä tarkastellaan voittopuolisesti ympäristövaikutusten kautta, mikä on ymmärrettävää, sillä strategia on laadittu yli 10 vuotta sitten. Siitä huolimatta siinä kiinnitettiin huomiota myös muihin kestävyysedistävien osa-alueisiin, taloudellisiin toimintaedellytyksiin, tuotannon jatkuvuuteen, eettisiin kysymyksiin sekä ruoan laatuun ja kuluttajien tarpeisiin. HYVINVOIPA-hankkeen kannalta keskeiset tavoitteet liittyvät maatalous- ja elintarviketuotannon toimialaan. Kestävälle maataloustuotannolle määriteltiin useita toimintalinjoja, jotka koskevat toisaalta kotimaisen maataloustuotannon ja sen luonnonvaraperustan turvaamista, maatalouden ympäristövaikutuksia ja tuotantoeläinten pitoa sekä maataloustuotannon edellytyksiä, toisaalta kuluttajien tarpeita. Konkreettiset tavoitteet ja toimenpiteet esitetään maatalous- ja elintarviketuotantoa sekä maaseutua koskevissa kehittämisohjelmissa ja strategioissa. (MMM 2001.)

SITRAn luonnonvarastrategia koskee sekä uusiutuvia että uusiutumattomia luonnonvaroja. Tässä strategiassa kestävyys käsitetään laajasti: luonnonvarojen hyödyntämiseen perustuva yritystoiminta nähdään ihmisen hyvinvoinnin lähteenä ja se turvaa ekosysteemien toimivuuden niin, että ne voivat tuottaa ihmi-

sen ja luonnon kannalta tärkeitä palveluja tulevaisuudessakin. Alueelliset tuotantomallit tukevat kestävyystavoitteita, sillä ne vähentävät luonnonvarojen kuljetuksen tarvetta, kasvattavat huoltovarmuutta ja turvaavat paikallista hyvinvointia. Ne mahdollistavat myös paikallisten resurssien jalostamisen lähellä loppukäyttöä; tällöin päästään lähimmäksi suljetun kierron systeemejä. Materiaali- ja energiatehokkuusosaaminen ja suljetun kierron kehittäminen mahdollistavat sekä kestävä kotimaisen tuotannon että uusien ratkaisujen kehittämisen globaaleille markkinoille. Lisäksi paikalliset luonnontuotteet sekä luonnonvarojen aineettomat arvot (esim. maisema ja virkistys) sisältävät merkittäviä mahdollisuuksia lisätä ihmisten hyvinvointia ja luoda liiketoimintaa. Ympäristön kauneuteen, puhtauteen, hiljaisuuteen, terveysvaikutuksiin jne. perustuvilla palveluilla on kasvava kysyntä. (SITRA 2010.)

Kansallisessa kestävä kehityksen strategiassa käsitellään luonnonvarojen käyttöä ja suojelua, Itämeren, alue- ja yhdyskuntarakennetta, kansalaisten tasavertaisuutta koskien TSS-oikeuksia sekä vaikuttamis- ja toimintamahdollisuuksia, talouskysymyksiä – erityisesti kilpailukykyä – ja työelämää hyvinvointiyhteiskunnan turvaajina, kansalaisten ja yritysten kestävien valintojen tukemista sekä Suomen roolia globaalina toimijana ja vastuunkantajana. Kunkin asiakokonaisuuden yhteydessä esitetään kestävyyskannalta keskeiset kysymykset (”haasteet”), kuvataan nykytilanne ja esitetään yleisiä linjauksia toimenpiteiksi. (VN 2006a.)

Melkein kaikissa asiakirjoissa painotetaan näkemystä, että kestävä kehitys edellyttää talouden kasvun kytkemistä irti luonnonvarojen kulutuksen kasvusta. Talouskasvun ja luonnonvarojen kulutuksen keskinäinen irtikytkentä eli ympäristökuormituksen suhteellinen väheneminen sekä ympäristökuormituksen yksiselitteinen (absoluuttinen) väheneminen osoittavat, että kehityssuunta on oikea (VN 2006a).

Sekä kulutuksen että tuotannon osalta keinoja esitetään tavaroiden korvaamista palveluilla (VN 2006a), selkeitä tavoitteita materiaali- ja energiatehokkuudelle, taloudellisen ohjauksen kehittämistä (tuot, kannustimet, rajoitukset, verotus) sekä yhteiskunnan normien, lupamenettelyjen ja hallintokäytäntöjen uudistamista kestäviä toimintamuotoja tukeviksi. Kuluttajiin materiaali- ja energiatehokkaiden valintojen tueksi kohdistuvina toimina painotetaan sekä tietoa että taloudellisia kannusteita että kuluttajien osallistamista tuotteiden suunnitteluun. Kasvatuksen, koulutuksen ja viestinnän merkitys nähdään keskeisenä pyrittäessä muuttamaan toimintatapoja kestävämpään suuntaan. Myös yhteistyötä sekä osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien turvaamista korostetaan (OM 2006, OM 2008, OPH 2004). Erityisesti lasten ja nuorten osalta ympäristökasvatus nostetaan esiin keinona lisätä ymmärrystä luonnonvarojen merkityksestä (VN 2006a, TEM 2010). Toimenpidesuosituksissa painotetaan myös neuvontaa ja ohjeistusta sekä määrällisten tavoitteiden ja aikataulujen laatimista (VN 2006a).

Julkilausuttujen kestävyysmainintojen lisäksi asiakirjoissa on muitakin yhtymäkohtia kestävyyskäsitykseen, mutta yhtymäkohtaa ei ole tunnistettu, vaan viittaus kestävyyskäsitykseen on piiloinen (VN 2007b,c, TEM 2008, TEM 2010). Nykyinen hallitus on määritellyt kolme painopistealuetta, jotka otetaan huomioon kaikessa toiminnassa. Nämä ovat 1) köyhyyden, eriarvoisuuden ja syrjäytymisen vähentäminen, 2) julkisen talouden vakauttaminen ja 3) työllisyyden ja kilpailukykyyn vahvistamiseen perustuva talouskasvu. Nämä painopisteet sisältävät kestävä kehityksen taloudellisen ja yhteiskunnallisen ulottuvuuden, sillä talouskasvu nähdään hyvinvointivaltion ylläpitämisen edellytyksenä. Monissa asiakirjoissa käsitellään myös lainsäädännön noudattamista, sopimusehtojen toteutumista ja jossain määrin laatuksymyksiä, jotka usein liittyvät kestävyyskäsityksen sosiaaliseen ja kulttuuriseen näkökulmaan, mutta tätä kytkentää ei tuoda esiin (VN 2011).

Joissakin asiakirjoissa on vain vähän mainintoja kestävyyskäsityksestä, sen sijaan tuodaan esiin vastuullisuuden käsite (Setu 2010, VN 2011). Vastuullisuudesta puhutaan monissa muissakin asiakirjoissa verrattain vastuuttomasti. Taloudellinen ja sosiaalinen ulottuvuus sekä ympäristönäkökulma kuuluvat myös vastuullisuuteen; siihen sisällytetään mm. ruoan turvallisuus, ravitsemus, työhyvinvointi, taloudellinen vastuu, ympäristövastuu, eläinten hyvinvointi ja paikallisuus. Toisaalta vastuullisuus on esitetty myös rinnasteisena näille asiakokonaisuuksille. Vastuullisuus- ja kestävyyskäsitteiden käytössä on samanlaista horjuvuutta: ne ovat jonkinlaisia yläkäsitteitä, mutta niitä käytetään myös rinnasteisena omille alakäsitteilleen. Vastuullisuuden ja kestävyyskäsityksen suhteesta mainitaan mm. että ”vastuullisella toiminnallaan yritykset vastaavat kestävä kehityksen haasteisiin” (TEM 2008). Vastuullisuuskäsitteen käyttöä ei kuitenkaan ole rajattu koskemaan pelkästään yritysten toimintaa, vaan sitä viljellään runsaasti myös puhuttaessa yksittäisten ihmisten valinnoista.

4.2.2 Terveyden edistäminen, liikunta, ravitsemus ja kestävä kehitys

Kansallisessa kestävä kehityksen strategiassa ruokaa ja liikuntaa koskevat asiat liitetään terveyden edistämiseen ja kytkös kestävyteen tuodaan selkeästi esiin painottamalla kansalaisten yhdenvertaisten mahdollisuuksien turvaamista (VN 2006a). Myös sektoritutkimuksen neuvottelukunnan tulevaisuuden tutkimustarpeita koskevassa selvityksessä ruoan terveellisyys- ja ympäristönäkökulmat yhdistetään kiinteästi toisiinsa ja tunnistetaan kestävyiden sosiaalisten, kulttuuristen ja taloudellisten ulottuvuuksien merkitys muutoksen aikaansaamiseksi (Setu 2010).

Terveyden edistämisen politiikkaohjelmassa painotetaan luonnollisesti ravitsemuksellisia näkökohtia, mutta halutaan myös suosia lähiruoan käyttöä etenkin kouluruokailussa. Ruoan yhteys kestävään kehitykseen liitetään nimenomaan lähiruokaan. Muita julkilausuttuja viittauksia kestävyteen ei asiakirjassa ole. (VN 2007c.)

Suomalaisissa ravitsemussuosituksissa liikunnan ja ravitsemuksen yhteisvaikutus terveyden edistämisen kannalta tuodaan selvästi esiin, mutta yhteyttä kestävyteen ei nähdä (VRN 2005). Tässä samoin kuin muissakin ravitsemussuosituksissa ruokaa tarkastellaan tiukasti ravitsemuksellisista lähtökohdista. Ruoan maittavuuskin nähdään keinona turvata terveellinen ja riittävä ruoan saanti (VN 2007c). Poikkeuksena on Joukkoruokailu suositukset -asiakirja, jossa siinäkin korostetaan ennen kaikkea ravitsemuslaatua, mutta mainitaan myös ruokailutilojen viihtyvyys ja muistutetaan, että julkisia hankintoja koskeva ohjeistus (STM 2010) koskee myös joukkoruokailua ja velvoittaa ottamaan huomioon kestävä kehityksen tavoitteet.

Liikuntaan painottuvissa asiakirjoissa kestävä kehitys velvollisuudentuntoisesti mainitaan, mutta maininnat jäävät kovin yleiselle tasolle: tasa-arvo, suvaitsevaisuus, monikulttuurisuus ja kestävä kehityksen tavoitteet muodostavat liikunnan arvopohjan; kansalaisten liikunnan edellytykset turvataan yhteisöjen ja yhteiskunnan kestävillä valinnoilla. Lisäksi puhutaan ”eettisesti kestävästä kilpa- ja huippu-urheilusta (OM 2008, VN 2008, STM 2011). Konkretian puute tunnistetaan, sillä yksi politiikkaohjelman toimenpide-ehdotuksista koskee nimenomaan kestävä kehityksen strategian periaatteiden ja tavoitteiden selkiyttämistä ja soveltamista käytäntöön liikunnan kontekstissa.

Useimmissa ravitsemusta ja liikuntaa käsittelevissä asiakirjoissa ei kestävydestä ole lainkaan julkituotuja mainintoja. Hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen ei siten juurikaan nähdä liittymäkohtia kestävyteen, vaikka julkilausumattomana yhteyksiä asiakirjoissa on runsaasti. Näitä ovat terveys- ja yhdenvertaisuusasiat, jotka ovat kaikissa asiakirjoissa itsestään selvä lähtökohta sekä ruoan maittavuutta, ruokailutilanteen yhteisöllisyyttä ja tilojen viihtyvyyttä koskevat maininnat (kts. seuraava alaluku).

4.2.3 Kestävä kehitys ja ruoka

Asiakirjoissa tuodaan esiin hyvin monia ruokaan liittyviä asiakokonaisuuksia, jotka tavalla tai toisella on kytkeyty kestävä kehityksen tavoitteisiin. Ruoka nähdään kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin lähteenä, joten ruoan merkitys terveellisuuden ja ravitsemuksen kannalta on myös mukana. Kestävyyskysymykset ymmärretään ja tuodaan julki kuitenkin paljon monipuolisemmin kuin pelkästään ravitsemuskysymyksiä käsittelevissä asiakirjoissa. Kestävien tuotanto- ja kulutustapojen edistämistä perustellaan paitsi ympäristökysymyksillä myös kansalaisten hyvinvoinnin säilymisen peruskysymyksenä (YM 2008).

Nykyisen hallitusohjelman peruslähtökohta on ”kestävä talouskasvu”, ja mahdollisuuksia haetaan alalta kuin alalta. Tavoitteena on kehittää myös elintarvikesektoria voimakkaan kasvun alana sekä kotimaista kysyntää että vientiä varten. Vahvuuksina nähdään tuotteiden korkea laatu ja toimijoiden vahva ammattitaito. Erityisesti Pk-yritysten kilpailukyky ja kannattavuus halutaan turvata (VN 2010, VN 2011).

Huoltovarmuuskysymykset nostetaan esiin, ja silloin toimijoina nähdään ennen kaikkea alkutuottajat ja kohderyhmänä kansalaiset (MMM 2001, Ruokastrategia 2010, SITRA 2010, SRE 2008, VN 2006a, VN 2011). Ruokaturva määritellään siten, että ”ruokaturva toteutuu Suomessa, kun ruokaa on saatavilla riittävästi kaikkien suomalaisten tarpeisiin ja kun ihmisillä on myös varaa ja mahdollisuus sen hankkimiseen” (Ruokastrategia 2010). Alueelliset tuotantomallit kasvattavat huoltovarmuutta ja turvaavat paikallista hyvinvointia (SITRA 2010). Maataloustuotannon monipuolisuus ja keskeisten tuotteiden kansallinen huoltovarmuus halutaan varmistaa turvaamalla kotimaisen, kilpailukykyisen ja kustannustehokkaan ja ympäristöystävällisen tuotannon edellytykset erityisesti perheviljelmillä lisäämällä tuotannon kannattavuutta markkinaehtoisesti. (Ruokastrategia 2010, VN 2010). Vaikka huoltovarmuuden perustana on kil-

pailukykyinen kotimainen ruokajärjestelmä mukaan lukien riittävä ja kilpailukykyinen kotimainen maataloustuotanto, huoltovarmuuteen vaikuttavat monet muutkin tekijät kuten rehu, energia sekä koneet ja laitteet. Koska ruoan tuotantoketjut ovat riippuvaisia kansainvälisestä kaupasta, ei nähdä mahdolliseksi määrittää huoltovarmuuden kannalta välttämätöntä elinkaaria ja tuotekohtaista omavaraisuutta tai kotimaisuusastetta. Jatkossakin tarvitaan kytkeytymistä maailmanmarkkinoihin; kytkeytyminen liittyy myös tavoitteisiin kasvattaa ruokasektorin vientiä (Ruokastrategia 2010). Valkuaisrehu- ja energiaomavaraisuutta tulisi kuitenkin lisätä, ja huoltovarmuuden turvaamiseksi myös ilmastonmuutoksen oloissa tärkeiden kasvien kansallinen tutkimus ja jalostus nähdään tärkeänä (Ruokastrategia 2010, Setu 2010).

Asiakirjoissa puhutaan paljon ruoan ympäristökuormituksesta. Silloin puhutaan ennen kaikkea kasvihuonekaasupäästöistä ja vesistöjen ravinnekuormituksesta. Yleisesti lausutut resurssi- ja energiatehokkuusvaatimukset kohdistuvat erityisesti alkutuotannon, jalostukseen ja suurkeittiöiden suuntaan, logistiikan osalta myös kaupan toimijoille (Ruokastrategia 2010, VN 2010). Alueelliset tuotantomallit nähdään keskeisenä ratkaisuna, sillä ne vähentävät kuljetusten ympäristövaikutuksia (SITRA 2010).

Elintarvikealalla kuluttajälähtöisyys nähdään kilpailukykyä vahvistavana toimintaperiaatteena. Kuluttajakentän epäyhtenäisyys tunnistetaan, samoin ruoan merkitys kannanottona. Elintarvikekaupalla ja -jalostukselta odotetaan kykyä reagoida erilaisten kuluttajaryhmientarpeisiin pitämällä yllä laajaa tuotevalikoimaa. Lähtökohtana ovat kuluttajien tarpeet sekä näiden tarpeiden ymmärtäminen ja niihin vastaaminen (KULTU 2005, TEM 2008, Ruokastrategia 2010, VN 2010, YM 2008). Luottamus informaatio-ohjauksen ja kuluttajien valintojen merkitykseen ympäristön tilan kohentamiseksi on horjumaton, ja paljon huomiota omistetaan ruoan ympäristömerkinnöille.

Kestävyyden julkilausumaton näkökulma liittyy toisaalta ruokakulttuurikysymyksiin toisaalta kansalaisten TSS-oikeuksiin. Lähiruoan suosimista perustellaan mm. sillä, että se lisää tietämystä ruoan tuotantoketjusta, raaka-aineista ja historiasta ja lisää siten ruoan arvostusta (SRE 2008, STM 2010). Joukkoruokailusta todetaan, että se on keskeinen osa suomalaista ruokakulttuuria: reilu kolmasosa ruokailee henkilöstöruokalassa tai käyttää muita ruokapalveluita. Joukkoruokailun katsotaan edistävän psyykkistä ja sosiaalista hyvinvointia niin päiväkodeissa, kouluissa, työpaikoilla kuin vanhustenhuollossakin, sillä yhdessä ruokaileminen lujittaa sosiaalisia kontakteja ja tuottaa kokonaisvaltaista hyvää oloa. Ruokailu esimerkiksi henkilöstöravintolassa tarjoaa hengähdystauon ja seurusteluhetken työpäivään (STM 2010, VN 2010). Koulu- ja päiväkotiruokailu nähdään olennaisena osana opetus- ja kasvatustehtävää ja lasten ja nuorten hyvinvoinnin edistämistä, kysymyksessä on siten myös kansanterveydellisesti merkittävä asia. Myös ruokailun yhteisöllinen merkitys tunnistetaan (SRE 2008). Ruoan ja ruoantekijöitten arvostus, laaja-alainen ruokaymmärrys ja ruokaan liittyvä arjen taitojen hallinta kuuluu myös ruokakulttuuriin (VN 2007c, SRE 2008, STM 2010, VN 2011).

Kansalaisten tasavertaisia mahdollisuuksia terveelliseen ruokaan tuodaan esiin asiakirjoissa, joissa painotus on terveydessä ja ravitsemuksessa (VRN 2008). Näiden asiakirjojen keskeisin sisältö koskee ruoan merkitystä terveyden edistämisen kannalta, mutta tätäkään ei tuoda esiin kestävyyskysymyksenä (5.2.2) (VN 2007c, SRE 2008). Ruokaturvanäkökohdat mainitaan usein, mutta niitä ei tuoda esiin kestäväyyden edistämisen kysymyksenä (VN 2007b, STM 2008, VRN 2010).

4.2.4 Toimenpiteitä kestävästä ruoantuotannon ja -kulutuksen edistämiseksi

Kestävästä tuotannon osalta päähuomio on maataloudessa. Viljelijöille kohdistuvat toimenpiteet koskevat ympäristötukia, joiden toimivuutta ja vastikkeellisuutta parannetaan kohdentamalla tuet aktiiviviljelyyn alueellisesti ja tilatasolla kaikkein kuormittavimmille alueille ja lohkoille (MMM 2001, Ruokastrategia 2010, VN 2006a, VN 2007b, VN 2011, YM 2008). Tuotannon vastuullisuutta pyritään lisäämään myös yrittäjien neuvonnalla (TEM 2008, Ruokastrategia 2010, VN 2010). Kauppaan ja ruokateollisuuteen kohdistuvina toimenpiteinä mainitaan terveellisten elintarvikkeiden kehittäminen, tarjonnan lisääminen ja hintapolitiikka, elintarviketuotannossa terveellisempien elintarvikkeiden tuotannon tukeminen niin että pystytään yhdistämään ruoan hyvä maku, ravitsemuksellisuus ja kestävästä tuotannon näkökulmat. Tavoitteena on, että ”kuluttajat voivat valita terveellisiä, turvallisia ja ekologisesti tuotettuja raaka-aineita ja elintarvikkeita.” (Ruokastrategia 2010, VN 2011).

Vastuu kestävästä ja terveellisistä valinnoista säilytetään etenkin julkisille ruokapalveluille (VN 2006a, TEM 2008), mutta myös kuluttajien valintojen merkitystä painotetaan voimakkaasti (KULTU 2005, TEM 2008, Ruokastrategia 2010, VN 2010). Julkisten ruokapalvelujen vaikutus nähdään sekä suorana että välillisenä. Suurten hankintamäärien vuoksi ruokapalvelut voivat hankinnoillaan, ateriavalinnoillaan ja toi-

mintatavoillaan säästää ympäristöä ja myös esittää kestävyyttä koskevia vaatimuksia tuottajille (VN 2006a,b, VN 2010, YM 2008). Ennen kaikkea painotetaan kuitenkin välillistä vaikutusta ja julkisten ruokapalvelujen roolia esimerkkinä ja kasvattajana. Toimenpidesuosituksen koskevat luomu-, lähi- ja kasvisruoan käytön lisäämistä, elinkaariajattelun istuttamista elintarvikehankintoihin (raaka-aineiden tuotantotavoista, jalostuksesta, säilytystavoista ja kuljetuksista biojätteisiin), energian ja veden kulutuksen optimointia ja biojätteiden määrä sekä elintarvikkeiden ilmastovaikutusten minimointia sekä laajaa tiedotusta, neuvontaa ja ohjeistusta sekä määrällisten tavoitteiden ja aikataulujen laatimista (KULTU 2005, SRE 2008, TEM 2008, Ruokastrategia 2010, VN 2010).

Laadukkaiden ruokapalvelujen saatavuuden, houkuttelevuuden ja käytön lisääminen vaatii työntekijöiden, työnantajien, ruokapalvelujen ja julkisen sektorin yhteistyötä, ja vastuu tästä kuuluu kaikille keskeisille toimijoille. Työpaikkaruokailua tulee tukea verotuksellisin ja työmarkkinapoliittisin keinoin siten, että tukijärjestelmä suosii terveellisempiä vaihtoehtoja. Joukkoruokailua edistetään myös vaikuttamalla olosuhteisiin niin, että ruokailu- ja taukotilat ovat viihtyisät ja siistit, ruoan säilytys- ja lämmitysmahdollisuudet hyvät ja työjärjestelyt mahdollistavat ruokatauon sopivaan aikaan. Työntekijöillä tulee olla mahdollisuus osallistua ruokailun järjestelyn suunnitteluun. Ratkaisut tulee tehdä paikallistasolla, siten että paikalliset olosuhteet ja infrastruktuuri otetaan huomioon. (YM 2008.)

Julkisella puolella kestävien hankintojen esteenä ovat korkea hintataso, tiedon puute, johdon tuen puute, käytännöllisten työkalujen eli esimerkiksi ympäristökriteerejä tarjoavien Internet-sivustojen puute sekä koulutuksen puute; laillisuusnäkökohtien epäselvyyttä sen sijaan ei ole koettu hankaluudeksi. Huomiota tulee kiinnittää hankintaosaamisen vahvistamiseen ja hankintojen kilpailutukseen, jotta laatu- ja hintatavoitteita voidaan riittävästi painottaa. Henkilöstön osaaminen ja koulutus ovat keskeisiä asioita joukkoruokailun kehittämiseksi. Ruokailijoille suunnattu viestintä ja ateriamerkinnät lisäävät kuluttajien tietoa (YM 2008). Hintatasosta todetaan, että edut ilmenevät pitkällä tähtäimellä ja taloudellisilla ohjauskeinoilla tulisi motivoida kestäviä hankintoja. Erityisesti kuntapäätäjien tietämystä hyvän ravitsemuksen pitkän aikavälin terveysvaikutuksista ja sitä kautta kansantaloudellisista hyödyistä tulee lisätä (STM 2010.)

Terveellisyys, turvallisuus ja ruoan tuotannon ja kulutuksen vastuullisuus ohjaavat yhä enemmän kuluttajien ostokäyttäytymistä. Ruoan valinnasta on tullut hankalaa, sillä tietoa tulee monista lähteistä, ja se on pirstaleista ja ristiriitaistakin (YM 2008). Keskeiseksi kysymykseksi nähdään kuluttajien tietotarpeet; nähdään, että kuluttajat tarvitsevat valintojensa pohjaksi luotettavaa ja ymmärrettävää tietoa ruoan alkuperästä, tuotantotavasta ja ympäristövaikutuksista. Kuluttajien käyttöön tulisi kehittää pakkausmerkintöjä, havainnollisia malleja sekä käyttäjäystävällisiä työkaluja, joiden avulla he voivat luotettavasti arvioida oman kulutuksensa vaikutuksia. Tiedontuottamisessa vastuutahoina mainitaan elintarvike-, tutkimus-, koulutussektorit (Setu 2010, SRE 2008). Selvittämällä ruokaa ja ravitsemusta koskevia arvoja, asenteita, tiedon tasoa sekä arjen käytäntöjä eri väestöryhmissä, voidaan tuottaa räätälöityä tietoa elintarvikkeiden ravintoarvoista, ympäristövaikutuksista ja eettisyydestä, jotta ihmiset pystyvät koostamaan terveellisen ja muutenkin kestävänsä kehityksen mukaisen ruokavalion saatavilla olevista aineksista (Setu 2010). Arvojen ja asenteiden muodostumisen sekä kestävien valintojen kannalta merkityksellisten tiedon ja opetuksen lisääminen koulutuksessa nähdään tärkeänä (TEM 2008, Ruokastrategia 2010, Setu 2010, VN 2010).

Asiakirjoissa painotetaan kasvatuksen, koulutuksen ja viestinnän merkitystä pyrittäessä muuttamaan toimintatapoja kestävämpään suuntaan (OM 2006, VN 2006a, VN 2007c, Setu 2010), ja ympäristökasvatuksen vahvistaminen on mukana molemmissa hallitusohjelmissa (VN 2007b VN 2011). Ruokakasvatuksesta puhutaan erikseen; kouluissa ja päiväkodeissa ruokailu tulisi kytkeä osaksi opetusta, ja se edellyttää ohjattua ruokailua ja aikuisten läsnäoloa. Ruokailun järjestämisessä tulisi kiinnittää huomiota ruoan alkuperään ja reittiin lautaselle, siten että tarjotaan mahdollisuuksien mukaan sesonginmukaisia oman alueen elintarvikkeita ja raaka-aineita. Lapset ja nuoret kasvavat kestävänsä ruokakulttuuriin, kun koulu- ja päiväkotiruokailua kehitetään kiinnittämällä huomiota sekä ruoan laatuun, maittavuuteen ja terveellisyteen että itse ruokailutilanteeseen sosiaalisena miellyttävänä yhdessäolon muotona. Osallistuminen ja yhdessä tekeminen lisäävät sekä arjen hallinnan taitoja että ruoan ja ruoantekijöitten arvostusta (OM 2006, SRE 2008, Ruokastrategia 2010, Setu 2010, SRE 2008).

4.2.5 Kestävä ruoantuotannon ja -kulutuksen määrittelyä: lähi- ja luomuruoka

Elintarvikkeiden kokonaisvaltainen kestävyys määrittely on hyvin ongelmallista. Lisääntyneet ruoan kuljetukset, pakkaaminen ja pakastaminen, eläinperäisen ruoan käyttö sekä kaatopaikoille päätyvä ruoan määrä nähdään kiistatta ongelmallisina ympäristön kannalta (KULTU 2005, VN 2010, YM 2008). Kultu-

ohjelmassa tuodaankin esiin tarve asettaa kriteerit ainakin julkisissa hankinnoissa kestävästi tuotetuille elintarvikkeille.

Asiakirjoissa toistuvasti viitataan kestäväan ruoantuotantoon ja -kulutukseen ja kestävyysnäkökohtiin vedoten suositellaan luomu-, lähi- ja kasvis- ja kausiruoan käytön lisäämistä (YM 2008). Monissa asiakirjoissa luomu- ja lähiruosta puhutaan rinnakkain kiinnittämättä huomiota siihen, että luomu voi päätyä ruokapöytään aivan toiselta puolen maapalloa. Lähiruokaa ei myöskään ole määritelty. Perustelut kestävyydelle jäävät sen vuoksi usein ohuiksi.

Ainoastaan ruokakulttuurin edistämishjelmassa ja sektoritutkimuksen neuvottelukunnan selvityksessä luomu- ja lähiruokaa käsitellään selvästi omina kategorioiden (SRE 2008, Setu 2010). Ruokakulttuuriohjelmassa tarkastellaan lyhyesti lähiruoan määritelmiä, joissa on tunnistettavissa aluetalouteen, työllisyyteen ja ympäristön tilaan liittyviä perusteluja. Johtopäätöksenä esitetään, että lähiruoka merkitsee eri alueilla ja erilaisille asiakkaille eri asioita. Lähiruoan kestävyyttä perustellaan kulttuurin näkökulmasta; omaleimaisen suomalaisen ruokakulttuurin perusta on rikkaassa maakunnallisessa ja seudullisessa ruokakulttuurissa. Lähiruoka nähdään tärkeänä myös sen vuoksi, että se tukee kansallista ruokahuoltoa ja ylläpitää huoltovarmuutta etenkin kriisitilanteissa.

Sektoritutkimuksen neuvottelukunnan selvityksessä tarkastellaan myös erilaisia lähiruoan määrittelyjä ja päädytään näkemukseen, että lähialueilla tuotettu ruoka tukee kestävyystavoitteita. Näkemystä perustellaan ympäristö-, talous- ja huoltovarmuussyillä, ravitsemuksellisilla näkökohdilla sekä perinteillä ja kulutustottumuksilla. (Setu 2010.)

Lähiruoalle löytyy perusteluja myös SITRAN luonnonvarastrategiassa, jossa ruoantuotanto nähdään osana biotaloutta. Vaikka asiakirjassa ei käsitellä ruoantuotantoa erikseen, biotalouden kehittämistä koskevat keskeiset asiat koskevat siten myös ruoantuotantoa. Hajautetut tuotanto- ja jakelumallit nähdään kestävyystavoitteiden mukaisina, sillä ne vähentävät luonnonvarojen kuljetuksen tarvetta, kasvattavat huoltovarmuutta ja turvaavat paikallista hyvinvointia (SITRA 2010). Ruokastrategiassa lähiruoka yhdistetään kestävyysviittaamalla tuotantoympäristön monimuotoisuuteen ja paikalliseen ruokaturvaan (Ruokastrategia 2010).

Luomu esitetään asiakirjoissa ympäristön kannalta kestäväna tuotantotapana asiaa sen enempää perustelematta, ja yhdessä asiakirjassa todetaan, että luomutuotannon ympäristökestävyydestä ei ole yksiselitteistä näyttöä (SITRA 2010). Luomun myönteinen vaikutus viljely-ympäristöjen biodiversiteettiin tuodaan esiin ainoastaan MMM:n luonnonvarastrategiassa (MMM 2002). Ruokakulttuuriohjelmassa luomun todetaan edustavan kestäväa kehitystä ja viitataan luomustrategiaan (SRE 2008, Kottila 2011). Luomun osalta asiakirjoissa esitetyt perustelut tuntuvatkin kiteytyvän luomun pk-yrityksille tarjoamaan kasvupotentiaaliin sekä kotimaisilla että etenkin vientimarkkinoilla (YM 2008). Luomutuotteiden samoin kuin muiden pk-yritysten tuotteiden pitäminen valikoimissa nähdään kaupan kilpailuetuna, sillä se lisää kuluttajien valinnan mahdollisuuksia (Ruokastrategia 2010).

Esitetystä ohuesta näytöstä huolimatta luomulla on vahva asema, kun puhutaan kestävydestä (SRE 2008, Ruokastrategia 2010, VN 2010, VN 2011). Kestävien hankintojen ohjelmassa on määritelty kestävä tarjoomus tai elintarvike: se on ”mahdollisimman lyhyen toimitusketjun tai sesongin mukainen tuote, tai se on tuotettu luonnonmukaisesti tai todennettavasti vastuullisten periaatteiden mukaisesti. Ympäristö-, luomu- ja vastuullisuusmerkkien kriteereiden soveltamisessa keskeistä on, että kriteerit liittyvät hankinnan kohteeseen sekä ne on ”laadittu avoimesti, yhteistyössä eri osapuolten kanssa sekä kolmannen osapuolen todentamana (Hankintalain 45 §:n mukaisesti ja ISO 14024 kriteerien mukaisesti)” (YM 2008). Kestävyys määritellään pelkästään ympäristövaikutusten perusteella, sillä koko ohjelman painotus on tietoisesti rajattu kestävyysympäristönäkökulmaan. Ohjelman päämääränä on, että julkinen sektori pienentää hankintojensa ilmastovaikutusta, jättemäärää ja ympäristön kemikalisoitumista sekä edistää luonnonvarojen kestäväa käyttöä ja ympäristömyötäisiä innovaatioita. Hankintastrategiassa painotetaan hankintojen tarveharkintaa, elinkaariajattelua (mm kuljetukset), hankkijoiden riittävää asiantuntemusta ja heille tarjolla oleva tietoa ja opastusta. (YM 2008.)

Sektoritutkimuksen neuvottelukunta ottaa selkeimmin kantaa kysymykseen elintarvikkeiden kestävydestä yhdistämällä ruoan terveellisyys- ja ympäristönäkökulmat kiinteästi toisiinsa (Setu 2010); kestävä kehitys ymmärretään siten Lang & Heasmannin (2004) tapaan nimenomaisesti sekä ympäristön että ihmisen hyvinvointina. Se mitä tämä Suomen oloissa tarkoittaa, ilmaistaan neuvottelukunnan selvityksessä myös verrattain selvästi: oman maan tuotantoedellytyksistä ja väestön ravinnontarpeen turvaamisesta tulee huo-

lehtia. Ympäristön kannalta kestävyys edellyttää ihmisen ravintoketjun lyhentämistä; todetaan että kasvipainotteinen ruokavalio on suomalaisten ravitsemussuosituksen mukainen, ja sen noudattaminen parantaisi terveiden aikuisten ravitsemustilaa. Ympäristökuormitus vähenee myös, kun käytetään kotimaisia raaka-aineita ja elintarvikkeita, uusia energiaa ja ympäristöä säästäviä teknologioita ja kun elintarviketuotannon sivuvirrat hyödynnetään elintarvikkeiden, rehujen, lannoitteiden ym. jatkojalosteiden raaka-aineina. Asiakirjassa esitetään laskelmia siitä, miten ravitsemustarve voidaan tyydyttää, kun eläinperäisten tuotteiden osuutta ruokavaliossa vähennetään, tuontihedelmät korvataan kotimaisilla marjoilla ja omenilla ja kasvihuonekasvatit korvataan sesonginmukaisilla tuotteilla. Lähiruoan sijaan selvityksessä puhutaan lähialuetuotannosta. (Setu 2010.)

4.3 Politiikka-asiakirjojen yhteensopivuusanalyysin tulokset

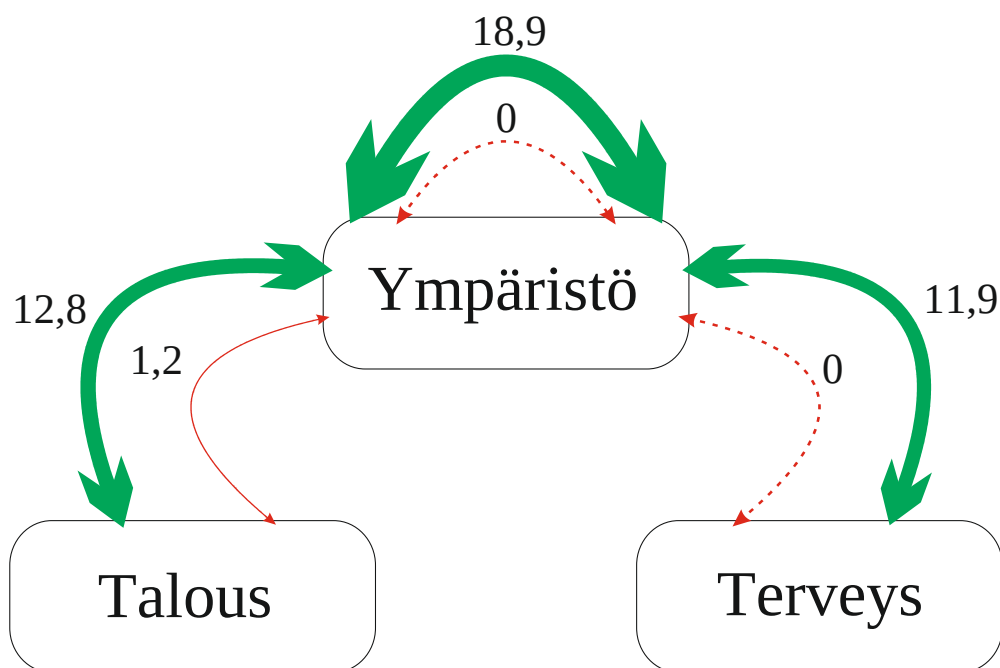
Yhteensopivuusanalyysin tulokset on esitetty kahdessa alaluvussa sekä taulukoituna Liitteessä 3. Ensimmäiseksi esitetään asiakirjoista tunnistettujen vuorovaikutusten taulukointi ja koodien jakaminen aihepiireihin politiikkasektoreiden mukaan Toiseksi luvussa 5.3.2 kootaan taulukoiden tulokset yhteen ja tulkitaan niiden merkitys. Synergia- ja ristiriitatarkastelu perustuu Nisosen (2012) pro gradu-työhön, jossa analyttinen viitekehys ja tulokset käydään läpi seikkaperäisesti.

4.3.1 Vuorovaikutusten taulukointi

Asiakirjojen keskinäisen vuorovaikutuksen olemassaoloa ja tyyppiä arvioitiin asiakirjoissa annettujen tietojen perusteella. Jos eri koodien välillä on asiakirjoissa esitetty syy-seuraus-suhde tai jos ne on esitetty muuten toisiaan tukevinä tavoitteina tai toimenpiteinä, on koodien välillä synergiaa. Jos taas jonkin koodin seurausten on aineistossa todettu olevan jonkin toisen koodin sisällön vastainen, on koodien välillä ristiriita. Menetelmän etuna on, että se paljastaa, mitä vuorovaikutuksia poliittisessa keskustelussa on jo otettu huomioon ja lisäksi mitä vuorovaikutuksia voidaan tunnistaa vain nykyistä keskustelua jatkamalla. Jos koodi esiintyy useassa asiakirjassa, se tarkoittaa siihen liittyvän ajattelutavan olevan laajalle levinnyttä ja siten myös siihen liittyvien ristiriitojen tai synergioiden olevan yleisiä. Vuorovaikutusparien määrää voidaankin käyttää yksinkertaisena synergian tai ristiriidan yleisyyden mittana. (Nisonen 2012.) Yhteenvedot koodien välisistä vuorovaikutussuhteista on koottu kolmeen taulukkoon (Liite 3). Otsikolla ”Asiakirja” nimetyt rivit ja sarakkeet kertovat missä asiakirjoissa koodit esiintyvät. Numerot vastaavat Taulukossa 1 asiakirjoille annettuja numeroita. Liitteen 3 taulukoissa positiivinen arvo tarkoittaa toisiaan vahvistavaa vuorovaikutussuhdetta eli synergiaa ja negatiivinen arvo puolestaan ristiriitaista vuorovaikutussuhdetta. Lukujen itseisarvo kertoo vuorovaikutuksen yleisyydestä asiakirjoissa. Luku 0 tarkoittaa, että vuorovaikutusta koodien välillä ei ole voitu osoittaa.

Vuorovaikutustaulukoiden sisältämää tietoa yhdistettiin ja koottiin havainnollisempaan muotoon. Kuvasa 1 on esitetty ristiriita- ja synergia-analyysin tulokset tiivistettynä Liitteen 3 taulukoista a, b ja c. Vihreät nuolet kertovat sektorien välisistä synergioista ja punaiset nuolet ristiriidoista. Nuolten paksuudet ja niihin liittyvät numerot kertovat ristiriitojen ja synergioiden lukumääräsuhteista.

Ympäristösektorin sisällä tarkasteltavia vuorovaikutuspareja oli 55 (Liite 3 taulukko a), ympäristö- ja taloussektorin sekä ympäristö- ja terveyssektorin välillä kummassakin 100 (Liite 3 taulukot a ja b). Laskemalla erikseen yhteen taulukkojen positiiviset ja negatiiviset arvot ja jakamalla nämä vuorovaikutusparien lukumäärällä, saatiin keskenään vertailukelpoiset numeeriset arviot synergioiden ja ristiriitojen määrää ympäristösektorin sisällä, ympäristö- ja taloussektorien sekä ympäristö- ja terveyssektoreiden välillä (Nisonen 2012).

Kuva 1. Ympäristö-, talous ja terveyssektoreiden väliset synergiat ja ristiriidat tutkituissa politiikka-asiakirjoissa. Lukuarvot osoittavat tunnistettujen vuorovaikutusten keskinäistä jakautumista sektoreiden välillä. Vihreä nuoli = vahvistava vuorovaikutussuhde, punainen nuoli = kumoava vuorovaikutussuhde

4.3.2 Politiikka-asiakirjojen yhteensopivuus: Taulukoiden tulkinta

Eri politiikka-asiakirjoissa esitetyt ympäristöasioita koskevat tavoitteet tukevat hyvin toisiaan (Liite 3, Taulukko a). Kaikkia koodien välisiä mahdollisia synergioita ei kuitenkaan oteta huomioon. Erityisesti taloudellisten ohjauskeinojen mahdollisuuksia edistää erilaisia ympäristötavoitteita ei käsitellä riittävän yksityiskohtaisesti. Monissa asiakirjoissa (KULTU 2005, VN 2006a, TEM 2010, VN 2011) mainitaan, että taloudellisia ohjauskeinoja tulisi ottaa käyttöön, mutta ehdotukset jäivät usein niin yleiselle tasolle, että synergia jää hyödyntämättä.

Taloustavoitteilla on paljon yhtymäkohtia ympäristötavoitteiden kanssa (Liite 3, Taulukko b). Esimerkiksi lähi- ja luomuruoan tuotantoa ja käyttöä edistämällä sanotaan saavutettavan sekä taloudellisia että ympäristöön liittyviä tavoitteita (KULTU 2005, YM 2008, SRE 2008, VN 2010) ja elintarvikemarkkinoiden kehitys tarjoaa mahdollisuuksia ympäristöystävälliseen tuotekehittelyyn (VN 2010). Kestävän tuotannon ja kulutuksen tavoite esiintyi useissa asiakirjoissa (VN 2011, KULTU 2005, VN 2010, TEM 2010, VN 2006a, Ruokastrategia 2010, Setu 2010) ja se on jo määritelmänsä ansioista synergiassa kaikkien ympäristökoodien kanssa. Toisaalta kestävä tuotanto ja kulutusta käsitellään asiakirjoissa melko yleisellä tasolla, eikä siihen liittyviin käytännön ongelmiin siten päästä käsiksi. Kestävän tuotannon ja kulutuksen koodi siis jonkin verran kaunistaa tuloksia.

Ympäristö- ja taloustavoitteiden väliltä löytyi kuitenkin myös ristiriitoja (Liite 3, Taulukko b). Niitä ei tuoda julki teksteissä, mutta ne voidaan tunnistaa vertaamalla asiakirjoissa lausuttuja tavoitteita ja toimenpiteitä. Kun elintarvikemarkkinoiden kehitys ymmärretään koko nykyisen tuotannon arvonlisäyksenä, on selvää, että tällainen kehitys ei tue esimerkiksi siirtymistä kasvispainotteisempaan ruokavalioon. Jos markkinoita kehitetään kuluttajien enemmistön mieltymysten suuntaan, eivät ne voi samanaikaisesti toimia edelläkävijöinä yhteiskuntavastuullisuuden saralla. Yhteiskunta- ja ympäristövastuullisuus vaatii proaktiivisuutta reaktiivisuuden sijaan.

Ympäristö- ja terveystavoitteet ovat monin paikoin yhtenevät (Liite 3, Taulukko c). Tyypillisesti terveellisellä ruoalla kuten kasviksilla, on myös pienet ympäristövaikutukset. Lisäksi ylipainon vähentäminen tarkoittaa kansantalouden tasolla pienempää ruoan kulutusta, mikä vähentää sen vuoksi myös ympäristökuormitusta. Etenkin ravitsemusta ja terveyttä käsittelevät asiakirjat (VRN 2005, STM 2008, VRN 2010, STM 2010) jättävät ruokaan liittyvät ympäristönäkökohdat huomiotta ja keskittyvät yksinomaan ruoan

kulutuksen terveydellisiin seurauksiin. Kestävää kehitystä tarkemmin käsittelevät asiakirjat (KULTU 2005, VN 2006a) ottavat huomioon sekä ruoan terveys- että ympäristövaikutukset. Jos kestävän kehityksen soveltaminen on jäänyt lähinnä maininnan tasolle, ei näkökulmien välisiä synergioita ole otettu huomioon.

Politiikka-asiakirjat luovat kielellisen, tietyllä tavalla ehdollistetun ja tulkintakehyksen, joka kertoo, millä sanoilla ongelmista, tavoitteista ja keinoista puhutaan (ks. esim. Saari 2011). Analyysin yleistettävyydelle on annettava reunaehdonsa kuten: Mikä on vallitseva poliittinen ideologia, johon tekstit kiinnittyvät? Mihin toimenpiteisiin asiakirjojen myötä on ryhdytty tai toisin sanoen: miten kuntien sosiaali- ja terveydenhuollossa tulkitaan ja noudatetaan suosituksia? Tämän vuoksi johtopäätösluvussa esitellään joitakin toimenpiteitä ja toimenpidesuunnitelmia, jotta tämän analyysin tuloksia voidaan suuntaa-antavasti peilata toimenpiteisiin. Muutoin toimenpidesuunnitelmien tutkiminen muodostaisi oman tutkimuskokonaisuutensa.

Politiikkaohjelmat kirjaavat päätavoitteet kuten esimerkiksi Terveyden edistämisen politiikkaohjelma: ”Osana terveyserojen kaventamista on syytä kohdistaa erityistoimenpiteitä riskiryhmiin, joiden kasautuneet elämäntapaongelmat edellyttävät voimakasta väliintuloa. Kela aloittaa kehittämis- ja kokeiluhankkeen, jonka tavoitteena on tarjota kuntoutujalle noin vuoden kestävä avokuntoutusohjelma, joka sisältää muun muassa ravinto-opastusta ja ohjattua liikuntaa sekä tulosten seuranta.” (VN 2008, s. 13.)

Jotta politiikan suunnasta tai ihmiskäsityksestä sen takana voitaisiin varmuudella sanoa jotakin, pitäisi kartoittaa, miten erilaiset termit, käsitteet ja kiteytymät ehdollistuvat ja mitä sisältöjä niille annetaan kunnallispolitiikassa ja käytännön työssä, jossa politiikka-asiakirjat vaikuttavat – jos vaikuttavat – päätöksentekoon. Liisa Heinämäen (2012) mukaan kuntien peruspalvelujohtajat eivät muista tilanteita, joissa ne olisivat vaikuttaneet.

Edellä mainituista rajoituksista huolimatta politiikka-asiakirjat ovat kiinnostava tutkimuskohde juuri määrittelemättömyytensä takia. Ympäripyöreys palvelee paitsi tehokasta tekstuaalista tilankäyttöä myös poliittisia tarkoituksia. Ympäripyöreälle kielelle on helpompi saavuttaa konsensus, koska poliittiset toimijat voivat täyttää määritelmälliset tyhjiöt omiin poliittisiin arvoihinsa sopivilla sisällöillä. Täten hallituksen politiikka-asiakirja ei ole poliittisen kamppailun päätös vaan välivaihe. Kamppailu termien ja käsitteiden sisällöstä jatkuu kunnallispolitiikassa ja käytännön työssä.

5.1 Terveyden edistäminen politiikka-asiakirjoissa: mistä vaietaan?

Elinolosuhteiden tai tulojen riittävyyden yhteyksistä ylipainoisuuteen tai vähäiseen liikkumiseen ei asiakirjoissa juuri kirjoiteta. (ks. Hänninen 2009, s. 59, 67; Pajukoski 2009, s. 81). Viimeaikaisissa tutkimuksissa (esim. Laaksonen 2011), Rahkonen ym. 2011) on todettu, että tuloilla saattaa olla jopa vahvempi yhteys terveyteen kuin koulutuksella. Hyvinvointi- ja terveyserojen kaventaminen ei ole toteutunut käytännössä, sillä ohjelmien tavoitteet ovat liian korkeat ja huono-osaisuuden syy-seurausketjua ei ymmärretä (Hänninen & Karjalainen 2012). Sitä, miten tulot tai koulutus selittävät terveyttä ja terveyseroja, on tutkittu vähänlaisesti. Viime vuosina kuitenkin esimerkiksi työttömien terveystalvituista on pyritty kehittämään kohdennetusti (Saikku 2012). Myös terveyden edistämistä on toteutettu paikallisella tasolla perusterveydenhuollossa (Raivio ym. 2004, DEHKO 2011).

Sosiaalisten ongelmien syntyyn on esitetty yhteiskunnan rakenteellisten tekijöiden lisäksi myös ihmisen fysiologiaan perustuvia mekanismeja. Esimerkiksi stressiteorian mukaan ihmiset, joilla on alhainen tulo-taso ja siten alhainen sosioekonominen asema, kärsivät pitkäaikaisen stressin aiheuttamista terveysongelmista kuten keskivartalolihavuudesta, kohonneesta verenpaineesta ja niistä johtuvista sairauksista kuten sydän- ja verisuonitaudeista sekä kakkostyypin diabeteksestä (ks. Marmot 2004).

Suomalaiset politiikka-asiakirjat tunnistavat sosioekonomiset erot. Sen sijaan tuloeroista kirjoitetaan erikseen sangen vähän. Matti Vanhasen II hallituksen ohjelmassa niistä ei kirjoiteta ollenkaan, Jyrki Kataisen ohjelmassa jonkin verran. On mahdollista, että tuloerojen tulkitaan sisältyvän politiikkaan sosioekonomisen aseman kautta. Koulutus ja ammattiasema tasoittavatkin tuloerojen ja terveyden välistä yhteyttä hie-man, mutta tutkimuksiin perustuen ei voida sanoa, että tulot vain välittävät koulutuksen ja ammattiaseman

vaikutusta. Pelkillä tuloeroilla on jo yhteys terveyteen (esim. Laaksonen 2011, Rahkonen 2011), mutta välittävää mekanismia ei vielä tutkittujen politiikka-asiakirjojen perusteella tunneta.

Tietoa terveyseroista on paljon, mutta silti terveydestä ja sosiaalisesta hyvinvoinnista puhutaan usein erillään (ks. myös Pajukoski 2009, Sihto 2011). Terveyttä ja sosiaalista hyvinvointia koskevista toimenpiteistä ilmenee useita epäjatkuvuuskohtia. Se tarkoittaa esimerkiksi sitä, että terveyskäyttäytymisen psykososiaalisia tekijöitä ei tunnisteta alempien sosioekonomisten ryhmien osalta. Se tarkoittaa myös sitä, että terveyden edistämisen politiikan siirtyminen käytäntöön on tehotonta, koska se ei ota käyttöön kaikkea sitä ammatillista potentiaalia, mikä sillä sosiaali- ja terveyshuollon kentällä olisi.

Politiikoiden, ohjelmien ja toimenpiteiden ohjauskeinojen arvioinnin tulisi kattaa seuraavat näkökulmat (Rotko ym. 2011): Valtion keskeisimpiä ohjauksen muotoja ovat normi-, resurssi- ja informaatio-ohjaus. Näitä ohjausmuotoja täydentävät hankeohjaus, etu- ja jälkikäteinen valvonta sekä arviointi. Normiohjauksella tarkoitetaan laeilla, asetuksilla ja alemmanasteisilla säädöksillä toteutettua ohjausta. Resurssiohjauksella ohjataan voimavarojen suuntaamista ja käyttöä; talousarvio on keskeinen resurssiohjauksen väline. Informaatio-ohjauksen lähtökohtana on ohjauksen toteuttaminen tietoon perustuvaa informaatiota välittämällä. Näyttäisi siltä, että politiikka-asiakirjojen takana olevat päättäjät uskovat, että yksilön terveyskäyttäytymiseen voidaan vaikuttaa yksilön valintojen kautta. Asiakirjoissa ei eritellä valistuksen ja interventioiden vaikuttavuutta. HYVINVOIPA-hankkeen kolmannessa osiossa tarkastellaan juuri tätä sosiaaliselta asemaltaan eroavissa ryhmissä. On mainittava, että terveyden edistämisen politiikka elää parhaillaan vaihetta, jossa yhtäältä etsitään keinoja löytää instituutioiden ulkopuolelle pudonneet ja toisaalta kehitetään vaikuttavia työmenetelmiä. Tämä suuntaus ei politiikka-asiakirjoissa näy muutoin kuin satunnaisten hankkeiden nimeämisenä ja esittelynä. Toisaalta juuri satunnaisten hankkeiden mainitseminen kertoo siitä, että kenttä elää ja liikkuu etsien ratkaisuvaihtoehtoja. Hankkeen loppuraportissa esitetään johtopäätökset ja toimenpiteiden priorisointi terveyden edistämisen ja kestävä kehityksen edistämisen liittymäkohdista.

5.2 Ongelmakohtia terveyden edistämisen kannalta

Olellaisina toimijoina mainitaan kunnat, joiden tehtävänä on vastata asukkaidensa terveyden edistämisestä, toimintakyvyn ylläpitämisestä ja omavastuiseen elämäntapaan ohjaamisesta. Urheilu- ja liikunta-seurat, liikunta- ja kansalaisjärjestöt sekä kansalaistoiminta ovat tärkeitä, koska ne tarjoavat laajoille väestöryhmille harrastusmahdollisuuksia. Ohjelma esittää, että julkinen sektori vastaa liikunnan edellytyksistä ja liikuntajärjestöt toiminnasta. Vahvistuvana kolmantena osapuolena mainitaan yksityissektori. Yksityissektorin ”tuotteistettuun hyvinvointiin” sisältyy kuitenkin ongelmia, suurimpana sen kalleus pienituloisille. Vastuu hyvinvoinnista nähdään myös yksilöllä itsellään, riippuen hänen edellytyksistään. Julkisen sektorin tulee osallistua pienituloisten liikuntapalveluiden turvaamiseen. Keskustelu yksilön, yhteisön ja yhteiskunnan liikuntavastuista on vasta alkamassa. (OM 2008.)

Tarkastellut politiikkaohjelmat osoittavat neljä ongelmaa, miksi terveyden edistämisen politiikka ei mahdollisesti pure.

- 1) Tutkimusten mukaan pitkään jatkuva pienituloisuus on terveydelle haitallisempaa kuin lyhytaikainen pienituloisuus. Kun politiikka-asiakirjoja peilataan tähän tietoon, havaitaan, että politiikka-asiakirjoissa kirjoitetaan sängen vähän tuloeroista. Koulutus ja ammattiasema hieman tasoittavat tuloerojen ja terveyden välistä yhteyttä, mutta kuitenkin ei voida tulkita, että tulot vain välittävät koulutuksen ja ammattiaseman vaikutusta. (ks. esim. Laaksonen 2011.) Tässä on selkeä tutkimustarve, johon on syytä etsiä vastausta. HYVINVOIPA-hankkeen toinen osio tuottaa lisätietoa ja aiheen tutkimustarpeita kirjataan HYVINVOIPA-hankkeen loppuraportissa.
- 2) Kun politiikan kohderyhmistä tarkastellaan heikommin pärjääviä, on syytä kuunnella heidän omia tulkintojaan ja tarpeitaan siitä, mikä innostaisi tai voimistaisi heitä yksilöinä huolehtimaan terveydestään paremmin. Tällaiseen lähestymistapaan tarvitaan sosiaali- ja terveydenhuollon saumatonta yhteistyötä. Vielä toistaiseksi sosiaalinen hyvinvointi ja terveys kulkevat politiikka-asiakirjoissa pääasiassa erillään. Sosiaali- ja terveysalan yhdistyessä sosiaalinen hyvinvointi ei saa jäädä terveyden jalkoihin. Kohderyhmien tarkka kuunteleminen auttaisi kehittämään menetelmiä, jotka voimistavat yksilöä tekemään oma-aloitteisesti terveitä valintoja.

- 3) Hallitusohjelmat antavat ymmärtää, että rakenteelliset ongelmat tunnustetaan – niihin pyritään vaikuttamaan sosiaali- ja terveydenhuollon lainsäädäntöuudistuksen lisäksi kunnallisella tasolla esimerkiksi ympäristön suunnittelun keinoin tarjoamalla lähiliikuntapaikkoja ja kehittämällä koulun liikunta-alueita. Näiden mainintojen lisäksi rakenteiden tasolla sosiaalisen ja terveyden yhdistäminen ei juuri näy. Hallitusohjelmaa konkretisoivissa politiikka-asiakirjoissa rakenteisiin pureutuvat toimet jäävät vähäiseksi, vaikka ne tulevat mainituiksi. Ongelmana niissä on, että vastuu osoitetaan yleisesti kunnille ja päätöksentekijöille.
- 4) Valtio ohjaa politiikka-asiakirjoissa kuntia muun muassa kehittämään liikuntaa kunnallisena peruspalveluna. Kuntia veloitetaan kansanterveystalain ja terveydenhuoltolain nojalla huolehtimaan asukkaistaan. Valtion ohjauksen ongelmana kuitenkin on, että suositusten noudattaminen on kunnille vapaaehtoista. Kunnat voivat saada lisärahaa sosiaali- ja terveydenhuollon hankkeiden kautta, mutta hankkeiden juurtumisesta kuntien toimintaan ei toistaiseksi ole arvioitu.

Ruoka- ja liikuntatottumuksiin liittyviä tavoitteita on lukuisasti, mutta niitä vaivaa liiallinen yleisluontoisuus ja vastuunjaon epämääräisyys. Politiikka-asiakirjoissa ei esimerkiksi näy analyysiä siitä, miten ja minkälaisin toimintamenetelmin vallitsevissa sosiaali- ja terveydenhuollon rakenteissa on mahdollista toteuttaa terveyden edistämisen politiikkaa. Mitkä ovat kouluterveydenhuollon mahdollisuudet voimistaa koululaisia niin, että he kiinnostuvat terveydestään? Minkä verran sosiaalityössä pystytään voimistamaan asiakasta kiinnostumaan terveydestään? Politiikka-asiakirjoissa ei myöskään terveyskäyttäytymisen erilaisten ohjausmenetelmien vaikuttavuutta. Viimeksi mainittuun antaa lisätietoa HYVINVOIPA-hankkeen kolmas osio.

5.3 Kestävyyden kannalta ongelmallisia kohtia

Asiakirjoissa kestävyyskäsite on jäänyt abstraktiksi eikä sitä ole pystytty kunnolla avaamaan käytännöllisessä yhteydessä. Tämä johtuu ainakin osittain siitä, että kestävä käsite etsii edelleen sekä määritelmällisesti että sisällöllisesti paikkaansa yhteiskuntapolitiikassa. Kestävän kehityksen määritelmät ovat niin yleisiä ja väljiä, että hyvin monenlainen toiminta voidaan tulkita kestävä kehityksen edistämiseksi. Ekologisenkin kestävyys turvaaminen on mitä suurimmassa määrin sopimuksenvarainen poliittinen asia. Kun eri toimijat voivat perustella keskenään aivan vastakkaisiakin tavoitteitaan kestävyysargumenteilla, sumenee käsitys siitä, mihin kestävällä kehityksellä pyritään.

Asiakirjoissa tuodaan kyllä kestävyys eri ulottuvuuksia esiin, mutta yhteyttä kestävyys ei läheskään aina tunnusteta (ruokaturva, ruoan arvostus, liikunnan ja ruoan vaikutus terveyteen, niiden yhteisöllinen merkitys, tasa-vertaiset mahdollisuudet). Lisäksi elintarvikkeiden yhteydessä asiakirjoissa puhutaan vaihtelevasti joko vastuullisuudesta tai kestävästä kehityksestä ja tai molemmista. Ero on siinä, että vastuullisuus liittyy toimintaan, kun taas kestävyys on tavoite, mutta tämä ero ei läheskään aina selviä asiayhteydestä. Tämä käsitteellinen horjuvuus saattaa heijastua myös politiikkatavoitteiden asetteluun, jotka usein ilmaistaan vain yleisellä tasolla ilman konkreettisia osatavoitteita ja -toimenpiteitä. Jos käsitteiden sisällöt määriteltäisiin ruoka- ja liikuntakontekstissa, voitaisiin tavoitteetkin ilmaista selkeästi. Kestävyystutkimuksessa onkin korostettu tarvetta sitoa tavoitteet sellaiseen käytännön toimintaan, joka on yhteiskunnan kannalta merkityksellistä ja jonka kautta voidaan nähdä yhteydet maailmanlaajuisiin kestävyys ongelmiiin (Tappeiner ym. 2007, Tappeiner ym. 2007, DeVries & Petersen 2009, Kauffman 2009).

Myös kestävyystavoitteiden mukaisen ruoantuotannon ja -kulutuksen määrittely vaatii selvennystä. Luomuruoka on yksiselitteinen käsite; se määrittyy kansallisissa ja kansainvälisissä laeissa säädellyn tuotantotavan mukaan. Luomutuotteiden sertifiointiin ei sisälly tuotannon maantieteellistä sijaintia koskevia määräyksiä; luomuruoka voi siten olla lähellä tuotettua, mutta se voi myös olla peräisin toiselta puolelta maapalloa. Lähiruoka-käsitteestä sen sijaan on monenlaisia määritelmiä (SRE 2008, Setu 2010); lähiruoka voi olla sekä luonnonmukaisesti että tavanomaisesti tuotettua perusruokaa tai paikallisia erikoistuotteita, mutta selvästikään se ei voi olla osa kansainvälisiä ruokamarkkinoita. Sektoritutkimuksen neuvottelukunnan toi vielä näiden lisäksi käsitteen lähialuetuotanto, mutta tulkinnanvaraiseksi jää, mitä ”lähialueella” tarkoitetaan (Setu 2010). Tämä käsitteiden sekakäyttö on omiaan hämärtämään tavoitteita – hämäästi sanottu on hämäästi ajateltu. Liikunnan osalta kestävyys määrittely on toistaiseksi täysin avoin.

Kestävän kehityksen näkökulmasta kuluttajalähtöisyys kilpailukykyä vahvistavana toimintaperiaatteena saattaa olla ongelmallinen. Latvalan ym. (2011) mukaan suurella osalla suomalaisista on vakaat ruoan

kulutustottumukset, ja loppuosa on pirstoutunut useaan ryhmään, joista yksi pyrkii vähentämään eläinperäisten tuotteiden käyttöä ja lisäämään kasvien käyttöä. Valtavirran kulutustottumukset eivät tue kovin hyvin kestävä kehityksen tavoitteita (Kupiainen & Järvinen 2009). Kuluttajalähtöinen toiminta tarkoittaa kuitenkin myös tämän suuren, kulutustottumuksiltaan vakaan ryhmän palvelemista ja saattaa sen vuoksi jarruttaa elintarvikealan kestävä kehitystä.

Kuluttajaymmärryksen lisääminen koskee tietämystä tuotteiden alkuperästä, tuotantotavasta ja ympäristövaikutuksista, ja näistä teemoista kuluttajille tarjotaan monipuolista tuoteinformaatiota vastuullisten valintojen pohjaksi. Kuluttajille jaetaan myös paljon vastuuta niin ruokavalinnoissa ja ruokajätteen määrän vähentämisessä kuin oman kuntonsa ylläpitämisessä. Kuluttajilta odotetaan valmiutta maksaa laadusta, vaikka toisaalta myös todetaan, että terveellisten ja kestävien valintojen tulisi olla houkuttelevia, helppoja ja hinnaltaan edullisia. Suhtautumistapojen voi katsoa heijastavan kahta tapaa kehittää elintarviketaloutta. Tavoite kestävien valintojen helpoksi ja edulliseksi tekemisestä vertautuu elintarviketalouden yhteiskuntavastuullisuuden kehittämiseen. Laadusta maksaminen taas vertautuu elintarviketeollisuuden kasvutavoitteisiin. Kahdessa erillisessä kehitystavoitteessa on kyse hintadiskriminaatiosta, markkinoiden perustyökälistä, joka perustuu erilaatuisten ja erihintaisten tuotteiden tarjoamiseen eri kuluttajaryhmille niiden kulutushalukkuuksien mukaan. Tämä strategia maksimoi tuottajien voitot, sillä kohderyhmä on valmis maksamaan ekotuotteiden korkeasta laadusta, ja vapailla markkinoilla hinnoittelu muotoutuu kulutushalukkuuden mukaan. Ruokaan liittyvät kestävyyskysymykset ovat kuitenkin niin merkittäviä, että niitä ei pitäisi jättää markkinoiden ratkaistaviksi. Tilanteeseen tulisi siis puuttua käyttäen poliittisia ohjauskeinoja ja esimerkiksi taloudellisin kannustimilla tehdä kestävä valinnat helpoiksi ja edullisiksi. Tätä tematiikkaa käsittelee HYVINVOIPA-hankkeen neljäs osahanke.

Kiinnostavaa on, että asiakirjoissa puhutaan pääsääntöisesti nimenomaan kuluttajista, ei kansalaisista. Lähtökohtana pidetään kuluttajien odotuksia ja tarpeita ja toisaalta kiinnitetään paljon huomiota näiden tarpeiden ymmärtämiseen sekä tarpeisiin vastaamiseen. Kilpailu kuluttajista voi vääristää tilannetta niin, että kuluttajuutta pidetään yllä ja rohkaistaan kehittämällä uutuustuotteita ja luomalla kuluttajille sitä kautta yhä uusia tarpeita. Kysymyksessä ei siis välttämättä olekaan kuluttajien omat odotukset, vaan tehokkaan mielikuvamarkkinoinnin luomat tarpeet, ja kuluttajien odotuksiin vastataan tarjoamalla alati kasvava kirjo erilaisia tuotenimikkeitä ja palveluja.

Ruoasta johtuvan ympäristökuormituksen kannalta hyvin keskeinen kysymys on ruokajäte, josta iso vastuu vieritetään kotitalouksille (Jalkanen ym. 2011). Suuret kertahävikit syntyvät kuitenkin kaupan ja ruokapalvelutoiminnan piirissä, missä yksikkökohtaiset hävikit ovat monisatakertaiset verrattuna kotitalouksiin. Näitä hävikkejä olisi myös helpompi vähentää kuin kotitalouksien ”hajakuormitusta”. Elintarviketeollisuus, kauppa ja ruokapalveluyritykset muodostavat toimijaryhminä paljon yhdenmukaisempia kuin yksittäisten kotitalouksien valtava kirjo. Niin muodoin niiden toimintatapoihin voidaan helpommin puuttua asetus- ja lainsäädäntöteitse vaikkapa sanktioimalla ruoan haaskaus. Se olisi myös selkeä viesti kansalaisille ja ohjasi heidänkin toimintatapojaan.

Asiakirjoissa puhutaan varsin paljon ilmastomuutoksen torjumisesta ja kasvihuonekaasupäästöjen vähentämisestä. Tässäkin suhteessa korostetaan voimakkaasti kuluttajien vastuuta. Ilmastouskottavuudelta syö pohjaa jossain määrin se, että ilmastonmuutos nähdään suomalaisen elintarvikesektorin kannalta varsin positiivisena, ja näkymät alan kasvusta ja kansainvälisen kilpailukykyyn parantumisesta perustuvat pitkälti sen varaan (Ruokastrategia 2010).

Ruokapolitiikan peruslähtökohtana on tehdä elintarvikesektorista kasvu- ja vientiala, ja ruokasektorin kansainvälistä kilpailukykyä painotetaan. Menestyminen vientimarkkinoilla perustuu osaamiseen, korkeaan laatuun, ja tuotteiden jäljitettävyyteen. Kotimaisen huoltovarmuuden turvaamiseen kiinnitetään paljon vähemmän huomiota, ja se jää kasvu- ja vientihakuisuuden varjoon. Viennin edistämistavoitteiden yhteydessä ei kiinnitetä huomiota kohdemaiden huoltovarmuuskysymyksiin.

5.4 Mahdollisuudet edistää ihmisen ja ympäristön hyvinvointia ruokaa ja liikuntaa käsittelevien politiikka-asiakirjojen valossa

Keskeisiä toimijoita terveyden edistämisessä ovat ensisijaisesti kunnat, jotka vastaavat peruspalveluiden tuottamista, ja joita valtio ohjaa. Kansalaisjärjestöt, paikallistoimijoiden verkostot, yhdistykset ja kansanterveysjärjestöt ovat tärkeitä eritoten ihmisten osallisuuden lisääjinä. Käytetyt ohjauskeinot voivat olla informaatioon ja tiedonvälitykseen liittyviä, taloudellisia keinoja, lainsäädännöllisiä keinoja tai yhteisöjen ohjeistukseen liittyviä keinoja. Käytännön kokeiluja työttömille suunnatuista terveys- ja liikuntapalveluista on eri puolilla maata (Pohjolainen ym. 2009, Parrukoski 2010). Tässä vaiheessa itse kohderyhmän tarkka kuunteleminen kantaisi hedelmää. Huono-osaisten ihmisten ja alempien sosioekonomisten ryhmien tulkinnat terveyden ja sairauden sekä sosiaalisten tekijöiden välisistä yhteyksistä poikkeavat merkittävästi politiikka-asiakirjojen tulkinnoista. Pienituloiset ihmiset tietävät usein, miten heidän tulisi elää, mutta he eivät välttämättä jaksaa kiinnostua taloudellisen niukkuuden ja väsymyksen keskellä omasta hyvinvoinnistaan. Terveyden edistämisen politiikka voisi hyötyä pienituloisten ihmisten kuuntelemisesta kehittäessään vaikuttavia työmenetelmiä.

Kuluttajuuskasvatus keskittyy tuoteinformaatioon. Tietoisia ruokavalintoja korostetaan, ja kuluttajainformaatiolle omistetaan paljon huomiota. Tarjolla olevien tuotteiden tarpeellisuutta ei kuitenkaan kyseenalaisteta eikä kulutuskriittisyydestä puhuta mitään, vaan valikoiman runsaus nähdään kuluttajien etuna. Kansalaiskasvatuksen keinoin voitaisiin kuitenkin vaikuttaa ihmisten kulutustottumuksiin; kaikkea ei tarvitse olla kaiken aikaa saataville, vaan kaupan tarjonnassa voisi paljon vahvemmin näkyä vuodenajat ja paikallisuus. Tuotenimikkeiden valtava kirjo antaa vaikutelman laajasta vallinnanmahdollisuudesta, mutta ihmisen hyvinvoinnin kannalta tällainen näennäisvalinta ei ole kovinkaan merkityksellistä ja ruokakokeemukset latistuvat, kun mitä tahansa voi koska tahansa syödä. Ympäristön hyvinvoinnin kannalta se on peräti haitallista, ja osa tarjolla olevasta valikoimasta jää väistämättä käyttämättä. Kestävyyssnäkökulmaa ei ole ulotettu elintarvikkeiden markkinointiin, mutta kysyntään voitaisiin vaikuttaa kulutuskriittisyyttä korostavalla kansalaiskasvatuksella.

Kestävään ruoka- ja liikuntakulttuuriin kasvu pitää sisällään paitsi ympäristön huomioon ottamisen ja terveyden edistämisen näkökohdat, myös ymmärryksen luomista ruoan ja liikunnan kulttuurisesta ja yhteisöllisestä merkityksestä. Julkiset ruoka- liikuntapalvelutoimijat, koulut ja päiväkodit ovat tiennäyttäjinä kestäviin ja terveellisiin elämäntapoihin. Maksullisten palvelujen hinta on tehokas keino ohjata valintoja (Ruokastrategia 2010); tämä koskee yhtälailla ruokaa, liikuntapalveluja ja joukkoliikennettä. Keskeistä on kehittää eri sektoreilla hankintaosaamista, niin että hinnan ohella kilpailutuksessa painotetaan muitakin kestävyysluontoisuuksia (Ruokastrategia 2010, VN 2010, VN 2011). Päätöksenteossa tulisi entistä enemmän kiinnittää huomiota pitkän aikavälin kansanterveydellisiin, kansantaloudellisiin ja aluetaloudellisiin hyötyihin, joita ihmisten ja ympäristön hyvinvoinnin kohentuminen tuo mukanaan. Hyvä ravitsemus ja riittävä liikunta ovat ennaltaehkäisevää kansanterveystyötä.

Elintarvikkeiden viennin sijaan toisenlaisen lähtökohdan ruokasektorin kansainvälistymiselle tarjoaa suomalaisen elintarviketurvallisuusosaamisen tuotteistaminen vientihankkeiksi (Heiskanen ym. 2012) ja suomalaisen ruokakulttuurin vienti. Ylipäänsä ruoka-alan vienti voisi perustua enemmänkin koulutukseen, osaamiseen ja toimintatapoihin kuin varsinaisiin tuotteisiin; tällaisia ovat esim. jäljitettävyyss- ja ympäristöjärjestelmät, maatalous- ja elintarviketeknologia ja sosiaaliset innovaatiot kuten ruokakasvatus, julkiset ruokapalvelut. Jos huoltovarmuuden perustana olisi selkeästi kotimaisuuteen nojaava perusruokaturva, ruoka-alan viennin edistämisessä voitaisiin keskittyä erityistuotteisiin. Tämä voisi selventää myös tavoitteenasettelua lähi- ja luomuruokaa koskevilla linjauksilla.

5.5 Tutkimuksen kriittinen tarkastelu

Tutkimuksessa käytettiin tekstien sisältöanalyysin menetelmiä. Ne edustavat laadullista tutkimusotetta, jossa luotettavuutta ei voida perustella tilastollisin menetelmin, vaan huomiota tulee kiinnittää tulosten siirrettävyyteen, totuudellisuuteen, uskottavuuteen ja vahvistettavuuteen (Tynjälä 1991, Tuomi & Sarajärvi 2009). Myös aineiston ja tutkimuksen tekijän valinta on tutkimuksen luotettavuuden kannalta olennainen tekijä (Siljander 1995).

Siirrettävyys edellyttää niin rikasta kuvailua, että lukija voi päätellä, missä määrin tuloksia voidaan soveltaa muissa yhteyksissä. Totuudellisuutta eli sitä, missä määrin esitetyt johtopäätökset vastaavat asiakirjo-

jen sisältöjä, vahvistavat sekä raportissa käytetyt asiakirjojen suorat sitaatit että tutkimuksessa käytetty triangulaatio (Saaranen-Kauppanen & Puusniekka 2006). Tässä yhteydessä triangulaatio tarkoittaa sitä, että eri tutkijat tarkastelivat samoja aineistoja omista lähtökohdistaan, ja tulokset perustuvat kolmeen erilliseen analyysiin. Tutkijat oli valittu tähän nimenomaiseen tutkimukseen sen perusteella, että heillä oli kullakin tahollaan näyttöjä ja kokemusta tutkimuksen teemoista ja/tai tieteidenvälisestä tutkimuksesta. Tämän kompetenssin voidaan odottaa lisäävän tutkimuksen sisäistä validiteettia (Siljander 1995) samalla kun triangulaatio lisää tutkimuksen uskottavuutta vähentämällä yksittäisten tutkijoiden subjektiivisten ennakoasenteiden vaikutusta (Saaranen-Kauppanen & Puusniekka 2006). Eri lähestymistavoilla saadut tulokset ja johtopäätökset eivät ole keskenään ristiriitaisia, mikä osaltaan vahvistaa tulosten luotettavuutta.

Tutkimusaineisto käsitti kolmisenkymmentä kansallisen tason politiikkadokumenttia. Ne oli valittu siten, että ne edustavat yhteiskuntapolitiikan tuoreinta puhetta ravitsemuksen, liikunnan, terveyden edistämisen sekä kestävä kehityksen teemoista. Analyysit toteutettiin tarkastelemalla asiakirjojen sisältöjä sekä teoriaohjaavasti deduktiivisesti että induktiivisesti puhtaasti aineistolähtöisen sisältöanalyysin menetelmin. Tutkimuskysymykset tarkentuivat analyysin edetessä, joten aineisto ja päättely olivat jatkuvassa keskinäisessä vuorovaikutuksessa. Laadullisen otteen lisäksi tutkimuksessa käytettiin triangulaatiota vahvistamassa myös määrällistä tarkastelua, kun selvitettiin erityyppisten (synergia, ristiriita, ei vuorovaikutusta) vuorovaikutusten yleisyyttä.

Terveyden edistämisen kysymyksissä (luku 3.2.1) käytettiin deduktiivista analyysiä, joka tarkentui vaiheittain merkityskokonaisuuksista kohderyhmiin sekä kohderyhmien ongelmien ja toimijatahojen tunnistamiseen. Analyysin painopiste oli asiakirjojen ilmisissä. Analyysiyksikkönä oli lause, lausuma tai ajatuskokonaisuus. Aineistosta poimittiin luokitusrunkoon kuuluvien käsitteiden lisäksi myös tutkittavaa ilmiötä kuvaavia käsitteitä luokitusrunгон ulkopuolelta ja näistä muodostettiin tarkentavia uusia kategorioita.

Kestävä kehityksen tarkastelussa analyysi eteni deduktiivis-induktiivisesti (luku 3.2.2). Deduktiivisen rungon muodostivat kestävä kehityksen yleiset kriteerit, kestävä ruokahuollon kriteerit ja luomu- ja lähiruoka. Induktiivisessä vaiheessa tulokset koottiin yhteen yhdistämällä, pelkistämällä ja ryhmittelemällä eri asiakirjojen tekstisitaatit ja tulkitsemalla niitä tutkimuskysymysten kannalta. Analyysissa tarkasteltiin sekä ilmisäitä että latenteja merkityksiä.

Yhteensopivuusanalyysin lähtökohta oli induktio eli eteneminen yksityisestä yleiseen. Analyysi eteni systemaattisesti mutta joustavasti, sillä analyysissa käytettyjä luokkia ei määritely etukäteen, ja analyysin edetessä uusia luokkia muodostui jatkuvasti. Näitä yhdistelemällä ja karsimalla vuorovaikutussuhteita päädyttiin kuvaamaan 30 koodin avulla. Tämän pelkästään aineistoon pohjautuvan menetelmän ongelmana on, että se ei paljasta kaikkia mahdollisia synergioita ja se jättää useat melko selvätkin ristiriidat käsittelemättä. Analyysia voisi kehittää käyttämällä ristiriitojen ja synergioiden havaitsemiseen aineiston tietojen lisäksi myös jonkin verran omaa tulkintaa sekä aineistojen ulkopuolista lähdekirjallisuutta. Näin saataisiin selville miten paljon tilannetta voisi vielä parantaa ottamalla huomioon uudenlaisia vuorovaikutuksia. Aiheesta on tehty keskustelun herättämäksi avaus Nisosen (2012) pro gradu -työssä.

Tulokset perustuvat pitkälti aineiston kuvailuun, jonka tavoitteena oli saada mahdollisimman monipuolinen kuva tutkimustehtävän kannalta olennaisista kysymyksistä. Tulkintaa rakennettiin terveyden edistämisen ja kestävä kehityksen keskeisistä lähtökohdista. Aineistoon paneutumalla etsittiin asiakirjojen keskeiset teemat, jotka kytkettiin tähän viitekehukseen. Viime kädessä lukija arvioi tutkimusta ja tulosten luotettavuutta omassa viitekehyksessään ja omista lähtökohdistaan kokemustensa ja tulkintojensa perusteella. Lukijoiden voidaan katsoa edustavan vertaisarviointia, ja tulosten luotettavuutta arvioitaessa heidän palautteensa on arvokasta, ja palaute on tärkeää saattaa tutkijoiden tietoon.

---

6 Johtopäätökset

Tässä johtopäätösluvussa pohditaan kestävästä kehitystä yhteiskuntapolitiikan yläkäsitteenä, jolloin kestävyiden tulisi näkyä läpi kaiken yhteiskuntapolitiikan. Kestävyttä pohditaan suhteessa terveyden edistämiseen ja ruoka- ja liikuntapolitiikkaan. Tämän jälkeen kestävästä kehitystä tarkastellaan suhteessa sen kolmeen ulottuvuuteen eli taloudelliseen, ekologiseen ja sosiaaliseen kestävyys ja esitetään joitakin tutkimustarpeita. Tämän raportin johtopäätöksiä kehitetään myöhemmin HYVINVOIPA-hankkeen loppuraportissa, jossa hyödynnetään hankkeen kaikkien osioiden tuloksia.

Terveyden edistäminen ja kestävä kehitys on verrattain helppo yhdistää toisiinsa ruoan ja ravitsemuksen kautta ottamalla suosituksissa lähellä tuotetut, kotimaiset ja sesonginmukaiset tuotteet sekä ruokakulttuuriin liittyvänä näkökohtana tuomalla esiin ateriaritmin sekä rauhallisen ja miellyttävän ateriointitilanteen merkitystä. Nämä asiat kuuluvat ruokapolitiikan piiriin. Liikunta on hankalampi istuttaa tähän yhteyteen, eikä se ole tarpeenkaan. Sen sijaan liikunta ja ravitsemus ovat kiinteästi kytköksissä toisiinsa terveyden edistämisen näkökulman kautta, mikä näkyy sinä, että nykyisin ravitsemussuosituksiin on sisällytetty myös liikuntasuositukset (VRN 2005).

Kestävän liikunnan kriteereitä ei vielä ole, mutta tarve tuoda kestävä kehityksen periaatteet ja tavoitteet liikunnan yhteyteen on tunnustettu (Setu 2010, VN 2010). Kytköksiä asiakirjoissa jo onkin; puhutaan mm. kansalaisten tasavertaisista mahdollisuuksista liikuntaan sekä arkiliikunnasta, työmatkaliikunnasta ja hyötyliikunnasta (SRE 2008). Edistämällä lähiliikuntaa ja lisäämällä monikäyttötiloja vähennetään vapaa-aikaan liittyvän liikenteen ympäristökuormitusta. Asiakirjoissa mainitaan usein kestävyystavoitteiden yhteydessä sesonginmukainen ruoka. Sen sijaan mainintoja sesonginmukaisen eli vuodenaikaisliikunnan vahvistamisesta ei ole; se voisi olla askel kohti nykyistä kestävämpiä liikuntamuotoja; enemmän kiekko- ja kaukaloita ja luistelua ja hiihtomahdollisuuksia ulos, vähemmän rakennettuja halleja ja hiihtoputkia ja vähemmän lämmitettyjä jalkapallokenttiä ja uimahalleja.

Kestävän kehityksen kolmesta ulottuvuudesta taloudellinen kestävyys on juurtunut vahvimmin suomalaiseen yhteiskuntapolitiikkaan. Talousnäkökulma otetaan huomioon nykypolitiikassa käytännössä aina, aiheesta riippumatta. Talouskysymykset on integroitu politiikkaan (Lafferty & Hovden 2003) jopa niin, että talous on politiikan retorisesti ohjaava voima (ks. Kantola 2010). Siten talous luonnollisesti näkyy niin ruoka- ja ravitsemuspolitiikassa kuin terveyden edistämisen politiikassakin. Väestön terveyden edistämällä ja elintasosairauksien ehkäisemisellä haetaan kestävä kansantaloutta.

Kestävän kehityksen ulottuvuuksista ympäristöä tarkastellaan politiikassa vaihtelevasti, pääasiassa silloin, kun kyse on suoranaisesti vaikkapa ilmastonmuutoksesta, saastumisesta tai vesistöjen tilasta. Talouden ja ympäristön välisiä kytköksiä näkyy yhä useammin, sen sijaan sosiaalisen ja ympäristöllisen ulottuvuuden välinen side on politiikka-asiakirjoissa ohut. Tutkimuksessa on kuitenkin jo alkanut näkyä sosiaalisen ja ekologisen kestävyiden yhdistäviä puheenvuoroja (Helne ym. 2012).

Vaikka terveyden edistämisen politiikassa ei ole puhuttu kestävyiden käsitteistöllä, politiikka on kuitenkin pyritty rakentamaan kestäväksi. Hyvä terveys nähdään sekä kansantalouden kilpailuetuna että yksilön etuna. Kestävyys on eurooppalaisessa politiikassa saamassa uuden ulottuvuuden, kun puhutaan sosiaalisista investoinneista. Tällöin kyse on yksilön toimintakykyyn panostamisesta, jolloin hänen arvonsa paranee tehokkuuden myötä. Viime kädessä tällöinkin kysymys on talouden kestävydestä. Taloudelliseen eriarvoisuuteen puuttuminen puolestaan vie kohti sosiaalisesti kestävämpää yhteiskuntaa.

Kestävään kehitykseen kuuluu olennaisena osana sen eri ulottuvuuksien yhtäaikaista, koordinoitua ja johdonmukaista edistämistä. Hyvästä tasapainosta näkökulmien välillä ollaan kuitenkin vielä kaukana, mikä johtuu pitkälti kestävä kehityksen käsitteen yleisluontoisuudesta. Keskustelu kuitenkin syvenee ja laajenee: esimerkiksi sosiaalinen ulottuvuus on kytketty ikääntyvän yhteiskunnan kestävä kehitykseen vasta hiljattain (esim. Kautto 2011).

Koska yhteiskuntapolitiikassa otetaan väistämättä kantaa myös kestävyyskysymyksiin, se kannattaa tehdä tietoisesti. Muutokselta katoaa suunta ja päämäärä, jos tavoitteenasettelu on kovin väljää ja yleistä. Siksi kestävyiden käsite kannattaa tuoda käytäntöön. Käsitettä pitää myös avata tarkastelemalla, mitä sen peri-

aatteet voisivat tarkoittaa juuri kulloisessakin tilanteessa ihmisen ja yhteisön arjessa. Mitä kestävä kehitys tässä yhteydessä merkitsee, mitkä ovat taloudelliset, ekologiset ja sosio-kulttuuriset reuna-ehdot, joiden puitteissa toimitaan ja minkälaisia esteitä kestävää kehitystä tukevien toimintatapojen omaksumisessa tässä tilanteessa/tällä alueella on? Käytännön toimenpiteet mietitään tältä pohjalta ja ne tulee suunnitella yhdessä toimijoiden kanssa; olosuhteet, resurssit ja toimintakulttuuri vaihtelevat, ja sen vuoksi toimenpiteet tulee räätälöidä sen mukaan.

Kun verorahoja käytetään ihmisten ja ympäristön hyvinvoinnin kohentamiseen, on kustannustehokkaampaa pyrkiä tekemään ennakolta viisaita ja kestäviä ratkaisuja sen sijaan että tyydytään ratkomaan kestävämmistä ratkaisuista aiheutuneita ongelmia jälkikäteen – jäädään touhuamaan ikään kuin piipun päähän. Sen vuoksi on tärkeää, että ruoka-, liikunta- sekä sosiaali- ja terveystalouden aloilla edetään samaan suuntaan eikä niin, että yhden osa-alueen myönteinen kehitys aiheuttaa ongelmia jollakin toisella osa-alueella. On perusteltua tuoda kestävä kehitys periaatteet myös ruoka-, liikunta- sekä sosiaali- ja terveystalouteen, sillä yhteiskuntapolitiikoiden tavoitteet saadaan virtaviivaistettua, kun osa-alueitten kehitystarpeita tarkastellaan kestävä kehityksen periaatteiden pohjalta.

Tämä HYVINVOIPA-hankkeen ensimmäinen vaihe osoittaa joitakin selkeitä jatkotutkimustarpeita. Tarvitaan tutkimusta heikossa sosioekonomisessa asemassa ja syrjäytymisvaarassa olevan suuren väestöosan hyvinvoinnista kuuntelemalla myös kohderyhmiä (Hänninen & Karjalainen 2012). Oleellinen osa tutkimustiedon hyödyntämistä politiikan tekemiseksi on tutkimustiedon muokkaaminen päätöksentekijöiden kannalta arviointikelpoiseen muotoon ja käytännön ratkaisuvaihtoehtoja tarjoavaksi. Keskeistä on kestävyyskysymysten avaaminen konkreettisessa asiayhteydessä, niiden kontekstualisointi. Ulkoisvaikutusten kvantifiointi ja niiden huomioonottaminen päätöksenteossa on toistaiseksi lähes tutkimaton kokonaisuus. Tämä koskee sekä väestön terveyden edistämistä tukemalla terveellisiä liikunta- ja ruokavalintoja että huoltovarmuus- ja ympäristökysymyksiä ottamalla huomioon ruoantuotannon koko ketju tuotantopanoksista alkaen. Tarvitaan myös hallinnonaloilla tapahtuneiden toimenpiteiden, ohjelmien ja strategioiden tarkistamista, esimerkkinä Terveyden edistämisen ohjelman tuloksellisuusarviointi (Valtiontalouden tarkastusvirasto 2010). Näitä jatkotoimenpiteitä työstetään projektin loppuraportissa.

- Ayres, R.U., van den Bergh, J.C.J.M. & Gowdy, J.M. 2001. Strong versus weak sustainability: economics, natural sciences, and "consilience". *Environmental Ethics* 23, 2: 155–168.
- Ahvenharju, S., Lonka, H., Nikula, J. & Patha, A. 2008. MMM:n Luonnonvarastrategian arviointi. Loppuraportti. Gaia Consulting. Saatavissa tä: http://www.mmm.fi/attachments/ymparisto/luonnonvara/5oLDFTUR6/MMM_Luonnonvarastrategian_arviointi_loppuraportti_Gaia_01_07_2008.pdf. 50 s.
- Cabezas, H., Pawlowski, C.W., Mayer, A.L. & Hoagland, N.T. 2005. Sustainable systems theory: ecological and other aspects. *Journal of Cleaner Production* 13, 5: 455–467.
- DeVries, B. & Petersen, A. 2009. Conceptualizing sustainable development. *Ecological Economics*; *Ecological Economics* 68, 4: 1006–1019.
- Ehrenfeld, J. 2008. *Sustainability by Design: A Subversive Strategy for Transforming our Consumer Culture*. New Haven: Yale University Press. 233 s.
- FAO 2010. Definition of sustainable diets. International scientific symposium "Biodiversity and sustainable diets united against hunger". Rome: FAO Headquarters. s. 1–2.
- Gliessman, S. R. 2007. *Agroecology. The ecology of sustainable food systems*. New York: Taylor & Francis Group LLC. 384 s.
- Heinämäki, L. 2012. Valtionhallinnon ohjelmaohjaus kuntien sosiaali- ja terveydenhuollossa 2000-luvulla. Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen tutkimus 75/2012. Väitöskirja. Tampere: Juvenes Print – Tampereen Yliopistopaino Oy. Saatavissa internetistä: <http://www.julkari.fi/handle/10024/80407>
- Heiskanen, E., Perrels, A., Nissinen, A., Berghäll, E., Liesimaa, V. & Mattinen, M. 2012. (toim.) Ohjauskeinoja asumisen, henkilöliikenteen ja ruoan ilmastovaikutusten hillintään. Yksityiskohtaiset ohjauskeinokuvaukset. Suomen Ympäristökeskuksen Raportteja 8/2012. Suomen ympäristökeskus. Saatavissa internetistä: <http://www.ymparisto.fi/download.asp?contentid=135126&lan=fi>. 143 s.
- Helakorpi, S., Holstila, A.-L., Virtanen, S. & Uutela, A. 2012. Suomalaisen aikuisväestön terveyskäyttäytyminen ja terveys, kevät 2011. THL:n Raportti 45/2012. Saatavissa tä: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-245-566-6>
- Helenius, J. 2011. GHG emissions of food. 2011. Viitattu 26.3.2012. Saatavissa tä: <http://www.helsinki.fi/henvi/yvv/esitykset/helenius.pdf>.
- Helne, T., Hirvilammi, T. & Laatu, M. 2012. Sosiaalipolitiikka rajallisella maapallolla. Kelan tutkimusosasto, Helsinki 2012. Tampere: Juvenes Print – Tampereen Yliopistopaino Oy. Saatavissa internetistä: <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/34643>
- Hesselink, F., van Kempen, P.P. & Wals, A. (toim.). 2000. *ESDebate: International on-line debate on education for sustainable development*. IUCN, Gland, Switzerland.
- Hiilamo, H. 2011. Uusi hyvinvointivaltio. Like.
- Hänninen, S. 2009. Johan on markkinat – eriarvoisuus Suomen terveystaloudessa. Teoksessa: Koivusalo, M., Ollila, E. & Alanko, A. (toim.). *Kansalaisesta kuluttajaksi*. Helsinki: Gaudeamus. s. 48–78.
- Jantunen, J. & Kosola, M.-L. 2011. Ympäristöpoliittisten ohjelmien ja strategioiden keskinäinen koherenssi. Suomen ympäristökeskuksen raportteja 17/2011. 34 s.

Jalkanen, L., Reinikainen, A., Katajajuuri, J. & Silvennoinen, K. 2011. Ruokahävikin määrä ja hallinta ravintola-alalla. *Elintarvike ja Terveys* 3/2011: 56–59.

Kantola, A. 2010. Kilpailukyky politiikan valtastrategiana. Teoksessa: Kaisto, J. & Pyykkönen, M. (toim.). *Hallintavalta*. Helsinki: Gaudeamus. s. 97–118.

Karjalainen, J. 2000. Ruokapankkien paikallinen vaikuttavuus. Teoksessa: Heikkilä, M., Karjalainen, J. & Malkavaara, M. (toim.). *Kirkonkirjat köyhyydestä. Kirkkopalvelujen julkaisuja 5*. Pieksämäki: Kirjapaino Raamattutalo Oy. s. 267–290.

Kauffman, J. 2009. Advancing sustainability science: report on the International Conference on Sustainability Science (ICSS). *Sustainability Science* 4, 2: 233–242.

Kautto, M. 2011. Eläkkeet, eläkkeensaajat ja eläkepolitiikka. Teoksessa: Kautto, M. (toim.). *Eläkkeet ja eläkkeensaajien toimeentulo 2000–2010. Eläketurvakeskuksen raportteja 4/2011*: 25–44. Vaasa: Waasa Graphics Oy. Saatavissa

tä: http://www.etk.fi/fi/service/julkaisut/440/julkaisut?contentPath=fi%2Fjulkaisut%2Ftutkimusjulkaisut%2Fraportit%2Felakkeet_ja_elakkeensaajien_toimeentulo_2000_2010&pageOffset=0&firstTime=false

Kerätär & Karjalainen 2010. Työttömien työkyvyn arviointi- ja terveystalvet. TEM raportteja 2010/11. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö. 35 s. Saatavissa

tä: http://www.tem.fi/files/29341/TEM_raportti_10_2011.pdf

Kestävän kehityksen toimikunta 2006. Kestävää kehitystä edistävän kasvatuksen ja koulutuksen strategia ja sen toimeenpanosuunnitelma vuosille 2006–2014. Kestävän kehityksen toimikunnan koulutusjaosto. Viitattu 26.3.2012. Saatavissa

tä: <http://www.ymparisto.fi/download.asp?contentid=48169&lan=fi>.

Koivusilta, L. 2011. Terveyskäyttäytyminen. Teoksessa: Laaksonen, M. & Silventoinen, K. (toim.). *Sosiaaliepideologia. Väestön terveyserot ja terveyteen vaikuttavat sosiaaliset tekijät*. Helsinki: Gaudeamus. s. 123–141.

Korkman, S. 2011. Onko hyvinvointivaltioilla tulevaisuutta? Helsinki: Yliopistopaino. Saatavissa internetistä: www.eva.fi/wp-content/uploads/2011/03/Hyvinvointivaltio.pdf

Kottila, M. 2011. Luomualan kasvu ja kehitysohjelma 2011–2015. Saatavissa internetistä:

<http://www.luomu.fi/wp-content/uploads/2011/08/Luomualan-kasvu-ja-kehitysohjelma.pdf>. Pro Luomury. 10 s.

KULTU 2005. Vähemmästä enemmän ja paremmin. Kestävän kulutuksen ja tuotannon toimikunnan (KULTU) ehdotus kansalliseksi ohjelmaksi. 168 s.

Kupiainen, T. & Järvinen, E. 2009. Miksi kuluttaja ostaa valmisruokaa? Valmisruokien valintaan vaikuttavat tekijät eri kuluttajaryhmissä. MTT:n selvityksiä 174. 96 s. Saatavissa

tä: <http://www.mtt.fi/mtts/pdf/mtts174.pdf>.

Laaksonen, M. 2011. Aineelliset ja taloudelliset tekijät. Teoksessa: Laaksonen, M. & Silventoinen, K. (toim.). *Sosiaaliepideologia. Väestön terveyserot ja terveyteen vaikuttavat sosiaaliset tekijät*. Helsinki: Gaudeamus. s. 177–194.

Lafferty, W.M. & Hovden, E. 2003. Environmental Policy Integration: Towards an Analytical Framework, *Environmental Politics*, 12, 3: 1–22.

Lang, T. & Heasman, M. 2004. *Food Wars - The Global Battle for Mouths, Minds and Markets*. London: Earthscan. 365 s.

Latvala, T., Niva, M., Mäkelä, J., Pouta, E., Heikkilä, J., Koistinen, L., Forsman-Hugg, S. & Kotro, J. 2011. Meat consumption patterns and intentions for change among Finnish consumers, *European Association of Agricultural Economists*. Saatavissa internetistä: <http://purl.umn.edu/114393>.

- Marmot M. 2004. Status syndrome. How your social standing affects your health? London: Bloomsbury.
- Mayring, P. 2000. Qualitative content analysis. Forum Qualitative Social Research 1(2). Saatavissa internetistä: <http://www.utsoc.utoronto.ca/~kmacd/IDSC10/Readings/text%20analysis/CA.pdf>. Viitattu 20.11.2012.
- MEA 2005. Millennium Ecosystem Assessment. Ecosystems and Human Well-being: Synthesis. Cited anuary 8 J2010. 2005. Saatavissa internetistä: <http://www.millenniumassessment.org/documents/document.356.aspx.pdf>
- Michie, S., van Stralen, M.M. & West, R. 2011. The behaviour change wheel: A new method for characterising and designing behaviour change interventions. Implementation Science 6, 1: 42.
- MMM 2001. Maa- ja metsätalousministeriön luonnonvarastrategia. Uusiutuvien luonnonvarojen kestävä käyttö. MMM:n julkaisuja 8b/2001. Maa- ja metsätalousministeriö. Helsinki: Painopörssi Oy. Saatavissa internetistä: http://www.mmm.fi/attachments/ymparisto/luonnonvara/5nRXCTq5r/MMM_luonnonvarastrategia.pdf. 94 s.
- MMM 2004. Saatavissa tältä: <http://www.mmm.fi/fi/index/etusivu/ymparisto/luonnonvaramittarit.html>
- Nisonen, S. 2012. Ympäristöpolitiikan integraatio terveys-, maatalous- ja elintarvikesektoreilla. Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto, bio- ja ympäristötieteiden laitos.
- OM 2006. Kestävän kehityksen edistäminen koulutuksessa/ BALTIC 21E -ohjelma; Baltic 21E -ohjelman toimeenpano sekä kansallinen strategia YK:n kestävä kehitys edistävän koulutuksen vuosikymmentä (2005–2014) varten. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 36:2002. Helsinki: Opetusministeriö – Yliopistopaino. Saatavissa tältä: http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2006/liitteet/opm_9_tr06.pdf. 90 s.
- OM 2008. Liikkuva ja hyvinvoiva Suomi 2010-luvulla. Ehdotus kansalliseksi liikuntaohjelmaksi julkisen ohjauksen näkökulmasta. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2008:14. Helsinki: Opetusministeriö, Kulttuuri-, liikunta- ja nuorisopolitiikan osasto. Saatavissa tältä: <http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2008/liitteet/tr14.pdf?lang=fi>. 101 s.
- OPH 2004. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004. Vammala. Saatavissa tältä: http://www02.oph.fi/ops/perusopetus/pops_web.pdf. Opetushallitus.I. 320 s.
- Pajukoski, M. 2009. Suojelu, markkinat ja politiikka – sääntely kansalaisen terveyden takeena. Teoksessa: Koivusalo, M. & Ollila, E. & Alanko, A. (toim.). Kansalaisesta kuluttajaksi. Helsinki: Gaudeamus. s. 79–105.
- Palola, E. 2010. Sosiaalipolitiikka Lissabonin strategiassa. Teoksessa: Hänninen, S., Palola, E. & Kai-vonurmi, M. (toim.). Mikä meitä jakaa? Sosiaalipolitiikkaa kilpailuvaltiossa. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, Teema 7. Helsinki: Yliopistopaino. s. 27–52. Saatavissa internetistä: www.thl.fi/thl-client/pdfs/57a41f5a-82e5-42af-994d-1a848a200c35
- Parrukoski, S. (toim.). Myllypuron diakoniatyö ja elintarvikejakelu. Teoksessa: Bardy, M. & Parrukoski, S. (toim.). Hyvinvointi ilmastomuutoksen oloissa. Helsinki: Yliopistopaino.
- Patel, R. 2008. Stuffed and Starved: The Hidden Battle for the World Food System. UK: Portabello Books. 416 s.
- Pekurinen, M., Erhola, M., Häkkinen, U., Jonsson, P.M., Keskimäki, I., Kokko, S., Kärkkäinen, J., Widström, E. & Vuorenkoski, L. 2011. Sosiaali- ja terveydenhuollon monikanavaisen rahoituksen edut, haitat ja kehittämistarpeet. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL), Raportti 4/2011. Unigrafia Oy, Helsinki. 116 s. Helsinki. Saatavissa internetistä: <http://www.thl.fi/thl-client/pdfs/6c098cb6-fe4d-4915-83ed-58d51df6807c>

- Pohjolainen, P., Tiihonen, A., Simonen, M., Takala, K. & Sulander, T. 2009. Pitkäaikaistyöttämien terveys, toimintakyky ja elintavat. Hämeenkyrön kehittämishankkeen tuloksia. Ikäinstituutti Raportteja 5/2009.
- Rahkonen, O., Laaksonen, M., Lallukka, T. & Lahelma, E. 2011. Sosiaaliluokkien välisten terveyserojen selittäminen ja niiden vähentämisen haaste. Esimerkkinä työkyvyttömyyseläkkeelle joutuminen. Janus 19, 4: 342–357
- Risku-Norja, H., Kurppa, S., Silvennoinen, K., Nuoranne, A. & Skinnari, J. 2010. Julkiset ruokapalvelut ja ruokakasvatus: arjen käytäntöjen kautta kestäväan ruokahuoltoon. MTT Kasvu 10. Jokioinen: MTT. 51 s.
- Rotko T., Aho, T., Mustonen, N. & Lamminmäki, E. 2011. Kapeneeko kuilu? Tilannekatsaus terveyserojen kaventamiseen Suomessa 2007-2010. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Raportti 8, 2011. Ruokastrategia 2010. Huomisen ruoka - Ehdotus kansalliseksi ruokastrategiaksi. 2010a. Saatavissa internetistä: http://www.mmm.fi/attachments/mmm/tiedotteet/5qZTC31Sw/Huomisen_ruoka_-_Ehdotus_kansalliseksi_ruokastrategiaksi.pdf.
- Saaranen-Kauppinen, A. & Puusniekka, A. 2006. KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto [verkojulkaisu]. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto [ylläpitäjä ja tuottaja]. Saatavissa internetistä: <http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/> Viitattu 10.11.2012.
- Saari, J. 2012 Onnellisuuspolitiikka. Kohti sosiaalisesti kestävää Suomea. Jyväskylä: Bookwell Oy. Saatavissa internetistä: http://sorsaoundation.fi/kategoria/julkaisutSetu_2010.
- Setu 2010. Elintarvikevalintojen ja ohjauskeinojen haasteet globaalissa toimintaympäristössä. Saatavissa internetistä: Sektoritutkimuksen neuvottelukunta. Osaaminen, työ ja hyvinvointi. Sektoritutkimuksen neuvottelukunnan julkaisuja 1/2010. 63 s. http://www.hare.vn.fi/upload/Julkaisut/15733/4591_Setu_1-2010.pdf
- Siljander, P. 1995. Teksti ja todellisuus–laadullisten aineistojen tulkinnan edellytyksistä. Teoksessa: Eskola, J., Mäkelä, J. & Suoranta, J. (toim). Ihmistieteiden 1990-luvun metodologiaa etsimässä. Keskustelua kasvatus- ja sosiaalitieteiden 1990-luvun metodologiasta. Julkaisuja C 8. Lapin yliopisto, kasvatustieteellinen tiedekunta.
- SITRA 2010. Kansallinen luonnonvarastrategia: Älykkäästi luonnon voimin. Saatavissa: <http://www.sitra.fi/julkaisut/muut/Kansallinen%20luonnonvarastrategia.pdf>.
- SRE 2008. Suomalaisen ruokakulttuurin edistämishjelma. Helsinki: Maa- ja metsätalousministeriö. 11 s. Saatavissa internetistä: http://www.sre.fi/ruoka.fi/www/fi/liitetiedostot/Microsoft_Word_-_ruokakulttuuriohjelma_paeiv.pdf
- SRE 2011. Suomalaisen ruokakulttuurin edistämishjelma. Loppuraportti. Helsinki: Maa- ja metsätalousministeriö. 38 s. Saatavissa: http://www.sre.fi/ruoka.fi/www/fi/liitetiedostot/sre_loppuraportti.pdf.
- STM 2008. Periaatepäätös terveyttä edistävän liikunnan ja ravinnon kehittämislinjoista. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. 20 s. Saatavissa: http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=28707&name=DLFE-3875.pdf&title=Valtioneuvoston_periaatepaatos_terveytta_edistavan_liikunnan_ja_ravinnon_kehittamislinjoista_fi.pdf:
- STM 2010. Joukkoruokailun kehittäminen Suomessa. Joukkoruokailun seuranta- ja kehittämistyöryhmän toimenpidesuositus. Sosiaali- ja terveysministeriö. Selvityksiä 2010:11 Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. 82 s.
- STM 2011. Sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämistä, kehittämistä ja valvontaa koskevan lainsäädännön uudistaminen. Peruslinjauksia valmistelevan työryhmän loppuraportti 2011:7. Sosiaali- ja terveysministeriö. Saatavissa: http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?p_l_id=11315&folderId=3320152&name=DLFE-16068.pdf

STM 2012. Sosiaali- ja terveydenhuollon kansallinen kehittämisohjelma. KASTE 2012-2015. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisu. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. 58 s.

SusFoodEraNet 2012. Sustainable food production and consumption. EU 7th framework program. Saatavissa internetistä: <http://www.susfood-era.eu/index.php?index=30>. Viitattu 19.10.2012.

SVT 2009. Suomen virallinen tilasto Tulonjakotilasto. Pienituloisuus 2009. Pienituloisuuden, köyhyyden ja syrjäytymisen mittareista. Helsinki: Tilastokeskus. Viitattu 16.5.2012. Saatavissa internetistä: http://www.stat.fi/til/tjt/2009/02/tjt_2009_02_2011-01-26_kat_005_fi.html

Tappeiner, G., Tappeiner, U. & Walde, J. 2007. Integrating disciplinary research into an interdisciplinary framework: A case study in sustainability research. Environmental Modeling and Assessment 12, 4: 253–256.

TEM 2008. Kuluttajapoliittinen ohjelma vuosille 2008–2011. Työ- ja elinkeinoministeriö. Edita Publishing Oy. 57 s. Saatavissa internetistä: http://www.tem.fi/files/20019/TEMjul_23_2008_konserni.pdf.

TEM 2010. Älykäs ja vastuullinen luonnonvaratalous. Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle 69/2010. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö. Saatavissa
tä: http://www.tem.fi/files/28516/TEM_69_2010_netti.pdf. 72 s.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. 5. uudistettu painos. Helsinki: Tammi.

Tynjälä, P. 1991. Kvalitatiivisten tutkimusmenetelmien luotettavuudesta. Kasvatus 22 (5-6): 387–398.

UN 2005. Johannesburg Plan of Implementation. Saatavissa
tä: http://www.un.org/esa/sustdev/documents/WSSD_POI_PD/English/POIToc.htm. Viitattu 16.4.2012.

UN 2012. Sustainable development dialogues. Saatavissa internetistä: <http://webtv.un.org/meetings-events/human-rights-council/universal-periodic-review/watch/sustainable-development-as-an-answer-to-the-economic-and-financial-crises-sustainable-development-dialogues-rio20/1693045388001>. Viitattu 15.6.2012

VN 2006a. Kohti kestäviä valintoja. Kansallisesti ja globaalisti kestävä Suomi. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 5/2006. Kestävän kehityksen toimikunta 2006. 136 s.

VN 2006b. Valtioneuvoston periaatepäätös kansallisesti kestävä kehityksen strategiasta. Helsinki: Valtioneuvosto. 1 s. Saatavissa internetistä: <http://www.ymparisto.fi/download.asp?contentid=60377>

VN 2007a. Lapset, nuoret ja perheet. Hallituksen politiikkaohjelma. Helsinki: Valtioneuvosto. 11 s. Saatavissa internetistä: http://valtioneuvosto.fi/tietoarkisto/politiikkaohjelmat-2007-2011/lapset/ohjelman-sisaeltoe/HPO_Lapset_HSA2007.pdf.

VN 2007b. Pääministeri Matti Vanhasen II hallituksen ohjelma. Valtioneuvoston kanslia. 86 s. Saatavissa internetistä: <http://www.aka.fi/Tiedostot/Strategiat/hallitusohjelma2007.pdf>

VN 2007c. Terveiden edistäminen. Hallituksen politiikkaohjelma. Helsinki: Valtioneuvosto. 18 s. Saatavissa internetistä: <http://valtioneuvosto.fi/tietoarkisto/politiikkaohjelmat-2007-2011/terveys/fi.jsp>.

VN 2008. Valtioneuvoston periaatepäätös liikunnan edistämisen linjoista. Helsinki: Valtioneuvosto. 5 s. Saatavissa
tä: http://www.minedu.fi/OPM/Liikunta/liikuntapolitiikka/linjaukset_ohjelmat_ja_hankkeet/liitteet/VN_periaatepaatos_111208.pdf

VN 2010. Valtioneuvoston selonteko ruokapolitiikasta. Helsinki: Valtioneuvosto. 19 s. Saatavissa internetistä: http://www.mmm.fi/attachments/maatalous/maatalouspolitiikka/newfolder_14/5tTDQgJLk/selontet
tä: http://www.mmm.fi/attachments/maatalous/maatalouspolitiikka/newfolder_14/5tTDQgJLk/selontekos_uomi.pdf

VN 2006b. Valtioneuvoston periaatepäätös kansallisesti kestävä kehityksen strategiasta. Saatavissa internetistä: <http://www.ymparisto.fi/download.asp?contentid=60377>. Helsinki: Valtioneuvosto. 1 s.

VN 2011. Pääministeri Jyrki Kataisen hallituksen ohjelma. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia. 90 s. Saatavissa internetistä: <http://www.vn.fi/hallitus/hallitusohjelma/pdf332889/fi.pdf>

VRN 2005. Suomalaiset ravitsemussuositukset – ravinto ja liikunta tasapainoon. Helsinki: Valtion ravitsemusneuvottelukunta. 18 s. Saatavissa
tä: <http://wwwb.mmm.fi/ravitsemusneuvottelukunta/FIN11112005.pdf>

VRN 2008. Kouluruokasuositus. Helsinki: Valtion ravitsemusneuvottelukunta. 16 s.

VRN 2010. Ravitsemussuositukset ikääntyneille. Helsinki: Valtion ravitsemusneuvottelukunta. 56 s. Saatavissa internetistä: http://wwwb.mmm.fi/ravitsemusneuvottelukunta/Suositus_ikaantyneet_080909.pdf

WCED 1987. Our common future. Oxford: Oxford University Press. 400 s.

Wilderer, P.E., Schroeder, E.D. & Kopp, H. Global sustainability. The impact of local cultures. New perspective to science and engineering, economy and politics. Wiley. 240 s. {{1373 Ministry of the Environment 2009}}

Wolff, L. 2004. Ympäristökasvatus ja kestävä kehitys: 1960-luvulta nykypäivään.
Teoksessa: Cantell, H. (toim.). Ympäristökasvatuksen käsikirja. Jyväskylä: PS-kustannus. s. 18–29.

WSSD 2002. Johannesburg summit 2002. Saatavissa
tä: http://www.un.org/jsummit/html/media_info/press_kit/fact1_overview.pdf

Yli-Viikari, A., Hietala-Koivu, R., Huusela-Veistola, E., Hyvönen, T., Perälä, P. & Turtola, E. 2007. Evaluating agri-environmental indicators (AEIs) - Use and limitations of international indicators at national level. Ecological Indicators 7, 1: 150–163.

Yli-Viikari, A., Risku-Norja, H. & Aakkula, J. 2012. Sustainability indicators – providing policy indications or just adding informative chaos? Journal of Sustainable Agriculture 36, 1-2: 127–150.

Yli-Viikari, A., Risku-Norja, H., Nuutinen, V., Heinonen, E., Hietala-Koivu, R., Huusela-Veistola, E., Hyvönen, T., Kantanen, J., Raussi, S., Rikkinen, P., Seppälä, A. & Vehmasto, E. 2002. Agri-environmental and Rural Development Indicators: A Proposal. Agrifood Research Reports 5. Jokioinen: MTT Agrifood Research Finland, Finland. Saatavissa internetistä: <http://www.mtt.fi/met/pdf/met5.pdf>. 102 s.

YM 1998. The Finnish government's programme for sustainable development. 254. Ministry of Environment. Saatavissa internetistä: <http://www.environment.fi/>. Viitattu 15.5.2005. 51 s.

YM 2008. Ehdotus kestävien hankintojen toimintaohjelmaksi. Julkisten hankintojen työryhmän ehdotus Helsinki: Ympäristöministeriö. 82 s. Saatavissa
tä: <http://www.ymparisto.fi/download.asp?contentid=80568&lan=FI>

YM 2009. Kansallinen kestävä kehityksen kokonaisarviointi 2009. Helsinki: Ympäristöministeriö. 82 s. Saatavissa internetistä: <http://www.ymparisto.fi/download.asp?contentid=113216&lan=sy>.

Liitteet

Liite 1. Aineisto ja työnjako

Asiakirjat	SN*	HR**	AI**
Hallitusohjelmat			
Hallitusohjelma 2007		X	X
Hallitusohjelma 2011	X	X	X
Politiikkaohjelmat			
Lasten nuorten ja perheiden politiikkaohjelma 2007		X	X
Terveyden edistämisen politiikkaohjelma. 2007		X	X
Toiminta- ja edistämishjelmat			
Kuluttajapolitiittinen ohjelma 2008		X	
Liikkuva ja hyvinvoiva Suomi. ehdotus kansalliseksi liikuntaohjelmaksi 2008		X	X
Ruokakulttuurin edistämishjelma 2010	X	X	X
Ehdotus kestävien hankintojen toimintaohjelmaksi 2008	X	X	
Kestävän tuotannon ja kulutuksen ohjelma 2005	X	X	
Perusopetuksen opetussuunnitelma 2004		X	
Strategiat			
Kansallinen ruokastrategia 2010	X	X	X
Kansallinen kestävä kehityksen strategia 2006	X	X	
Luonnonvarastrategia 2001		X	
Luonnonvarastrategia 2010		X	
Kestävää kehitystä edistävän kasvatuksen ja koulutuksen strategia ja strategian toimeenpanosuunnitelma vuosille 2006–2014		X	
Selonteot			
Selonteko ruokapolitiikasta 2010	X	X	X
Älykäs ja vastuullinen luonnonvaratalous 2010	X	X	
Periaatepäätökset			
Periaatepäätös terveyttä edistävän liikunnan ja ravinnon kehittämislinjoista 2008	X	X	X
Periaatepäätös liikunnan edistämisen linjoista 2008		X	X
Periaatepäätös kansallisesta kestävä kehityksen strategiasta 2006		X	
Suosituks			
Joukkoruokailun toimenpidesuositus 2010	X	X	X
Suomalaiset ravitsemussuositukset 2005	X	X	X
Ravitsemussuositukset ikääntyneille 2010		X	X
Kouluruokailusuositus 2008	X	X	
Selvitys			
Elintarvikevalintojen ja ohjauskeinojen haasteet globaalissa toimintaympäristössä 2010	X	X	
Arvioinnit			
MMM:n luonnonvarastrategian arviointi 2008		X	
Kansallisen ruokakulttuurin edistämishjelman loppuraportti 2011		X	
Kansallinen kestävä kehityksen arviointi 2009		X	

*SN = Sampsa Nisonen, MTT: asiakirjojen synergia ja ristiriidat

**HR = Helmi Risku-Norja, MTT: kestävä kehitys asiakirjojen teksteissä

*** AI = Anna-Maria Isola, THL: ravitsemus liikunta ja terveyden edistäminen

Hallitusohjelmat

Pääministeri Matti Vanhasen II hallituksen ohjelma. Valtioneuvoston kanslia, Helsinki 2007. 86 s. <http://www.aka.fi/Tiedostot/Strategiat/hallitusohjelma2007.pdf>:

Pääministeri Jyrki Kataisen hallituksen ohjelma. Valtioneuvoston kanslia 2011, Helsinki. 90 s. <http://www.vn.fi/hallitus/hallitusohjelma/pdf332889/fi.pdf>

Politiikkaohjelmat

Lapset, nuoret ja perheet. Hallituksen politiikkaohjelma. Valtioneuvosto 2007. 11 s. http://valtioneuvosto.fi/tietoarkisto/politiikkaohjelmat-2007-2011/lapset/ohjelman-sisaeltoe/HPO_Lapset_HSA2007.pdf

Terveyden edistäminen. Hallituksen politiikkaohjelma. Valtioneuvosto. 2007. 18 s. <http://valtioneuvosto.fi/tietoarkisto/politiikkaohjelmat-2007-2011/terveys/fi.jsp>.

OPH 2004. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet. Opetushallitus 2004. 320 s. http://www02.oph.fi/ops/perusopetus/pops_web.pdf

Periaatepäätökset

Valtioneuvoston periaatepäätös kansallisesti kestävä kehityksen strategiasta. Helsinki. Valtioneuvosto 2006. 1 s. <http://www.ymparisto.fi/download.asp?contentid=60377>

Valtioneuvoston periaatepäätös liikunnan edistämisen linjoista. Valtioneuvosto 2008. 5 s. http://www.minedu.fi/OPM/Liikunta/liikuntapolitiikka/linjaukset_ohjelmat_ja_hankkeet/liitteet/VN_periaatepaatos_111208.pdf

Periaatepäätös terveyttä edistävän liikunnan ja ravinnon kehittämislinjoista. Sosiaali- ja terveysministeriö 2008. 20 s. http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=28707&name=DLFE-3875.pdf&title=Valtioneuvoston_periaatepaatos_terveytta_edistavan_liikunnan_ja_ravinnon_kehittamislinjoista_fi.pdf

Toiminta- ja edistämishjelmat

Kuluttajapoliittinen ohjelma vuosille 2008–2011. Työ- ja elinkeinoministeriö, 2008. 57 s. http://www.tem.fi/files/20019/TEMjul_23_2008_konserni.pdf

Liikkuva ja hyvinvoiva Suomi 2010-luvulla. Ehdotus kansalliseksi liikuntaohjelmaksi julkisen ohjauksen näkökulmasta. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2008:14. Opetusministeriö, Kulttuur-, liikunta- ja nuorisopolitiikan osasto 2008. Helsinki. 101 s. <http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2008/liitteet/tr14.pdf?lang=fi>

Vähemmästä enemmän ja paremmin. Ehdotus kansalliseksi kestävä kulutuksen ja tuotannon ohjelmaksi. Ympäristöministeriö 2005. 151 s. <http://www.environment.fi/>.

Suomalaisen ruokakulttuurin edistämishjelma. Maa- ja metsätalousministeriö. 11 s. http://www.sre.fi/ruoka.fi/www/fi/liitetiedostot/Microsoft_Word_-_ruokakulttuuriohjelma_paeiv.pdf

YM 2008. Ehdotus kestävien hankintojen toimintaohjelmaksi. Julkisten hankintojen työryhmän ehdotus Ympäristöministeriö 2008. 82 s. <http://www.ymparisto.fi/download.asp?contentid=80568&lan=FI>

Selonteot

Älykäs ja vastuullinen luonnonvaratalous. Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle. 60. Työ- ja elinkeinoministeriö 2010. 72 s. http://www.tem.fi/files/28516/TEM_69_2010_netti.pdf

Valtioneuvoston selonteko ruokapolitiikasta. Valtioneuvosto 2010. 19

s. http://www.mmm.fi/attachments/maatalous/maatalouspolitiikka/newfolder_14/5tTDQgJLk/selontekosuomi.pdf

Strategiat

Maa- ja metsätalousministeriön luonnonvarastrategia. Uusiutuvien luonnonvarojen kestävä käyttö. Maa- ja metsätalousministeriö

2001. http://www.mmm.fi/attachments/ymparisto/luonnonvara/5nRXCTq5r/MMM_luonnonvarastrategia.pdf

Kohti kestäviä valintoja. Kansallisesti ja globaalisti kestävä Suomi. Valtioneuvosto, Kestävän kehityksen toimikunta 2006. 136 s. <http://www.ymparisto.fi/download.asp?contentid=53983&lan=fi>

Kestävää kehitystä edistävän kasvatuksen ja koulutuksen strategia ja sen toimeenpanosuunnitelma vuosille 2006-2014. Kestävän kehityksen toimikunnan koulutusjaosto 2006. 46

s. <http://www.ymparisto.fi/download.asp?contentid=48169&lan=fi>.

Huomisen ruoka. Ehdotus kansalliseksi ruokastrategiaksi. Ruokastrategian valmistelun johtoryhmä

2010. 14s. http://www.mmm.fi/attachments/mmm/tiedotteet/5qZTC31Sw/Huomisen_ruoka_-_Ehdotus_kansalliseksi_ruokastrategiaksi.pdf

Kansallinen luonnonvarastrategia: Älykkäästi luonnon voimin. SITRA 2010. 12

s. <http://www.sitra.fi/julkaisut/muut/Kansallinen%20luonnonvarastrategia.pdf>

Suosituks

VRN 2005. Suomalaiset ravitsemussuositukset – ravinto ja liikunta tasapainoon. Valtion ravitsemusneuvottelukunta 2005, Helsinki. 18 s. <http://wwwb.mmm.fi/ravitsemusneuvottelukunta/FIN11112005.pdf>

Kouluruokasuositus. Valtion ravitsemusneuvottelukunta, 2008. Helsinki. 16

s. http://www.minedu.fi/lapset_nuoret_perheet/pdf/Kouluruokailusuositukset2008.pdf

Ravitsemussuositukset ikääntyneille. Valtion ravitsemusneuvottelukunta 2010, Helsinki. 56

s. http://wwwb.mmm.fi/ravitsemusneuvottelukunta/Suositus_ikaantyneet_080909.pdf

Joukkoruokailun kehittäminen Suomessa. Joukkoruokailun seuranta- ja kehittämistyöryhmän toimenpidesuositus. Sosiaali- ja terveysministeriö, 2010. Selvityksiä 2010:11, Helsinki. 82

s. http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=1082856&name=DLFE-11471.pdf

Arvioinnit

MMM:n Luonnonvarastrategian arviointi. Loppuraportti. GaiaConsulting. Ahvenharju, S., Lonka, H., Nikula, J. & Patha, A.

2008. http://www.mmm.fi/attachments/ymparisto/luonnonvara/5oLDFTUR6/MMM_Luonnonvarastrategian_arviointi_loppuraportti_Gaia_01_07_2008.pdf: 1-50 p.

Kansallinen kestävän kehityksen kokonaisarviointi 2009. Ympäristöministeriö 2009. 82

s. <http://www.ymparisto.fi/download.asp?contentid=113216&lan=sv>

Suomalaisen ruokakulttuurin edistämishjelma. Loppuraportti. Maa- ja metsätalousministeriö 2011. 38

s. http://www.sre.fi/ruoka.fi/www/fi/liitetiedostot/sre_loppuraportti.pdf

Selvitykset

Elintarvikevalintojen ja ohjauskeinojen haasteet globaalissa toimintaympäristössä. Sektoritutkimuksen neuvottelukunta 2010. 63 s. http://www.hare.vn.fi/upload/Julkaisut/15733/4591_Setu_1-2010.pdf

Liite 2. Ravitsemus, liikunta ja terveys politiikka-asiakirjoissa: tulokset

Matti Vanhasen II hallituksen ohjelma (VN 2007b)

Kohderyhmä	Tavoite	Keino	Muuta
Väestö	Terveet ja hyvinvoivat ihmiset Terveysten edistäminen	Terveysten edistämisen politiikkaohjelma	
Lapset, nuoret	Mielenterveysongelmien parempi tunnistaminen ja hoito		Vastuu kunnilla, peruspalveluihin riittävä henkilöstö
Perheet	Köyhyyden vähentäminen ja eriarvoisuuden puuttuminen	Perheiden taloudellisen aseman parantaminen	Vastuu kunnilla, peruspalveluihin riittävä henkilöstö
Opiskelijat	Koulu- ja opiskeluterveydenhuollon tasa-arvoisuus erityisesti mielenterveyspalveluissa		
Ammattikorkeakouluopiskelijat	Terveystenhuollon kehittäminen		
Työikäiset	Mielenterveysongelmien parempi tunnistaminen ja hoito	Työterveyshuollon kehittäminen	
Heikosti työllistyvät	Osallisuus hyvinvoinnista	Sosiaaliturvan uudistaminen	Vastuu julkisella vallalla
Ikääntyneet Syrjäseutujen ikääntyneet	Toimintakyvyn ja hyvinvoinnin turvaaminen Palvelujen turvaaminen	Neuvonta- ja palveluverkosto, kotikäyntien lisääminen, palveluntarpeen arvioinnin ikärajan alentaminen	Kuntien peruspalvelujen vastuulla
Veteraanit	Kotipalvelujen turvaaminen, yksilöity kuntoutus		
Vanhukset	Mielenterveysongelmien parempi tunnistaminen ja hoito		Kuntien peruspalvelujen vastuulla

Jyrki Kataisen hallituksen ohjelma (VN 2011)

Kohderyhmä	Tavoite	Keino	Muuta
Väestö	Vastuullinen terveyskäyttäytyminen	Terveyden edistämisen politiikkaohjelman (2007) hyvien käytäntöjen hyödyntäminen Matalan kynnyksen sosiaali- ja terveyspalvelut	Valtion ja kuntien vastuu Toimiva terveyskeskus -ohjelma
Lapset	Terveiden elämäntapojen edistäminen	Harrastusmahdollisuuksien tasa-arvo Liikunnan lisääminen perusopetukseen Kouluterveyden alueellisten erojen kaventaminen	Kansalaisjärjestöjen toimintaedellytyksiä parannetaan Valtio vastaa asetuksen toimeenpanosta
Nuoriso	Terveiden elämäntapojen edistäminen	Liikunnan lisääminen perusopetukseen	
Opiskelijat	Terveiden elämäntapojen edistäminen	Ammatillisen koulutuksen terveyspalvelujen kehittäminen Opiskelijaliikunta	
Maahanmuuttajat	Kotoutuminen	Liikunta kotoutumisen välineenä	
Työikäiset	Työkyvyn ylläpitäminen	Työyhteisöliikunta	
Osatyökykyiset	Työkyvyn ylläpitäminen ja parantaminen	Terveyden edistämisen, työterveyshuollon, kuntoutuksen ja työllistämisen kehittäminen	
Syrjäytyneet	Osallisuuden lisääminen, eriarvoisuuden vähentäminen, syrjäytymisen ehkäiseminen	Matalan kynnyksen seura-toiminta Syrjäytymisen ehkäisyyn keskittyvä toimenpideohjelma	Valtio: Kaste II
Ikäihmiset	Ihmisarvoinen vanhuus		Vanhuspalvelulaki

Terveyden edistämisen politiikkaohjelma (VN 2007a)

Kohderyhmä	Tavoite	Keino	Muuta
Ylipainoiset lapset	Kiinnitetään huomiota		
Lapset ja nuoret		Koululiikunta Liikuntajärjestöt Suunnataann toimintaa myös sellaisille lapsille ja nuorille, joiden valmiudet eivät riitä jatkuvaa harjoittelua vaativaan kilpailu-toimintaan	
Raskaana olevat	Äitiysneuvolassa kiinnitetään huomiota painoon ja ruokailutottumuksiin	Tehostettu neuvonta ja ohjaus neuvoloissa, perheliikunta ja ruoanvalmistus	
Perheet	Kiinnitetään huomiota ravinto- ja liikuntatottumuksiin neuvoloissa	Yksilöllinen tehostettu neuvonta ja ohjaus, perheliikunta, ruoanvalmistus	
Sosioekonomisesti vaikeassa asemassa olevat perheet, lapset ja nuoret		Käynnistetään hankekokonaisuus	
Perusaste, lukio, ammatillinen toinen aste		Terveystiedon opetuksen monipuolisuus ja ajantasaisuus	
Ammattiin opiskelevat	Terveyden edistämisen valmiudet osaksi koulutuksen tuottamia valmiuksia	Asetus, jossa määritellään terveystarkastusten ja terveystiedon sisällöt sekä opiskelija-terveydenhuollon tarkempi sisältö Terveystiedon monipuolisuus ja ajantasaisuus	
Koulupudokkaat		Työn, työelämän ja yrittäjyyden politiikkaohjelma	
Ikääntyneet	Maksuttomia ja/tai edullisia liikunta- paikkoja	Voimaa vanhuuteen	
Huonokuntoiset miehet	Räätälöidyt ratkaisut liikunnan lisäämiseksi		

Työttömät, erityisesti pitkäaikaistyöttömät	Räätälöidyt ratkaisut työelämään paluuta varten	Pitkäaikaistyöttömien terveydenhuoltohanke	
Työikäiset	Liikunnassa tulee korostaa liikunnan monipuolisuutta, sillä työkyky edellyttää myös hyvää tuki- ja liikuntaelimestön kuntoa Työkykyä ja työhyvinvointia edistävät käytännöt	Liikkumisresepti Terveysliikunnan hyvistä käytännöistä koulutusta työterveyshuollossa	Työterveyshuolto ja perusterveydenhuolto tärkeässä asemassa, jotta vähän liikkuvat tavoitetaan
Maahanmuuttajat	Varhainen puuttuminen	Riittävä tieto, ohjaus ja tuki	Kulttuurisidonnaisten terveyskäsitysten käsittely vaatii asiantuntemusta
Alemmat sosioekonomiset ryhmät	Tulee kiinnittää erityishuomiota ylipainon osalta		
Mielenterveyskuntoutujat	Räätälöidyt liikuntaratkaisut		
Vammaiset	Räätälöidyt liikuntaratkaisut		

Periaatepäätös terveyttä edistävän liikunnan ja ravinnon kehittämislinjoista STM 2008).

Kohdetyhmä	Tavoite	Tavoite	Muuta
Huonommat sosioekonomiset ryhmät	Terveyttä edistävät ruoka- ja liikuntatottumukset yleistyvät	Kannustus, tuki Järjestelmä, joka tavoittaa työelämän ulkopuoliset	Kuntien vastuulla: lähiliikuntapaikat; perusterveydenhuollon varat; ohjaus ja neuvonta; vyötärönympäryksen seuranta
Ikääntyneet Erityisesti toimintakyvyltään heikkenevät ikääntyneet	Ruokapalvelujen parempi laatu ja saatavuus Omatoimisuuden, toimintakyvyn, hyvinvoinnin ylläpitäminen	Ravitsemustilan seuranta osana vanhusten hoitoa, ruokapalvelut tarpeen mukaan Esteettömät ja turvalliset liikuntaympäristöt; ohjattu liikuntatoiminta; lihasvoimaa lisäävä liikunta	Kuntien vastuulla: vanhus-ten hoito; perusterveydenhuolto; liikuntapalvelut; ohjaus ja neuvonta
Lapset ja nuoret	Tuottaa tietoa ja mahdollisuuksia sekä tukea liikunnalliseen elämäntapaan päivähoito- ja kouluympäristöstä alkaen Elämäntapoihin liittyvien ongelmien havaitseminen ajoissa	Terveyttä edistävä ympäristö, koulupäivän ja päivähoiton liikunnallistaminen, ruokailun riittävä aika, välipala-automaattien tarjonta	Valtakunnalliset päätöksentekijät: Neuvola-, koulu- ja opiskelijaterveyden asetukset Kuntien vastuulla riittävä henkilökunta liikunta- ja ravitsemusmusasioiden ohjaukseen ja neuvontaan Kunnat ja yritykset: Markkinointi terveyttä edistävien periaatteiden mukaista
Perheet	Elämäntapaan liittyvien ongelmien havaitseminen	Ohjaus ja tuki Perhe-elämän palvelut, perheneuvolojen koulutus	Kuntien vastuulla riittävät varat ja asiantunteva henkilöstö perusterveydenhuoltoon ja neuvolaan
Opiskelijat	Tasa-arvoinen terveydenhuolto Tuki ja kannustus elintapamuutoksiin, erit. painonhallinta Mahdollisuus houkuttelevaan ja ravitsemus-suositusten mukaiseen ateriaan	 Painonhallinnan tukeminen, vyötärönympäristen mittaus Ruokapalvelut	Valtakunnalliset päättäjät: opiskeluterveydenhuollon asetukset Kunnat vastuussa opiskelijaterveydenhuollon järjestämisestä tasa-arvoisesti kaikilla kouplutusasteilla ja alueilla

Työikäiset	Elintapamuutokset Työnantajille kannustimet liikunnan lisäämiseksi Mahdollisuus houkuttelevaan ja ravitsemussuosittelun mukaiseen ateriaan	Elintapaohjaus, tuki ja kannustus Työmatkakävely- ja pyöräily, suihkutilat ja pyörätelineet Ruokapalvelut	Julkinen valta ja työsopimuskeinot

Valtioneuvoston periaatepäätös liikunnan edistämisen linjoista (VN 2008)

Kohdeyhmä	Tavoite	Keino	Muuta
Väestö, kansalainen	Liikunnallisesti aktiivinen kansalainen Riittämättömästi liikkuvien määrän kasvattaminen, liikunnasta syrjäytyneiden määrän väheneminen Liikunnan omavastuun lisääminen	Liikunta peruspalveluna Liikuntaan kannustavien kansalaisjärjestöjen tukeminen Yhteisöllisyyden uusien muotojen tunnistaminen	Kunnilla peruspalvelujen järjestämisvastuu Valtion vastuulla valti-onosuudet, rakentamisavustukset ja kehittämisohjelmat kunnille Kansalaisjärjestöt vastaavat ammattitaidon vahvistamisesta
Lapset ja nuoret	Oppivat liikuntataidot ja omaksuvat liikunnallisen elämäntavan	Liikunnan lisääminen Päivähoidon ja koulupäivän liikunnallistaminen Liikuntaharrastusten ja liikunnallisen toiminnan lisääminen urheiluseuratoiminnassa ja arkiympäristössä	
Nuoret aikuiset	Liikunnallisen elämäntavan ylläpito opiskelujen ja itseenäistymisen aikana	Liikuntamahdollisuuksien jatkuvuuden turvaaminen siirtymä-vaiheissa (varusmies- ja siviilipalvelusaika, työelämään siirtyminen, perheen perustaminen)	Korkeakoulut ja oppilaitokset vastaavat
Työikäiset	Liikkuvat terveytensä kannalta riittävästi Lisäävät liikunnan omavastuuta	Liikuntaan kannustavat olosuhteet Kansalaisjärjestöjen toiminnan laajentaminen työikäisiin Työelämän, perheen ja vapaa-ajan yhteensovittaminen	Kunnat peruspalvelujen kautta Työnantajat tarjoavat terveysliikuntaa
Ikääntyneet	Omatoimisuuden, toimintakyvyn ja hyvinvoinnin ylläpitäminen	Esteettömät ja turvalliset liikkumisympäristöt, ohjattu liikunta-toiminta, kansalais-toiminta	
Huippu-urheilijat	Kilpa- ja huippu-urheilun merkitys tarkentuu Julkisen hallinnon tehtävät selkiytyvät	Huippu-urheilutyöryhmän ehdotusten toteutumisen arviointi Eettisesti kestävän ulottuvuuden vahvistaminen	Valtion roolia on selkiytettävä muiden toimijoiden yhteistyökumppanina (ei kerrota, mihin suuntaan)
Erityistoimia vaativat väestöryhmät, ”liikuntatarjonnan marginaaliin jäävät”	Liikunta lisääntyy	Kohdennetut toimet liikkumisesteisille, maahanmuuttajataustaisille ja työttömille Kaikille avoin liikuntakulttuuri	Julkinen valta

Liikkuva ja hyvinvoiva Suomi (OM 2008)

Kohderyhmä	Tavoite	Keino	Muuta
Lapset	Kaksi tuntia monipuolista ja reipasta liikuntaa	Kehityskeskusteluissa käsitellään liikuntaa Aamu- ja iltapäivätoiminta, kerhotoiminta, koulumatkaliikunta Välitunneilla ulos	Kunnat tarkistavat ja korjaavat päiväkotien liikuntaedellytyksiä (tilat, pihat, välineet)
Nuoret	Fyysistä aktiivisuutta 1-2 tuntia päivää kohden Koulu tukee hyvinvointia ja liikunnallista elämäntapaa Koululiikunta luo perustan liikuntaharrastukselle	Koululiikuntaa lisätään yhdellä tunnilla Koulujen moninaiskäyttöä lisätään erityisesti maaseudulla Liikunnanopettajan toimenimenua kehitetään fyysisen hyvinvoinnin ammattilaisen suuntaan Opettajat liikuntaneuvojina; alakouluun liikunnanopettajat tai liikunnanohjaajat Kehityskeskustelu Koululaiset liikkeelle -hanke	
Perheet	Liikunta- ja ravitsemusohjaus neuvoloiden ohjaustyöhön		
Ammattikorkeakoululaiset		Aktiivisesti ammatin -hanke Ammattiosaajan työkykypassi Terveystieto	
Haastavat kohderyhmät	Riittämättömästi liikuvien liikunnan lisääminen	Parannetaan aktivointiosaamista	
Ikääntyneet	Elintapojen muuttaminen	Järjestetään hyvinvointia edistäviä opintomahdollisuuksia Voimaa vanhuuteen -ohjelman mallien levittäminen	Hyödynnetään vapaan sivistystyön korkeaa osallistumisastetta

Korkeakouluopiskelijat	Fyysinen, psyykkinen ja sosiaalinen hyvinvointi lisääntyvät	Hyvinvointistrategiat Opiskelijaterveydenhuollon ennaltaehkäisevä toiminta Elintapojen kokonaisseuranta	
Vähän liikkuvat	Liikuntaan osallistumisen kynnys madaltuu	Alueelliset liikuntapalvelujärjestelmät ja hyvinvointistrategiat	
Pienet ja haavoittuvat ryhmät			
Etniset ryhmät			
Nuoret työttömät		Työpajatoiminta	
Huonokuntoiset keskiikäiset miehet	Liikunnan lisääminen, ylipainon ehkäiseminen		
Vähän liikkuvat työttömät	Osallisuuden lisääminen, syrjäytymisen ehkäisy Lähtökohdiltaan ja kokemusmaailmaltaan sopivan fyysisen aktiivisuuden kehittäminen	Työttömille suunnattu liikuntahanke	Työttömien valtakunnallinen yhteistyöelin
Yhteiskunnan instituutioiden ulkopuolelle jäävät	Opastusta ja tukea	Liikuntareseptit, harrastussetelit, tarvittaessa toimeentulotuki	Kunnat, työvoimatoimistot ja KELA vastuussa

Suomalaisen ruokakulttuurin edistämishjelma 2008 (SRE 2008)

Kohderyhmä	Tavoite	Keino
Perheet	Säännöllinen ateriaritmi ja ravitsemussuositusten mukaiset ateriat	”Henkilökohtaiset arvovalinnat” Neuvolat, päiväkodit, koulut ja media vaikuttajina
Päiväkoti- ja kouluikäiset	Vahvistetaan kodeissa luotua pohjaa ruoan arvostukselle Tarjotaan ravitsemuksellisesti täysipainoista, maukasta ruokaa. Ruoan nauttimiselle riittävä aika. Kouluruokailusta iloinen ja virkistävä tapahtuma	Kotitalousopetuksen lisääminen; selvitetään opetuksen mahdollisuus alemmilla luokilla Suurempi rahallinen panostus kouluruokailuun
Opiskelijat Työikäiset	Kaikille mahdollisuus tuetettuun työpaikkaruokailuun Ruoka ravitsemussuositusten mukaista	

Huomisen ruoka. Esitys kansalliseksi ruokastrategiaksi. (Ruokastrategia 2010)

Kohderyhmä	Tavoite	Keino	Kohderyhmä
Kuluttajat	Ruoan arvostaminen Ylipainon vähentäminen	Houkutteleva ruoka ja ruokailun riittävä aika Joukkoruokailu Positiivinen hintapolitiikka, esim. hedelmien arvonlisäveron alentaminen Pakkausmerkinnät Ravitsemusviestintä	Kuluttajat
Perheet		Yhdessä syöminen	Perheet
Lapset ja nuoret	Ylipainon vähentäminen Ruoan arvostuksen lisääminen	Hedelmä välipalana Kotitalousopetuksen lisääminen, opettajien kouluttaminen Lapsien ottaminen mukaan ruoanlaittoon	Lapset ja nuoret
Työikäiset	Ylipainon vähentäminen	Joukkoruokailun saatavuus	Työikäiset
Vähävaraiset	Kasvien ja hedelmien käytön lisääminen	Hedelmien ja kasvien arvonlisäveron alentaminen	Vähävaraiset

Valtioneuvoston selonteko ruokapolitiikasta (VN 2010)

Kohderyhmä	Tavoite	Keino	Vastuu / muuta
Lapset ja nuoret	Tuetaan ruokakasvatusta Kiinnitetään huomiota ylipainoon	Kouluruokailuun riittävät resurssit; viihtyisä ruokailu-hetki; aikuisten läsnäolo; kotitalouden opetus	
Eri väestöryhmät	Terveelliset ruokailumahdollisuudet	Joukkoruokailun laajentaminen	
Kuluttajat	Ravitsemuksellisesti parhaat ruokavalinnat ovat myös houkuttelevia ja herkullisia	Neuvonta ja ohjaus valintojen tueksi Elinympäristöön vaikuttaminen siten, että väestö valitsee ravitsemuksellisesti parhaat	

Suomalaiset ravitsemussuosituksat – ravinto ja liikunta tasapainoon (VRN 2005)

Kohderyhmä	Tavoite
Vastasyntyneet	Yksinomainen äidinmaito kuuden kuukauden ikään saakka
Vauvat 6 – 12	Proteiini 10E% alle kuusikuukautisilla Proteiini 18 E% 6–12 kk Proteiini 20 E% yli yksivuotiailla
Lapset	Totuttelu vähäsuolaiseen ruokavalioon Välttämättömien rasvahapojen saanti Kuidun lisääminen Sokerin vähentäminen Rasvan saanti 30 E% D-vitamiinin lisääminen Lihavuuden vähentäminen
Nuoret naiset	Folaatin saanti Sokerin käytön vähentäminen
Raskaana olevat	Ei alkoholia Välttämättömien ravintorasvojen lisääminen Lihavuuden vähentäminen
Ylipainoiset	Normaalia suurempi proteiinin määrä Suolan vähentäminen
Vanhukset	Normaalia suurempi proteiinin määrä D-vitamiinin lisääminen

Ravitsemussuositukset ikääntyneille (VRN 2010)

Kohderyhmä	Tavoite	Keino
Hyväkuntoiset ikääntyneet	Monipuolinen, värikäs ateria, joka sisältää riittävästi proteiinia Kohtuullinen suolan käyttö, Pehmeiden rasvojen käyttö Hidas laihduttaminen, jos tarpeen Liikunta toimintakyvyn mukaan	Ravitsemustilan seuranta
Kotona asuvat ikääntyneet, joilla useita sairauksia ja haurastusriskiä, hidastahtista lihaskatoa, heikkoutta, liikkumisen hidastumista, kaatumistaipumusta	Riittävä ravintoaineiden saanti Kotivara kotiin Painonvaihtelun ehkäisy Omaishoitajat mukaan ravitsemussuunnitteluun Tottumukset ja mieltymykset (suola ja rasva) ruoanlaitossa Liikuntaa toimintakyvyn mukaan	Punnitus Ravitsemustilan seuranta ja suun hoito
Kotihoidon asiakkaat, monisairaat ja ikääntyneet, joilla toiminnanvajeita: muistinheikkenemistä, toistuvia sairastumisia, sairaalajaksoja, sekavuustiloja	Riittävä ravintoaineiden saanti Päivittäisen ruokailun suunnittelu Muistutetaan syömisestä Ruokailun mielihyvä Omaiset mukaan ravitsemussuunnitteluun Liikuntaa toimintakyvyn mukaan	Punnitus Ravitsemustilan seuranta Suun hoito, ravitsemushoito, tehostettu ruokavalio Kauppapalvelu, kotiateriä, ruoan hygieeninen säilyttäminen
Ympäri vuorokaudisessa hoidossa olevat ikääntyneet, joilla muistisairauksia, avuntarvetta, sydän- ja verenkiertosairauksia, aivohalvauksia, lonkkamurtumia, masennusta, kipua, kroonista sekavuutta, asititoiminnan vajeita levottomuutta	Riittävä ravintoaineiden saanti Proteiini Ruokailu kodinomaiseksi Hoitajat mukaan ruokailutilanteeseen Liikuntaa toimintakyvyn mukaan, hyvä ruokailuasento, ”lusikkajumppa”	Punnitus, suun hoito, ravitsemushoito, tehostettu ruokavalio Välipalat myös yöllä Syöttäminen Joustava ruokailun aika

Joukkoruokailun kehittäminen Suomessa. Joukkoruokailun seuranta- ja kehittämistyöryhmän toimenpidesuositus (STM 2010)

Kohderyhmä	Tavoite		Keino
Raskasta työtä tekevät	Ruokapalveluiden suositumpi käyttö		
Kuljetus-, teollisuus- kaupp- ja palvelu- alat	Edistää ammattikuljettajien työaikaisia terveellisiä ruokailutottumuksia,	Eväiden syömiseen kunnolliset olosuhteet työmaaruokaloiden lisääminen, sosiaalityilat, terminaaleihin välipalat	Työmarkkinajärjestöt, työnantajat työntekijät, työturvallisuuslaki Virkeänä ratissa
Työttömät	Ruokapalvelut tulee suunnitella osana terveyden edistämisen politiikkaa Mahdollisuus joukkoruokailuun	Edullinen lounas julkisissa ruokapalveluissa kuten virastoissa, oppilaitoksissa ja palvelu-aloissa	Valtio ja kunnat vastaavat
Ikääntyneet	Ruokapalvelut tulee suunnitella osana terveyden edistämisen politiikkaa Mahdollisuus joukkoruokailuun	Edullinen lounas julkisissa ruokapalveluissa kuten virastoissa, oppilaitoksissa ja palvelu-aloissa	Valtio ja kunnat vastaavat
Rakentajat	Edistää työaikaisia terveellisiä ruokailutottumuksia	Hyvät eväät -kampanja	
Ammattikouluissa opiskelevat	Edistää joukkoruokailun käyttöä Nuorten säännöllinen ja terveellinen ruokailu	Lataa lautasel-tasi -hanke	
Pienten ja keskisuuren työpaikkojen työntekijät	Terveyttä ja työkykyä edistävä työaikainen ruokailu	Tarjolla terveellisiä välipaloja, asianmukaiset sosiaalityilat, työvuorajärjestelyt sellaisia, että ruokailuun riittävä aika	Vastuussa työnantajat, työsuojelu ja työterveys-huolto
Erityisryhmät			Ravitsemusterapeuttien käyttö Työterveyshuolto
Maaseudulla asuvat			
Yrittäjät			

Liite 3. Yhteensopivuusanalyysin tulokset taulukkoina.

3a. Ympäristökoodien väliset vuorovaikutukset; yhteensä 100 vuorovaikutusparia ja 1192 tunnistettua positiivista vuorovaikutussuhdetta

Asiakirjat		2, 8.9, 13, 16, 17, 25	2, 8.9, 13, 16, 17, 25	2, 8.9, 13, 16, 17, 25	2, 8.9, 13, 14, 16, 17, 25	2, 5, 8, 13, 15, 16, 17, 25	13, 17, 21, 25	5, 8, 13, 14, 16, 17, 22, 23, 25	13, 14, 16, 17, 25	2, 8, 13, 14, 15, 16, 23	2, 9, 13, 16, 25
	Koodin nimi (tarvittaessa lyhennetty)	rehevöitymisen vähentäminen	ilmastonmuutoksen ehkäiseminen	ekotehokkuus ja sivuvirtojen vähentäminen/hyödyntäminen	elintarvikkeet ja ympäristöinnovaatiot	elintarvikkeiden jäljitettävyyys	kasvispainotteinen ruokavalio	tiedotetaan elintarvikevalinnoista	elinkaariajattelu	julkiset hankinnat kestäviksi	taloudelliset ohjausvälineet
2, 8.9, 13, 16, 17, 25	rehevöitymisen vähentäminen	+15									
2, 8.9, 13, 16, 17, 25	ilmastonmuutoksen ehkäiseminen	0	+15								
2, 8.9, 13, 16, 17, 25	ekotehokkuus ja sivuvirtojen vähentäminen/hyödyntäminen	+30	+30	+15							
2, 8.9, 13, 14, 16, 17, 25	elintarvikkeet ja ympäristöinnovaatiot	+36	+36	+36	+21						
2, 5, 8, 13, 15, 16, 17, 25	elintarvikkeiden jäljitettävyyys	0	+37	0	+44	+21					
13, 17, 21, 25	kasvispainotteinen ruokavalio	0	0	0	0	0	+3				
5, 8, 13, 14, 16, 17, 22, 23, 25	tiedotetaan elintarvikevalinnoista	+44	+44	0	0	+51	+22	+28			
13, 14, 16, 17, 25	elinkaariajattelu	0	+21	+21	+24	0	0	+28	+10		
2, 8, 13, 14, 15, 16, 23	julkiset (elintarvike)hankinnat kestäviksi	+38	+38	+38	+44	+44	+20	+51	+25	+21	
2, 9, 13, 16, 25	taloudelliset ohjausvälineet	+20	+20	+20	+24	0	0	0	0	0	+6

3b. Ympäristö- ja talouskoodien väliset vuorovaikutukset; yhteensä 100 vuorovaikutusparia ja 1276 tunnistettua positiivista ja 115 negatiivista vuorovaikutussuhdetta.

Asiakirjat		2, 8,9, 15, 16, 17	2, 8,9, 13, 16, 17, 25	2, 8, 9, 13, 16, 17	2, 8, 16, 17, 25	2, 5, 8, 17, 25 2, 4, 5, 7, 9, 11, 12	2, 8, 15, 17	5, 8, 15, 17	8, 15, 17, 23, 25	2, 8, 13, 14, 15, 16, 17, 25	2, 8, 13, 15, 17
	Koodin nimi (tarvit- taessa lyhennetty)	elintarvike- markkinoiden kehitys	kestävä tuotanto ja kulutus	maaseutualueiden kehittäminen, vahva aluetalous	sopeutumiskykyinen ja turvattu ruokajär- jestelmä (ilmasto, talous)	ruokaturval- lisuuden takaaminen	elintarvikeket- jun asi- akaslähtöisyys	yhteiskuntavastuul- lisuuden kehittämi- nen elintar- vikealalla	ruoan arvos- tuksen kohot- taminen	lähiruoan ja luomuruoan edistäminen	elintarvikealan yhteistyö ja integraatio
2, 8,9, 13, 16, 17, 25	rehevöitymisen vähentäminen	0	+30	+30	0	0	0	+22	0	0	0
2, 8,9, 13, 16, 17, 25	ilmastonmuutoksen ehkäiseminen	0	+30	+30	-28	0	0	+22	+22	+37	0
2, 8,9, 13, 16, 17, 25	ekotehokkuus ja sivuvirtojen vähen- tämi- nen/hyödyntäminen	0	+30	+30	0	0	0	+22	0	0	+26
2, 8,9, 13, 14, 16, 17, 25	elintarvikkeet ja ympäristöinno- vaatiot	+37	+36	+36	+24	0	+25	+26	0	+43	+31
2, 5,8, 13, 15, 16, 17, 25	elintarvikkeiden jäljitettävyyys	+37	+37	+37	0	+24	+24	+24	+25	+43	+30
13, 17, 21, 25	kasvispainotteinen ruokavalio	-19	+16	0	0	0	0	0	0	0	0
5,8, 13, 14, 16, 17, 22, 23, 25	tiedotetaan elintar- vikevalinnoista	0	+44	0	0	0	-34	+29	+29	+51	0
13, 14, 16, 17, 25	elinkaariajattelu	0	+21	0	0	0	-17	+15	0	0	0
2, 8, 13, 14, 15, 16, 23	julkiset (elintar- vike)hankinnat kestäviksi	0	+38	+38	0	0	0	+26	0	+43	0
2, 9, 13, 16, 25	taloudelliset ohjaus- välineet	0	+20	+20	0	0	-17	+16	0	0	0

3c. Ympäristö- ja terveiskoodien väliset vuorovaikutukset; yhteensä 100 vuorovaikutusparia ja 1041 tunnistettua positiivista vuorovaikutussuhdetta.

Asiakirjat		2, 5, 8, 13, 15, 16, 17, 21, 22, 23, 25	5, 8, 15, 17, 21, 22, 23	5, 8, 13, 15, 17, 22, 23	5, 8, 16, 17, 22, 23, 35	5, 8, 15, 16, 17, 22, 23	1, 3, 13, 14, 23, 25	5, 15, 22, 23, 25	2, 5, 8, 16, 23, 25	2, 8, 21, 23, 25	2, 5, 23, 25
	Koodin nimi (tarvit- taessa lyhennetty)	terveellinen ravitseminen	säännöllinen ateriarytmi, ruokailun viihtyvyys	elintarvikkeiden laadun ja maun kehittäminen	joukkoruokailu laadukkaaksi ja terveelliseksi	ruokakasvatus	yhd. ja keh. ravintoaine- ja ympäristövaiku- tustietokantoja	seuranta- ja arviointijär- jestelmät, ravit- seminen	terveysperus- taimen verotus ja hinta- politiikka	kalan käyttöä lisättävä kestävästi	terveysalan integrointi ja yhteistyö
2, 8, 9, 13, 16, 17, 25	rehevöitymisen vähentäminen	0	0	0	0	0	+22	0	+27	+22	0
2, 8, 9, 13, 16, 17, 25	ilmastonmuutoksen ehkäiseminen	0	0	0	0	0	+22	0	+27	0	0
2, 8, 9, 13, 16, 17, 25	ekotehokkuus ja sivuvirtojen vähen- tämi- nen/hyödyntäminen	0	0	0	0	0	0	0	0	+22	0
2, 8, 9, 13, 14, 16, 17, 25	elintarvikkeet ja ympäristöinno- vaatiot	+65	0	+46	+39	0	0	0	0	0	0
2, 5, 8, 13, 15, 16, 17, 25	elintarvikkeiden jäljitettävyyden	+63	0	+44	+38	+44	+26	+26	0	0	0
13, 17, 21, 25	kasvispainotteinen ruokavalio	+27	0	0	+17	+20	+11	+12	+15	0	+9
7, 5, 13, 14, 16, 17, 22, 23, 25	tiedotetaan elintar- vikevalinnoista	+73	0	+50	+42	+50	+28	+29	0	+30	+22
13, 14, 16, 17, 25	elinkaariajattelu	0	0	0	0	+26	+14	0	0	0	0
2, 8, 13, 14, 15, 16, 23	julkiset (elintar- vike)hankinnat kestäviksi	+64	0	0	+39	0	+24	+26	0	0	0
2, 9, 13, 16, 25	taloudelliset ohjaus- välineet	0	0	0	0	0	+15	+16	0	0	0

Liite 4. HYVINVOIPA-hankkeen ohjausryhmä

Puheenjohtaja:

Suvi Ryyänen, ylitarkastaja, Maa- ja metsätalousministeriö, suvi.ryynanen@mmm.fi

Jäsenet:

Eeva-Liisa Koltta Sarkanen, ylitarkastaja, Työ- ja elinkeinoministeriö, eeva-liisa.koltta-sarkanen@tem.fi

Seppo Kangaspunta, neuvotteleva virkamies, Työ- ja elinkeinoministeriö, seppo.kangaspunta@tem.fi

Petri Koskela, ylitarkastaja, Maa- ja metsätalousministeriö, petri.koskela@mmm.fi

Laura Vartia, erityisasiantuntija, Valtiovarainministeriö, laura.vartia@vm.fi

Sirpa Sarlio-Lähbteekorva, Soiaali- ja terveysministeriö, sirpa.sarlio-lahteenkorva@stm.fi

Päivi Aalto-Nevalainen, kulttuuriasian neuvos, Opetusministeriö, paivi.aalto-nevalainen@minedu.fi

Päivi Järviniemi, työmarkkinaneuvos, Työ- ja elinkeinoministeriö, paivi.jarviniemi@tem.fi (varalla)

Piia Jallinoja, tutkimuspäällikkö, Kuluttajatutkimuskeskus, piia.jallinoja@ncrc.fi

Minna Paajanen, Opetusministeriö, minna.paajanen@minedu.fi

MTT TEKEE TIETEESTÄ ELINVOIMAA

MTT RAPORTTI₇₉

www.mtt.fi/julkaisut

MTT Raportti -verkkojulkaisusarjassa julkaistaan maatalous- ja elintarviketutkimusta sekä maatalouden ympäristötutkimusta käsitteleviä tutkimusraportteja. Lukijoille tarjotaan tietoa MTT:n kaikilta tutkimusaloilta eli biologiasta, teknologiasta ja taloudesta.

MTT, 31600 Jokioinen.
Puh. 029 5300 700, sähköposti julkaisut@mtt.fi

